

The Project Gutenberg eBook of Naapurit: Alkuperäinen kertomus

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Naapurit: Alkuperäinen kertomus

Author: John Stenius

Release date: December 15, 2008 [eBook #27539]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NAAPURIT: ALKUPERÄINEN KERTOMUS ***

E-text prepared by Tapio Riikonen

NAAPURIT

Alkuperäinen kertomus

Kirj.

Eivaro

Helsingissä 1889.

G. W. Edlund, kustantaja.

Hufvudstadsbladet'in kirjapainossa (Fabianinkatu 6).

I.

Päivä nousi, kullaten kukkulat ja harjut Tyyneveden luonnonihanassa pitäjässä. Oli yksi noita kauniita heinäkuun aamuja, jolloin oikea maamies ei malta tuvassa torkuskella. Hän kiiruhtaa tiluksilleen, katselee kasvujen kukoistusta ilomielin ja kiitoksella kaiken hyvän antajalle ja lähtee työhönsä, kiihotettuna uuteen ahkeruuteen.

Hovilan talossa kuitenkin ei olla vielä liikkeellä. Kukko vaan kiekuu karjapihalla, mutta tässä talossa suinkaan ei ole "kukon virret viisarina".

Vasta kun aurinko on hyvän matkan ylennyt taivaanrannalta, astuu kaksi renkiä, piiput suussa ja suitset olkapäällä, huoneestansa. He katsahtavat ympärilleen, ojentelevat itsensä ja rykäsevät. Ovi aukee taasen, ja karjapiika pujahtaa esille ja alkaa hakea kiuluansa ja muita maito-astioita, mennäksensä tarhaan. Väliin vilkasee hän miehiin ja nauraa hihittää.

Rengit sivumennessään ajavat ylös saunasta Ville-pojan: "Ville, sinä vetelys, tokko joudut hevosia hakemaan!" ja suitset suhahtavat hänen koivillensa. Ville nousee mutisten ja kiroten, ja rengit lähtevät eteenpäin pellolle.

"Onhan tässä tavallaan hyvä olla", arvelee kävellessä nuorempi; "mutta jos ei palkkaansa saa ulos, niin kadun kauppojani, kun tänne tulin kesä-rengiksi".

"Älähän vielä valita, tulokas!" vastasi vanhempi. "Mitä sitten minä sanon, joll'on puolet menneenkin vuoden palkasta saamatta?"

"Mutta veikkonen Martti, mitenkä niin on kehnosti käynyt Hovilaisen asiat? Hyvähän tässä on talo, työvoimia vaan saisi olla enemmän".

"Mahti-talo tässä oli aikanaan — mutta entiset ajat ovat olleet ja menneet".

"Näitä taloja viljeltiin yhdessä ennenvanhaan, eikös niin?"

"Niin oli; eikä siitä ole kovin kauvan. Annappas kun kerron näiden talojen omistajista vähän".

"Kerro, kerro".

"Tuon naapurimme isän-isä, Hannu Tarkkanen, oli sodan aikuisia", kertoi nyt Martti, "ja tämän alueen, josta sitten tuli eri talo, sanotaan hänen saaneen silloin yhteis-maasta, hyvän töittensä palkinnoksi, puhuvat, että Tyyneveteläiset kerran olivat ryövänneet ryssien kuormastona, ja siitä oli sitten syntynyt perhanan peustominen. Kymmenkunta miestä ja perheenisää oli jo suljettu tupaan odottamaan kuolemata hirsipuussa. Silloin oli Hannu Tarkkanen astunut venäläisen everstin eteen ja puhunut niin pontevasti seurakuntalaistensa puolesta, että nuo kuolemaan tuomitut armahdettiin ja saivat mennä kukin kotihinsa. Näin puhuvat toiset, mutta toiset taas sanovat ett'ei Hannu-ukon käytös sodan aikana ollut niinkään kiitettävä, vaan että hän kääntyi aina aivan tuulia myöten — he väittävät valheeksi tuon kuormasto-tarinan ja arvelevat hänen saaneen nämät maat kruunulta. No, oli miten oli. Rikkauksia ukolla oli, mutta muuten ei ollut onnellinen elämänsä. Emäntä kuoli ja kaksi poikaa kohta toinen toisensa jälkeen. Keskimäinen poika hänelle jäi, ja hän asettui sittemmin tänne, ja hänen ajoiltansa ovat enimmäkseen rakennukset täällä. Siihen aikaan olivat nämä talot vanhimmillaan. Vaan ei pantu silloin rahoja semmoisiin kemuihin ja pitoihin kuin meillä täksi illaksi taas varustetaan. Työtä tehtiin lujasti ja kultaisia satoja saatiin, piennä poikana kävin täällä useinkin asioilla. Kerran tulin juuri kun ukko oli jyväkaupan tehnyt — ja pöydällä oli semmoinen rahan siivo että jäin suu auki älläilemään. No, poika peri sitten maat ja tavarat; mutta hänen aikansa oli talous enemmän palkollisten nojissa. Isännän terveys, näet, ei ollut hyvä, vaikka vanhaksipa kesti hänkin. Hänet taas peri kaksi poikaa ja tytär. Vanhan pää-talon Ylä-Hannulan sai vanhempi poika Timo, sangen säästeliäs mies, oikea Tarkkanen, ja hyvin hän on taloan asunut, vaikka vahinkoja väliin viimeisiin aikoihin on sattunut; nuorempi poika taas, Risto, sai tämän, joka on pienempi mutta mainio talo sekin, kun sitä vaan oikein osaa viljellä. Riston minä tunsin hyvin —"

"Entä tytär, eikö hän saanutkaan mitään?"

"Sai kaiketi irtainta. Hän on naimisissa toisessa pitäjässä — mikä se nyt onkaan — no yhdentekevä! — Riston minä tunsin hyvin. Hän oli terävä ja muuten komea mies, ja talonemännät touhuilivat saada hänet vävyksensä. — Mutta ties sen mikä Riston päähän pisti, hän möi talonsa halpaan hintaan ja lähti Amerikkaan. Ylä-Hannulainen ei uskaltanut ruveta pitämään kahta taloa, ja niin tuli Ala-Hannula meidän isännälle eli patruunalle. Alussa kävi asiat jokseenkin hyvin. Tuli sitten tuo armas tukki-aika. Metsä myytiin ja rahoja oli kuin roskaa. Mutta arvaappas, Vimpelin Heikki, mihin ne rahat ovat joutuneet; ei niistä viljelykset ainakaan ole hyötyneet. Markkinoilla ja herrain seuroissa ne menetettiin, ja kun olivat menneet, niin täytyihän tuota herramaista elämää jatkaa sittenkin. Selvähän se, ett'ei talonpoikais-talo semmoista voi kannattaa. Nimi muutettiin Hovilaksi, mutta ei tämä hovin näköiseksi suinkaan ole muuttunut. Ja naapuriaan on isäntä kovin karsastellut. Koettipa riidellä itselleen ison palstan naapuritalon maita, minkä väitti olleen Riston viljelyksen alla. Siitä kesti käräjän-käyntiä monta vuotta. Hannulan Timo voitti, ja sitte ollaan vihamiehiä vielä nytkin. Huonontunut —"

"Mitäs Martti niin pitkästi pakinoitsee?" keskeytti ääni, ja Jumppalan torpan poika tuli viidakosta esiin.

"Ilman vaan entisistä ajoista puhuin Heikille", vastasi Martti ja jätti kertomuksensa silleen.

"Niitä se Martti aina märehitii," sanoi Jumppalan poika naurahtaen." Onko teillä kortit mukana, että saan voittaa teiltä takasin nuo rahapennit, mitkä illalla tappasin?"

"On kortit ja on vielä muutakin", sanoi Heikki, ripustaen takkinsa aidan seipäsen ja osottaen lakkarista näkyvään pullon-kaulaan.

"Onhan meillä tässä jouto-aikaa siksi kun poika tulee hevosten kanssa," sanoi Martti. "Mutta missä sinun on hevosesi, Jumppanen?"

"Ei joutanut kotoa tänään, niin tulin jalka-torpparina."

"No en minä välitä, kosk'ei isäntäkään. Jos muut torpparit tulevat, niin alkakoot he työn. Olen minäkin tässä talossa työtä tehnyt ja teen edeskinpäin, mutta kuka sitä rupeaa reutomaan ruumistansa pilalle toisen työssä, kun ei edes saa palkkaansa oikealla ajalla."

"Martti puolustele. Emmehän me sinun ahkeruuttasi epäile," nauroivat toiset.

Näin puhellen istuutuivat miehet penkereelle ja Heikki veti kortit esille. Ja tällä tavoin Hovilan talossa lähdettiin kantamaan päivän kuormaa ja hellettä.

* * * * *

"Onnea Ollille, onnea, menestystä ja kaikkinaista hyvää toivotamme sinulle!"

Näin toivottivat, Ollille onnea astuen hänen kamariinsa, Hovilan isännän vaimo ynnä hänen tyttärensä Lydia sekä heidän sukulaisensa Anna, sillä tänään oli Olaus, Olli Hovilaisen nimipäivä.

Perheen isä, jota tässä nyt onnitteltiin, oli viidenkymmenen taikka vähän yli viidenkymmenen vanha, pitkä ja lihavanlanta mies. Hänen muotonsa oli leveä ja jokapäiväinen, hiuksensa harvat vaaleat suortuvat, mitkä nyt makaamisesta vielä olivat hämmekissä, hänen silmäyksensä arastivat suoruuutta, ja liikunnoissa asui velttoutta, kun hän nyt meni uunin luo, veti tulta ja sytytti sikaarin.

Vaimonsa oli terävä-silmäinen, talleroinen nainen, ja Lydia pitempi ja hoikempi, mutta muuten äitinsä kuva, vaikka vähän kaunistetussa muodossa. Anna oli koko joukon nuorempi kuin Lydia, keskimittainen varreltaan, tummempi tukaltaan, muuten sokea-muotoinen, silmät erinomaisen mielen-ilmeiset; toisinaan taisivat ne heloittaa hilpeintä iloisuuttakin, mutta ani harvoin siihen syytä oli.

Anna oli orpo. Hänen vanhempansa olivat asuneet samassa pitäjässä missä Hovilainenkin ennen. Isä oli talonpoika huonolla, hallaperäisellä tilalla. Katovuosi 67 köyhdytti hänet peräti ja saatti velkoihin. Mutta Iisu Lehto ei valittanut. Tyvenellä mielellä hän vastaanotti niin hyviä kuin pahojakin päiviä, ja koetti hankkia rahaa rahtauksilla ja muulla satunnaisella työllä, milloin pelloista Jumala ei suonut satoa. Rehellisyytensä ja tyytyväisyytensä tähden oli tämä köyhä mies kuitenkin suuressa arvossa pitäjässään. Mutta sukulaisensa Hovilaisen kanssa rikkoontui väli. Tuo vähäpätönen ja kuitenkin kunnioitettu talonpoika oli alati Hovilaisen silmän-tikkuna. Tuli siihen vielä seuraava seikka. Hovilaista aijottiin pari kolme kertaa valita kunnallisiin toimiin, mutta viimeiseltä aina muuttuivat mielet niin ett'ei hän pääsytäkään. Tästä Hovilainen heti syyttämään sukulaistaan: että tämä muka oli panetellut häntä pitäjäänmiesten edessä. Oliko hänen luuloonsa mitään syytä vai eikö, sitä emme tiedä, vaan vireillä pysyi kuin pysyikin hänen luuhun vihansa sukulaistaan vastaan. Tapahtui sitten niin, että Lehto tukkimetsässä taittoi jalkansa, josta hän, jonkun aikaa sairastettuansa, kuoli. Vuoden perästä kuoli hänen vaimonsakin, ja oikeus määräsi Hovilaisen, lähimpänä sukulaisena, heidän tyttärensä ja ainoan lapsensa Annan huoltajaksi. Mutta palatkaamme nimipäivään!

"Kunhan toivotuksenne toteutuisivat," sanoi Olli, puhaltaen savun suustansa; "se olisi kyllä tarpeen."

"No miks'eivät ne toteutuisi?" vastasi hänen vaimonsa. "Mutta kuules, nyt on niin kiire, ett'ei ehdi valmistaa aamiaista niinkuin tavallisesti. Salissa ruvetaan leipomaan kahdella pöydällä, ja vieraskamari on niin siistitty, ett'ei sinne pitäisi mennä ennenkuin vieraat tulevat; avaimen olenkin ottanut ovesta pois. Älä siis pane pahaksi että tuon sinulle tänne vähän voitaleipää."

"Hyvä kun et aja minua maantielle siisteydelläs", vastasi ukko; "no tuohan tänne."

"Tässä saat olla rauhassa iltapuoleen asti. Tässähän tulevat olemaan huonommat vieraat, eikä sitä tarvitse niin siistiksi tehdä. Mennään, mennään työhön, tytöt!"

He menivät, ja ukko viskausi soutuoliin ja polttaa tupruutti.

Kohta tuli emäntä takaisin, tuoden tarjottimella vähän voitaleipää sekä viinapullon ja ryyppy lasin.

"Kuules eukko," virkkoi isäntä, "minulla olisi pari sanaa sinun kanssasi puhumista, kun vaan malttaisit kuulla."

"Mitä se olisi?" kysyi vaimo, käsi kääkällä.

"Ensiksi se," alkoi miehensä verkkaan, "että Annaa pidetään liikanaisessa arvossa täällä. Anna on meillä armoilla, hänen tulee palvella meitä eikä olla kuin tytär talossa. Kun pitoja täällä pidetään, niin on kyökissä hänen paikkansa eikä vierasten seurassa, pidä häntä siis tänä iltana toimessa kyökissä. Se ei ole meidän Lydialle hyödyksi, kun ihmiset pääsevät vertailuun tekemään. Luulenpa että jokaisen nuorukaisen mielestä Anna on kymmenen kertaa kauniimpi kuin Lydia."

"Vaikka olisi sata kertaa kauniimpi, kerjäläinen hän on kuitenkin," vastasi emäntä. "Eikä suinkaan jokainen nuorimies pidä Annaa kauniimpana — ei maisteri ainakaan."

"Maisteri ei pidä lukua heistä kummastakaan. Mutta hyvä on kun teet, niinkuin sanoin, Hannulaiset saattavat myös tänään tulla, minä lähetin heille kutsut kun maisteri illalla meni sinne."

"Maisterin kanssa kutsut! Mikäs nyt on päähäsi lentänyt, koska näin kursaillet noitten moukkain edessä, jotka vielä sitten ovat meidän vihamiehiämme."

"Ole vaiti, minulla on tuumani, ja syytä itseäsi, joll'ei se ole sinulle mieliksi. Nähdäänhän! Ole kohtelias Hannulaisille, jos he tulevat, sillä kuule nyt mitä minä vielä sanon."

Emäntä astui ovelta ja istahtui nurkuvan-näköisenä tuolille vastapäätä miestänsä. Viimeksi-mainittu lausui:

"Tämä elämä, joka vuosi vuodelta vaan on käynyt tyriimmäksi, on vienyt rahakullat hiiteen, sen helposti arvannet. Mutta ei siinä kyllä että liikevarat ovat kaikki, talossa on intenkki ja vähempiäkin velkoja vielä on korvia myöten. Kun kerran velkaan menee, näet, niin kyllä se kasvaa kuin pyörivä lumipallo. Ystäviä ja tuttaviam olen jo liiaksi kiusannut, pastorinkin on täytynyt avata kukkaronsa. Hannulan Timo on ainoa —"

"Ja häneltä luulet mitä saavasi," virkahti vaimo lyhyellä pilkka-naurulla, "tuolta ahneelta; ja unhotatko teidän käräjöimisiänne?"

"Älä keskeytä! Johan niitä saa unhottaakin. Hannula, sanon minä, on ainoa, joka voi auttaa ja joka myös auttaakin, kun annat minun vaan toimia. Ukko on suuri sala-rikas ja on varovaisuudellaan yhä kartuttanut varojaan. Nähdäänhän!"

"Hohoh! kun et pettyisi," sanoi vaimo; "kyllähän nuo rikkailta näyttävät!"

"Älähän keskeytä. Miina! Kyllä minä tiedän. Ja tässä kun olen aatellut ja harmistunut, että Anna vie voiton Lydialta, niin johtui päähäni, että asiat voivat muuttua, kun vaan lähtee niitä muuttamaan. Näet sen, Taavi Hannula on viimeisinä aikoina käynyt täällä jokseenkin ahkeraan, eikös niin?"

"En minä hänen käyntiään ole lukenut."

"No, hänen käyntinsä ovat kyllä voineet Annaa tarkoittaa, mutta ovathan ne yhtähyvin voineet tarkoittaa Lydiaakin. Meissä se on tehdä päätös, ja ett'ei se Annan puoleen käänny, sen takaan. Annan isä koetti kanssata ja tuhota minua kaikella tavoin, ja kiitokseksi tuosta hellästä sukumielisyydestä nyt nostaisin hänen tyttärensä kunnioihin oman tyttäreni vahingoksi."

"Sepä nyt suuri kunnia olisi, päästä Taavi Hannulan vaimoksi!" virkahti Miina pilkallisesti puhaltaen.

"No vaikk'ei niin suurikaan! Mutta häpeällistä se taas olisi meille, että tuo köyhä kasvatti vie naapuritalon pojan Lydian nenän edestä — älä sinä keskeytä — ja Lydia jää vanhaksi piiaksi. Ja olisko meillä minkäänlaista tulevaa hyötyä Annan ja Taavin naimisesta. Anna on niin kaukaista sukua meille, ett'ei hänen miehensä huolisi vaikka menisin minä kuperkeikkaa kymmenen kertaa, varsinkin kun Anna pääsee meitä kiittelemään hänen edessänsä. Vielä lisäksi, Annan palvelus, joka on meille hyvä apu näin ahtaina aikoina, menisi meiltä ilman minkäänlaista korvausta. Ainoa keino olisi panna joku vähänlääntä laina suostumuksen ehdoksi, mutta senkin hän voisi kieltää ja minun täytyisi suostua sittenkin; ja kun semmoinen kaupittelu tulisi ihmisten tietoon, näyttäisi se sangen rumalta. — Mutta nyt Taavin käynnit käännämme Lydian eduksi, Lydia ei ole ihan nuori enää ja mistäpä hän paremman sulhasen saa kuin talosta pojan, jättäkäämme siis vanhat vihat, olkaamme tänä iltana helkkarin kohteliaita Hannulaisille, jos he tulevat; huomenna menen minä sinne, naimiskauppa Lydialle pannaan alkuun; ja jos ei siitä uusi rahan-lähde synny, niin sepä ihme".

Ja Hovilainen hieroi käsiänsä ja oli hyvillään.

"Entä jos ei Taavi käänny sinun tuumiisi", muistutti Miina, "koska hän, kuten sanoit muittenkin tekevän, pitää Annaa parempana. Jos sinun sitten täytyy suostua —"

"Älä puhu joutavia. Leperrellä voi kenen kanssa hyvänsä, mutta kun avioliitto on kysymyksessä, niin oikia mies aina katsoo tytön varallisuuteen. Sitä mieltä sinäkin olet, vaikka väität kiusalla. Ja mahdotontahan se olisi, että voisivat Hannulassa kieltäytyä kunniasta saada pitäjän etevimmän talon tyttären. Taavi ei ole uskaltanut kosia Lydiaa, siinäpä se vaan on. Nähd —"

"Vast'ikään sanoit, että varallisuutesi on hiidessä", niskoitteli Miina.

"Ja luuletko että sitä olen huutanut joka miehen korviin. Minun tilaani ei tiedä kuin juuri joku kaupungin herroista, eikä nekään likimainkaan tarkallensa. Voipihan lainata sieltä täältä, eihän rikkaimmillakaan rahat aina ole käsillä".

"Oli miten oli, en minä puolestani hyväksy sinun tuumiasi", sanoi nyt Miina, "ja Lydian luulen vielä vähemmin niitä hyväksyvän. Minulla on Lydialle toinen avioliitto toivossa, josta meillä on paljon enemmän etua ja kunniaa. Maisteri Vöörper on rakastunut Lydiaan, ja —"

"Vielä mitä!" katkasi Hovilainen. "pidänhän minäkin maisteria suuressa arvossa, mutta ensiksikin hän ei ottaisi Lydiaa ja siksi toiseksi hän ei ole rikas, ja minulle on pikainen apu tarpeen".

"Olisit ollut paremmin eteesi katsova", vastasi vaimo.

"Vai sitä nuottia nyt alat veisata!" isäntä rypisti kulmiansa ja koroitti äänensä: "Kukas on enemmän kuluttanut tässä talossa. Kuka on nostanut kauppapuotien rätingit mahdottomiin. Kuka on aina yllyttänyt ylellisyyteen. Kuka —"

"Kuka on kaiken maailman markkinoilla kuleksinut, kuka on rahojaan pelissä hukannut, kuka on antanut herrain peijata itseensä, kuka on —"

"Suori tiehesi täältä!" ärjäsi isäntä, — samassa aukeni ovi ja sisälle astuivat jo mainittu maisteri ynnä Hovilan poika Antti.

Maisteriksi kunnioitettu Föhrberg oli pienenlätä, herrantapainen mies, silmälasit nenällä ja hänen muotonsa oli mielinkielinen. Antti taas oli isänsä näköinen, vaan kumminkin nuoruuden ja paremman sivistyksen kaunistama.

Antti oli vaihtanut aatran kynään s.o. sillä ijällä kuin hänen olisi pitänyt harjautuman kelpo maanviljelijäksi, meni hän tuomarille puhtaaksikirjoittajaksi. Kas se oli herrain työtä. Eihän koulunkäyneen soveltunut puuttua tuohon likaiseen peltotyöhön, parempi oli muka läkin-tahruu ja seurusteleminen renttumaisten kärjäkirjurien kanssa. Viime talvena oli Antti kuitenkin koetellut onneansa myös hevostiehenä ja ajellut kilpa-ajoissa.

Semmoisella matkalla hän oli tullut tutuksi Föhrbergin kanssa, ja tämän tuttavuuden johdosta tuli Föhrberg viettämään jonkun ajan kesää Tyynevedellä.

"Saamme kunnian toivottaa teille, hyvä ystävä, onnea, terveyttä ja pitkää ikää", sanoi Föhrberg, puristaen isännän kättä.

Antti lausui samankaltaisen toivotuksen.

"Kiitos, kiitos!" vastasi ukko vähän hämillänsä.

"Me puhuimme täällä niin suurella äänellä, että taisi kuulua porstuaan asti", sanoi emäntä. "Minä tässä valitin sitä, kun karja-Eva teki sen vahingon että kaatoi aamumaidon maahan juuri kun se olisi tarvittu taikinaan".

"Ikävä kyllä, ikävä kyllä", sanoi Föhrberg; "mutta kyllä tämä talo semmoisia vahinkoja kestää".

"Te kävitte Hannulassa illalla?" kysyi isäntä.

"Kävin", vastasi Föhrberg. "He käskivät kiittää kutsumisesta. Isäntä ei taida tulla; hän veti esteksi, että hän muka on liika yksinkertainen ja typerä sellaisiin seuroihin. Taavi on kaupunkireisulla ja tulee vasta yöllä taikka aamupuoleen kotiin, Emäntä ehkä tulee".

"Tässä on niin huono siivo, että häpeän silmät päästä", virkahti emäntä. "Eikö maisteri olisi hyvä ja astuisi vieraskamariin. Kahvi on tuossa paikassa valmis".

"Aivan miten tahdotte", vastasi maisteri hymy-suin, ja niin menivät nuoret miehet salin kautta vieraskamariin, jonne myös Lydia lähetettiin seuraksi. Täällä oli todella sangen siisti. Laattia kiilsi puhtaudesta. Pitsatuilla huonekaluilla ei ollut tomun hiukkaakaan. Poistetut olivat vanhat vaatteet, ihmiset sukat ja kaulavyöt, jotka jokapäiväisissä oloissa saavat olla rauhassa virkattujen pöytätuukkien vieressä. Geraaniotkin ja palsamiinit akkunalla näyttivät arvossa pitävän siisteyttä ympärillään, sillä ne rehettivät tänään kahta vertaa kauniimpina.

"Neiti Lydia on tänä iltana taas saattava nuorukaisten sydämet sukkelammin sykkimään", sanoi Föhrberg kohteliaasti.

"Niin vainen", naurahti Lydia. "Maisteri tekee narria minusta".

"Suoran totuuden sanon, sen vakuutan", vastasi Föhrberg. "Hyvä että edes toisinaan saatte tilaisuutta huvitella seuroissa; oikeittain olisi teidänmoinen tyttö paikallansa suuren maailman seuroissa, baaleissa ja teattereissa".

Lydia loi silmänsä alas, suloisesti hymyillen.

Emäntä tuli sisään.

"Tules, Antti, kaatamaan juomatavaroita karahviineihin", sanoi hän. "Me aijomme tarjota useampaa lajia: herroille tietysti konjakkia ja punssia, serryä sitten kaikille ja muskottia naisille", selvitti hän kerskaillen.

"Muskottia naisille", virkkoi Föhrberg kummeksien.

"Niin, eiköhän se sovellu? kysyi emäntä.

"Miksei, miksei, naureli Föhrberg.

"Muskati-viiniä se on", oikaisi Antti, häveten äitinsä tähden.

"No kotti eli katti, eikös se nyt ole sama", sanoi emäntä mennessään ulos.

Antti seurasi häntä.

Lydia ja Föhrberg jäivät kahden kyhentelemään, mutta valitettavasti kahdenolo pian keskeytettiin. Isäntä astui sisään. Nuoret luopuivat erille toisistaan. Lydia oli vähän hämillään.

Vielä juteltiin vähän aikaa niitä näitä ja juotiin kahvia; sitten sanoi Föhrberg jäähyväisensä sekä lupasi tulla iltasella takaisin.

"Joko taas olet syleksinyt ja niistänyt nenääsi laattiaan?" virkkoi Miina miehellensä, harmistuneena katsoen permanttoa, ja tunki kotiväen kamarista.

"Älä läkätä", mutisi Hovilainen poismennessään.

"Mitäs siihen sanot, Lydia", virkkoi hän sitten Lydialle, "Jos pääset miniäksi Hannulaan?"

"Kysykää sitä Annalta", vastasi Lydia; "minulle mokoma kunnia ei kuulu".

"Nähdäänhän, nähdäänhän", sanoi hauen isänsä.

II.

Tuli ilta. Nimipäivävieraita oli keräytynyt jotakuinkin lukuisasti Hovilaan, etenkin miespuolisia. Niin oli täällä pitäjään kappalainen nimipastori, Altman, nimismies Varmanen, metsäherra Spirlund, tukki-asioitsija Dönnedal, vielä sitten Föhrberg, useita maakauppiaita (joita näinä aikoina nousee kuin sieninä sateisen syys-yön jälkeen), siltavouti, kansaa koulunopettaja y.m. "puolivillaisia", kuten muutamat herrasväet sanovat. Talonisännistä, joita oli kymmenkunta saapuvilla, veti huomion puoleensa etenkin Kuuselainen, yhtä paljon hyväntahtoisen muotonsa kuin yksinkertaisen, karkean pukunsa tähden. Olli Hovilaisen mieluisimpia vieraita Kuuselainen ei ollut, se oli helposti havaittava; hän oli kai, kuten useimmat, velkoja ja sentähden kutsuttu. Talollisten poikia ei ollut kuin juuri joku.

Naispuolisia oli: kappalaisen kaksi tytärtä, jotka olivat oppineita, suomalaisuuden sankarittareja ja kansaluokkain yhdenvertaisuuden harrastajia, Spirlundin rouva, kansakoulunopettajatar, Hannulan emäntä ynnä muita varakkaita emäntiä sekä pari kolme Lydian ikä-siskoa.

Vieraskamarissa istuivat herrat ja virkamiehet sekä etevimmät talonpojat, joista moni oli kihlakunnanoikeuden lautamiehiä. Puheltiin maantien-puuhista Ratasmäen asemalle. Tätä maantietä oli hommattu jo vuosikausia, mutta koska jokainen kyläkunta tahtoi riidellä sitä omille ovillensa, ei ollut siitä tähänasti tullut sen valmiimpaa.

"Täältä olisi sievä matka rautatielle, kun vaan saisi jatketuksi valmiin kyläntien", sanoi eräs isännistä.

"Siinäpä se on, mutta ennenkuin näissä louhikoissa ja rämeissä saisi auttavan tien, tehtäisiin jo kolme uutta tietä kirkolta asemalle", vastasi metsäherra.

"Saa nähdä eiköhän tänä vuonna kuitenkin tule päätöstä asiassa", arveli Varmanen.

"Se on sängen ikävä, että pitää oleman niin vähän yksimielisyyttä pitäjän miehissä", sanoi pastori Altman; "mutta niin on valitettavasti muuallakin. Kansa on liika vähän tottunut yleiseen elämään, yksityisien etu on joka kohdassa esillä eikä tahdo siirtää sijaa yhteiselle hyvälle".

"Niin se on, enemmän tottumusta tarvitsee kansa, ja enemmän itsetyisyyttä", puuttui puheeseen Föhrberg, joka tähän asti enimmiten oli oleskellut naisten puolella.

"Niin, jaa, jaha!" sanoi myös Hovilan isäntä, pannen uudelleen täytetyn konjakki-karafiinin pöydälle ja ottaen osaa puhelemiseen vanhalla tavallansa, että nim. sanoa jaa ja amen kaikkeen mitä herrat lausuvat.

"Niin, itsetyisyyttä tarvitsette enemmän, patron Hovilainen", sanoi pastori ivallisesti. "No terve, Olavus!"

Jokainen kiirehti lasiansa hakemaan, yhtyäkseen maljaan; kilistettiin ja juotiin.

"Te olette nykyisin asustuneet meidän pitäjääsen", sanoi pastori Föhrbergille. "Onko lupa kysyä, mitä tointa varten?"

"Lukemista jatkamaan olen vetäytynyt tälle rauhalliselle kulmalle", vastasi Föhrberg.

"Te olette ylioppilas?"

"En ihan valmis; pari ainetta vielä, niin pianhan se tutkinto on suoritettu".

"Eipä se tätä nykyä ole niinkään helposti suoritettu, kuin näytte luulevan", vastasi pastori, heittäen häneen halveksivan silmäyksen.

"Kyllä minä olisin sen jo ottanut", sanoi Föhrberg, joka halusi kääntää puhelun toiselle tolalle, "mutta aika on mennyt yleisemmissä, isänmaallisissa pyryissä. Hyvät herrat!" kiirehti hän jatkamaan koroitettulla äänellä, "koska olen saanut kunnian olla osallinen tässä kunniallisessa seurassa, niin saan kunnian — hm! — rohkenen tässä tilaisuudessa esitellä itseni teille uudella nimellä. Suomalainen mieleni ei voi hyväksyä nimeä Föhrberg, se on myös vaikea suomalaisen lausua; olen siis ottanut nimen Kokka — josta myös ensi postissa lähetän ilmoituksen sanomalehtiin".

Tämä julkaisu vastaanotettiin jokseenkin kylmästi, ainakin odotettiin mitä pastori oli sanova.

"Ette juuri paljon vaihdossa voittaneet", sanoi pastori.

"Ainakin on nimeni nyt suomea", vastasi Föhrberg-Kokka, "eikä niin ilman tarkoitustakaan".

"Hän on suomalaisuuden laivan kokka", selitti kansakoulunopettaja.

"Jaa, aivan niin, ja me muut istumme laivassa", lisäsi Hovilainen, suuresti hyvillään viisaudestaan, ja taputti Kokkaa olkapäälle.

"Olkoon vaan", sanoi pastori syrjässä Spirlundille; "kyllä me kokalle perältä suunnan annamme".

He nauraa hohottivai.

"Mutta kuulkaas!" virkkoi Spirlund. "Pitäisi minunkin muuttaa nimeni, ennenkuin minusta tehdään Pirunlunti".

"Eihän toki!" vastasi Hovilainen, "helpostihan teidän nimeä lausuu — Virslund".

"Jaa mutta ei se ole Virslund — Spirlund se on", korjasi pastori.

"Niin, Sbirlund, aivan niin, Sbirlund", kangerti Hovilainen.

Pastori naurahti ja sanoi syrjässä Spirlundille:

"Kun talonpoika tahtoo olla 'fiini', kyllä hän silloin osaa lausua b:tä ja d:tä ja pari kolme keraketta perättäin niin että helisee vaan".

"No, kylliksi kokkapuheita", sanoi pastori taas ääneen ja kääntyi Antin puoleen. "Aikooko Anttikin jatkaa lukemistaan vai rupeaako maata viljelemään?"

"Olenhan minä vähän tuumannut mennä seminaariin", vastasi Antti.

"Se on oikein!" jatkoi kansakoulunopettaja.

"Onhan kouluopettajan toimi kyllä kiitettävä ja jalo", sanoi pappi; "mutta minun mielestäni pitäisi maanviljelijän pojan pikemmin pyrkiä Mustialaan".

"Tuohon ruotsalaiseen laitokseen!" virkkoi Kokka halveksien.

"Tosin se on ruotsalainen laitos parhaasta päästä", vastasi pastori, "mutta hyvä laitos. Ja Antti joka on koulunkäynyt, voisi kyllä seurata opetusta siinä. Onhan siinä ennenkin ollut suomalaisiakin oppilaita, ja tästäpuolen yhä paremmin kansan etua katsotaan. Niin tulee asetettavaksi yksi-vuotinen kurssi nimenomaan talollisille ja talollisten pojille. Mitäs te tähän sanotte, hyvät herrat ja isännät?"

"Hyvä laitos kerrassaan", vastasi Hovila; "ja minä olisin enemmänkin kehoittanut Anttia sinne menemään; mutta, näette, poika on jo pienestä pitäen näyttänyt enemmän taipumusta kirjamieheksi kuin maanviljelijäksi".

"Minä puolestani", puuttui nyt Kuuselainen puheeseen, "en oikein ymmärrä, mitä tavallinen talonpojan poika Mustialasta hakisi. Jos hän on astunut kunnollisen isän jälkiä, niin hän kyllä tietää hoitaa taloaan; jos hän taas on käytännöllisen hoidon laiminlyönyt, niin tuskinpa tieteistiedoista taloutensa paranee. Kokemuksen koulua olemme me Suomen talonpojat käyneet ja sitä tulee meidän käydä edelleenkin. Kartanoin herrat menkööt Mustialaan, tuhlatkoot he rahojaan uusiin viljely-tapoihin ja viekööt — niinkuin vievätkin — palkinnot maanviljelynäyttelyissä, meidän ei kannata kilpailla heidän kanssansa. Sen kuitenkin luulen, että moni heistä on konkurssiin mennyt, kun meikäläinen maanviljelijä vielä on pystyssä".

"Joka on lantiksi lyöty, siit' ei tule taalaria" sanoo ruotsalainen sananlasku", vastasi Altman pilkallisesti, "ja sen ottakoon Kuusela mielilauseekseen, hän kun kieltää Suomen talonpojilta kaikkea edistymistä. Kyllä saisivat nuo entisillä-olijat jo vähän väistyä meilläkin".

"Minä olen tyhmä talonpoika, eikä minun sovi kiistellä herra pastorin kanssa", vastasi Kuusela; "mutta niin minusta tuntuu että kun entisillä-olijoita ei enää ole olemassa Suomessa, silloin on peräti huonosti myös maanviljelyksen laita, ellei Jumala ole muuttanut maataamme kesämaaksi ja ihanaksi yrttitarhaksi".

Pastori Altman ei suvainnut vastaväitöksiä, ja tästä siis laskeutui nyreyden pilvi seuran yli. Herra Kokka vetäytyi taas naisten tykö, ja sinne seuratkaamme häntä vähäksi aikaa.

Emännistä jotkut puhelivat kotikutouksista, kehuusta ja muista taitavan talonemännän askareista. Toiset taas pitivät parempana jauhaa jos joitakin juoru-juttuja; eri-parvena he myhkyivät ja kuiskuttivat, toisinaan nauraen nenäliinojensa takana että olivat tukahtua. Muutamat vielä istuivat kädet ristissä, mitään puhumatta. Nuoret olivat omalla puolellaan ja siellä johti puhetta kappalaisen tyttäret, ja opettajatar säisti jotakuinkin ahkeraan. "Yksi kieli, yksi mieli" oli näillä a ja o, sillä alkoivat sillä lopettivat, ja kovia tuomioita sai ruotsalaisuus niskoillensa. Emme huoli tarkemmin kuunnella heidän keskusteluansa, sillä nämä asiat ovat jo kyllin tunnetut, niitä kun joka paikassa vanutellaan, ja herjaukset ruotsalaisuutta vastaan eivät ensinkään kuulu kauniimmilta kun ne tyttöjen huulilta lähtevät. Me olemme aivan Lydian ja hänen ikä-kumppaniensa mieltä, joita herras-neitien puheliasuus sydämen pohjasta pitkästytti. Lydia ehdoitteli milloin piiritanssia milloin leikkejä, mutta sanottiin siihen, että oltiin niin harvat. Kokka oli ollut täällä jo yhteen toviin, ja mielen-heimolaisuus oli heti havaittu hänen ja Altmanin neitien välillä ja kilpaa oli käyty epäkohtien kimppuun. Nyt kun Kokka taas astui seuraan, teki Lydia vielä koetuksen, estääksensä häntä yhtymästä tuohon ikävään puheluun, ja voitti kuin voittikin viimein sen, että huudettiin muutkin pojat esille ja, kotvasen arveltua, lähdettiin "kätkemään sormusta", missä leikissä Lydia sai tilaisuuden arvata itselleen sydämensä rakastetun.

Talon emäntä, joka yhtenänsä kävi kyökissä katsomassa ruoanlaitoksia, aukasi nyt oven piika-hompalle, joka siitä työntäytyi esille iso tarjotin käsissä. Tällä kertaa tarjottiin viiniä, emäntä kutsui miehensä vastaanottamaan onnenmaljoja, ja hänen kanssansa nyt kilistivät vanhat ja nuoret. Sitten juotiin vielä maisterin uuden nimen onneksi. Tätä hälinää käytti Hannulan emäntä hyväkseen, pistäytyäkseen Annan puheille. Useimmat naisvieraista olivat kysyneet Annaa, vaan Hovilan Miina oli lyhyesti vastannut: "Hän on tarjoutunut auttamaan kyökissä. Niinkuin tietänette meni meiltä keväällä piika pois".

"No hyvää iltaa Anniseni!" tervehti Hannulan Lotta. "Täällä sinä vaan kyökissä häärit, etkä ole muiden nuorten kanssa leikkimässä ja puhelemassa".

"En saa tänä iltana, ja tokko enää milloinkaan", vastasi Anna, ja kyynel kimalteli hänen tummien silmäripsiensä välillä.

Hannulan emäntä katseli häneen lempeästi, taputti häntä olkapäälle ja lohdutteli:

"Älä ole milläsikään. Eihän Miina ole sinua kohtaan semmoinen kuin hänen pitäisi ja kuin sinä ansaitseisit, hyvä lapsi, mutta me muut pidämme sinusta sangen paljon. Nytkin ovat kaikki sinua kaivanneet".

"Hm", äänti Anna, hymyillen itku-silmin. "Te ainakin olette aina niin hyvä minulle".

"No mitenkäs muuten. Mutta tiedän yhden, joka vielä tuhannen kertaa enemmän sinusta pitää".

Anna punettui ja katsahti arasti ympärilleen.

"Ei meitä kuule kukaan", sanoi Lotta. "Taavi lupasi tehdä näinä päivinä toden tuumistaan ja käydä Hovilan puheilla. Sinun suostumuksestasi hän näyttää olevan varma".

Onnellinen hymy vivahti tytön huulilla, mutta sitten sanoi hän alakuloisesti: "Mitäs se auttaa, ei niistä tuumista kuitenkaan tule mitään".

"Älä sano! Mutta nyt menen tieheni, ett'ei Miina suutu. Minun piti välttämättömästi päästä pikimmältäni vaihtamaan pari sanaa sinun kanssasi, vaikka tiedän ett'ei se ole emännän mieleen että vieraat tuppautuvat kyökkiin. Ole sinä hyvällä mielellä vaan!"

Hän meni ja Anna jatkoi tointansa: vähempien ruokalajien leikkelemistä aseteille viina-pöytää varten.

Ei aikaakaan, niin astui Miina kyökkiin.

"Mitähän Hannulan Lotalla täällä oli tekemistä", sanoi hän, vetäen suunsa pilkalliseen nauruun. "Annaa piti käydä katsomassa, eikö niin? Ja kyllä minä teidän salakähmäset sopotuksenne tiedän. Mutta sen minä sanon sinulle, Anna, ei se sinua hyödytä että sinä semmoisessa tarkoituksessa viivytät meidän vieraitamme kyökissä — muista se! — Hänestä on vastusta, asetti hänet vaikka mihin", kähisi hän vielä poismennessään.

Ruoan-laittaja Emma Sivelin ja piika Eva heittivät hänen jälkeensä silmäyksen, joka juuri ei ollut leppeimpiä.

"Kuulkaa, Anna!" sanoi sitten edellinen. "Arvelkaahan oikein todella tuota minun äskeistä tarjoustani. En voi niin sanoa, kuinka iloinen olisin, jos muuttaisitte meille. Ompelijana teillä olisi työtä ja ansiota kyllä. Ja mitä tulee minun veljeeni, kauppamieheen, niin voitte olla varma siitä, että hän paikalla suostuu minun tuumaani, niinpiankuin hän saa sen kuulla".

"Mitä hän kuitenkaan ei saa, jos minun pyynnöstäni huolitte", sanoi Anna.

"Voi teitä! Arvaanhan minä, että te pelkäätte ihmisten puheita, minun veljeni, kauppamies, kun on poikamies. Mutta se nyt on ihan joutavaa: veljeni, kauppamies, on niin siivo että hänen vertaistansa ei löydy, ja paitsi sitä, olenhan minä siellä".

"Tokkohan isäntä ja emäntä päästäisivät Annaa", arveli Eva.

"Kyllä minä ja veljeni, kauppamies, siitä huolta pitäisimme, kun vaan Anna myöntyisi".

"Älkäämme pitemmältä puhuko tästä asiasta", sanoi Anna vakaasti. "Sydämen pohjasta olen teille kiitollinen, hyvä Emma, mutta ehdotuksenne ei mitenkään käy laatuun".

"Varsin ikävää, varsin ikävää", sanoi Emma, pudistaen päätänsä. — —

Vieraskamarissa olivat tällä välin tiheät siemaukset toti-laseista haihuttaneet tuon äsken vallinneen nulouden. Ukko Altmanilla oli, kun hän oli hyvällä tuulella, tapa kertoa lystikkäitä juttuja. Nytkin hän niitä kertoa kaverteli, ja yleinen nauru ja hahatus kuului vähän päästä tästä seurasta.

"Mutta kuulkaa", sanoi taas Altman, juotuansa pohjaan kolmannen lasin.

Siltavouti purskahti nauruun jo ennakoita, kun odotti lystiä tarinaa taas; mutta pastorin nuhteleva ja samalla halveksiva silmäys saatti hänet paikalla totiseksi.

"Kuulkaas, isännät", puhui nyt pastori. "Olen usein ajatellut ja odotellut, emmeköhän kohta tältä kulmalta saa kuulla uutisia kihlausten alalta. Tässä on näissä naapuritaloissa nuori neitonen, kaunotar toisessa ja pulska nuorukainen toisessa, kumpikin rikkaan isän lapsia. Minusta tuntuisi luonnolliselta, että näistä nuorista tulisi pariskunta. Mitä satunnaisiin välin-rikkeisiin tulee, niin kuka niitä huolii

muistella. Miten on laita, Hovila; pääsemmekö kohta kuuliaisille?"

Pastorin sanoja seurasi yleinen hyväksyminen. Hovilan Olli hymyili, hieroi käsiään ja heitti salaviisaita silmäyksiä vieraisiinsa.

"Jaa", jatkoi pastori, "Taavi Hannula meni kaupunkiin; kentiesi hän siellä jo sormukset teettää".

"Ei vielä, ei vielä sentään", vastasi nyt Hovilainen hiljaa, vilaisten saliin ja naurellen. "Eihän tässä tiedä, mutta saattaa se siksi kääntyä. Nähdäänhän!"

"Niin no arvasinhan minä", sanoi pastori; "ja se soveltuu sangen hyvin senkin puolesta, että koska Antti aikoo kirjamieheksi, voitte Taavista saada hyvän apumiehen tämän tilan hoidannassa".

"Taavi Hannula on kelpo maanviljelijä", todisti joku isännistä.

"Yhtä hyvä kuin isänsä. Käräjä-aikoina kun ukko istuu lautakunnassa, on talo tykkänään Taavin huostassa", lisäsi toinen.

"Hovila ja Hannula ovat ennenkin olleet yhdessä samalla miehellä, ehkä tulevat niin olemaan vielä kerran, kun meistä vanhoista aika on jättänyt", sanoi pastori.

Nyt kutsuttiin iltaselle, joka oli valmistettu salissa pitkälle pöydälle — ja vieraat, joittenka ruokahalua kulunut aika ja nautitut juomat olivat parimmallensa kiihottaneet, eivät kauvan arvelleet ryhtyessään laitoksia maistamaan.

* * * * *

"Aika hyvä illallinen", sanoi pastori tyttärilleen, kun he Turunkiesissään ajaa soilottivat kotiin päin. "Mutta ei tuo Hovilan elämä enää kauvan kannata. Kyllä pelkään että täytyy pyytää hänet ensi käräjiin noista kolmesta sadasta markasta".

"Älkää sentään vielä", vastasi vanhempi tytär. "Kyllä kai hän tuon vähän summan maksaa. Syksyn lopulla on taas pidot siellä, Lydian syntymäpäivänä, ja silloin tahtoisimme vielä olla sovussa heidän kanssaan".

"Tahtoisin sitä minäkin vielä Antin ja Miinankin päivien ylitse", vastasi heidän isänsä. "Mutta kun ei hän maksa, vaikka jo usein mielisuosiossa olen muistuttanut; eikä kolmesataa markkaa ole mikään vähä summa minun asioissani. Tekään ette hanki itsellenne rikkaita sulhasia."

"Mekö hankkisimme sulhasia!" huusivat työt yhteen suuhun. "Niinkuin ei naisilla olisi parempia tarkoituksia kuin tavoitella rikkaita sulhasia ja pyrkiä miehen elätettäväiksi".

"Hah, hah, haa", nauroi isä: "ettekö leikkiä ymmärrä".

"Emme leikilläkään huoli kuulla semmoista".

Vähän aikaa vaiti oltua, kysyi nuorempi tytär:

"Mitä pidätte maisteri Kokasta?"

"En pidä hänestä ensinkään", vastasi pastori; "eikä hän ole mikään maisteri, — lukiolainen, jos lienee edes sekään".

"Hän on kuitenkin suomalaisuutta harrastava nuorukainen", sanoi vanhempi tytär.

"Voi olla," mutisi isä.

"Ja Suomen mieli ja Suomen kieli on kuitenkin pää-asia".

III.

Hannulan tilalla oltiin seuraavana päivänä, niinkuin ainakin, ahkerassa työssä, pellon lannoituksessa syys-kylvöksi. Isäntä itse ja hänen poikansa olivat ensimmäiset työntekijät, eikä täällä pitkään levähdeltä taikon nojalla.

"Eikö se ole rovasti, joka tuossa tulee yhden istuttavissa kiesissään", virkkoi Taavi, nyykähyttäen päällensä tienhaaralle, mikä nousi taloon.

"Niin on, näen-mä," päätti hänen isänsä, otti takkinsa hartioilleen ja läksi astumaan kotiin.

Siistittyänsä itsensä ja vaihdettuansa työtakin puhtaampaan ja eheämpään, meni hän sitten vierasta tervehtimään.

Rovasti Valander oli noin kuudenkymmenen vanha mies. Hänen kasvonsa ilmaisivat sitä puhdasta sydämen hyvyttä, mikä oli saattanut hänet niin rakastetuksi hänen seurakunnassansa, että yleiseen hoettiin: "semmoista rovastia toista ei ole".

Hän istui, isännän astuessa sisään, pöydän ääressä ja puheli Lotan kanssa, joka seiso i uunin luona ja puhellessaan veteli sormiansa niin että nivelet naksahelivat.

"Hyvää päivää, Timo!" tervehti rovasti, nousten istuimeltansa.

Timo pisti kättä rovastille ja silitti sitten tukkaansa. "Mitä kuuluu? Tervennä olette, toivon ma?" kysyi rovasti.

"Kiitoksia kysymästä, hyvä rovasti", vastasi Timo; "tervennähän tässä on oltu, eikä tältä kulmalta kuulu juuri entistä enempää. Rovasti näyttää myös, Jumalan kiitos, riskiltä."

"Ei kehumista, ei kehumista; vanhuus voittaa ja kihti käypi kovemmaksi vuosi vuodelta. — Kuulkaas, emäntä", lisäsi rovasti kääntyen emäntään, joka oli aikeessa mennä ulos; "kahvia ette tarvitse keittää, johan päivä kohta on puolessa; mutta jos saan luvan tarjoutua teille päivällis-vieraaksi, niin voisimme tässä Timon kanssa vähän pitemmältä pakista — mutta ei mitään erityisiä laitoksia minua varten, muistakaa vaan se! — Jaa", jatkoi hän sitten isännälle, "niinkuin tiedätte, olen tätä ennen toisinaan tehnyt voi-kauppoja Sivelinin kanssa; samassa tarkoituksessa kävin nytkin hänen luonansa, ja sieltä teki mieleni pistäytyä teitäkin katsomaan. — Maanantaina aijon lähteä Helsinkiin hakemaan sikäläisien lääkär ien luona apua taikka neuvoa tuohon kiduttavaan kihtiin. Jotain sitä täytyy koettaa, jotta kestäisi taas lähteä talvelle, Saa nähdä kauvanko siellä pitävät. Virka-vapautta tosin on minulla kuusi viikkoa, mutta koska ei toista ollut määrätä minun sijaisekseni kuin Altman, joka on vanha mies hänkin, niin en malttaisi viipyä."

"Kyllä apulainen niin ikä-miehelle kuin herra rovasti on, olisi jo sangen tarpeellinen", sanoi Timo.

"Kyllä vaan", vastasi rovasti. "No onpa minulla toivoa saadakin. Erään vanhan tuttavan poika pääsee vuoden päästä papiksi, ja meidän välillämme on ollut puhe että sitten pyytäisin hänet apulaisekseni. Hän on jumalinen nuorukainen, jommoisen se kallis virka vaatii — etenkin tähän aikaan, jolloin meistä jokaisen, niin nuoren kuin vanhankin, tulee olla valpas vartija Suomen Siionin muureilla".

"Jaa, niinpä se on", myönsi Timo.

"Jumalattomuus leviää leviämistään", lausui rovasti; "pappeja vihataan ja pilkataan, Jumalan sanaa ylenkatsotaan, — niin ainakin suuressa mailmassa. Jos kutsutaan jumalisiä luentoja kuuntelemaan, ei tule kuulijoita olleskaan; mutta annappas kun Ruotsista tulee Bergen ja Geijerstam, kyllä silloin ovat salit täpösen täynnä — ja, mikä ikävintä on, jotkut maamme suuret sanomalehdet puolustavat heidän julkista jumalan-kieltämistänsä ja julkista hävyttömyyttänsä, vaikka niiden velvollisuus — ainakin meikäläisten, yksinkertaisten ihmisten käsityksen mukaan — päinvastoin pitäisi oleman se, että lujana seista kirkon ja siveyden puolella".

"Maailmassa ovat ihmiset jo niin ylen viisaat ja sivistyneet, ett'ei heille meidän vanhat opit enää kelpaa, sentähden kääntyvätkin he Keijustammiin", arveli Hannulan isäntä.

"Suurin sivistys on suurin raakuus, sanoi kerran eräs ankara nuori pappi, ja siitäpä näyttää, että semmoinen on maailman sivistys. Johtavathan nykyiset viisastelijat ihmisen sukuperää eläimistä sekä saarnaavat rajatonta vapautta luonnon himoille."

"Eivätköhän ne, jotka ihmisen alentavat eläväksi, kohta julista myös ihmistappoa ja murhaa rangaistusta ansaitsemattomiksi", arveli taas Hannula.

"Jopa senkin tekevät anarkistat", vastasi rovasti.

"Jaa antikristat?"

"Tosin, mutta minä sanoin anarkistat s.o. vallanhajoittajat, lyhykäisesti selittäen".

"Vai niin — vai niin pitkälle on jo maailmassa menty!" ihmetteli isäntä, päätänsä pudistellen.

"No miten on näillä tienoin uskonnollisen ja tiedollisen elämän laita ollut sitte kun viimeksi täällä kävin?" kysyi rovasti. "Onko hihhuleita taikka muita harha-uskoisia ilmaantunut; onko Jaaran Jussi ehtinyt tänne asti?"

"Ei vielä", vastasi isäntä. "Mutta sanovat, että hän tuolla naapuri-pitäjässä jo saarnata pauhaa niin että kävyt kuusista tippuvat; ja sisko-elämä kuuluu siellä kukoistavan".

"Hm, no mitenkäs! Ja tuommoisille nyt kaikin voimin puuhataan erikois-lakia. Kyllä heitä sitten nousee joka nurkkaan."

"Kumminkin pani kirkonkokouksessa meidän lähettiläs kiven kovaan vastaan", sanoi Hannula.

"Ja siitä olkoon hänelle kiitos ja kunnia!" sanoi pappi. — "No onkos tämä kyläkunta kansakouluun paremmin mieltynyt?"

"En juuri tiedä", vastasi Hannula.

"Mojuuvat niinkuin ennenkin, että koulunkäynnistä lapset käyvät kelvottomiksi oikeaan talonpoikaiseen työhön; sanovat että nuori kansa käy opista ylpeäksi ja pyrkii vaan seminaariin taikka muuten herrastelemaan".

"Kansakoulun hedelmä on tulevaisuudessa", sanoi rovasti. "Kun koko kansa on koulun sivistyksestä osalliseksi tullut, ei pääse enää toinen siinä suhteessa esille vetämään paremmuutta toisen rinnalla. Mutta, paitsi sitä, oikea sivistys, joka sisällistä ihmistä sivistää, ei paisuta, sillä se perustuu jumalanpelkoon. Jumalanpelko on viisauden alku, näet. Ja Jesuksen Kristuksen elämäkerta on meidän ojennusnuoramme; tuokoon meille elämä menestystä taikka vastoinkäymistä — kun siitä kiini pidämme, ei meitä edellinen paisuta, eikä jälkimäinen sorra. — Vaan jumalattomain sivistys vie pimeyteen eikä valkeuteen. Ja surkea sanoa, sen tiellä rientää tuhansia ja taasen tuhansia, iloiten ja pilkaten, ijankaikkiseen yöhön".

He istuivat ääneti kotvasen; jopa tulikin emäntä kutsumaan päivälliselle.

Astuttiin nyt isoon tupaan. Tänne oli tullut Taavikin.

Taavi Tarkkanen oli kookas nuorukainen neljänkolmatta ijällä. Hänellä oli säännölliset, mieluiset kasvot ja vilkkaat silmät; tukkansa oli tummanvärinen ja ylähuulta koristi sievät viikset.

Taavin kanssa tervehdykset vaihdettua, istuttiin pöytään, jossa oli tarjona tuoretta kalaa ja mannaryyni-puuroa.

"No, hyvän heinä-vuoden saitte täälläkin, puhui minulle äsken emäntä", sanoi rovasti saadakseen puheen ainetta, "ja näyttää tulevan hyvä vilja-vuosikin, kun vaan Jumala edelleenkin suopi sopivia ilmoja".

"Hyvät ovat toiveet runsaasta viljavuodesta", vastasi Hannulan isäntä. "Mutta hinnat, ne ovat niin polkuisina, eikä kaupungissakaan vielä ole tietoa, nousevatko syksyn puoleen vai mitä tehnevät. Taavi sieltä tuli eilen".

"Olkaamme toivossa, muuta siihen emme taida", sanoi rovasti. — "No Taavi on nyt saanut olla kotona isänsä apuna, kun hänen asevelvollisuutensa on suoritettu".

"Jaa, se oli ikävä aika, kun Taavi oli poissa", sanoi emäntä.

"Mitä piti Taavi sotakomennosta?" kysyi rovasti, hymyillen, nuorukaiselta.

"No, menihän tuo, kun ei kovin helteisiä päiviä sattunut", vastasi Taavi.

"Voipihan se olla kyllä hyvä tuo äksieruu ja naplitsoo", sanoi isäntä kynsien korvallistansa; "mutta minä olen aatellut yksinkertaisuudessani, että mitä meidän maa oikeastaan omalla sotaväellä tekee. Rauhassahan me tahdomme elää ulkomaan kanssa, ja jos meidän Keisarimme katsoo hyväksi ryhtyä miekkaan, niin kyllä hän silloin Suomensakin suojelee".

"Mutta jos vieras valtakunta äänettömästä päästä hyökkää meitä valloittamaan", vastasi rovasti, "emmeköhän silloin ole itse lähinnä velvoitetut torjumaan vihollista rannoiltamme".

"Jaa", myönsi isäntä, "kyllä rovestilla on oikeus".

"Parempi kaiketi olisi", sanoi rovasti, "jos ei sotaväkeä tarvittaisi olleskaan — jos nim. vallat voisivat elää rauhassa ja sovinnossa aina ja toden päältä. Mutta millainen on heidän rauhallisuutensa? Se on

kaksi-muotoinen kuin roomalaisten Janus-kuva. Samalla kuin edessä rauhaa ja ystävyyttä taataan kalleimmilla vakuutuksilla, samalla irvistää takana hampaisin asti varustettu sotavoima. Ja tällainen rauha on rasittava kuni alituinen sota".

"Jos maanviljelykseen pantaisiin ne miljoonat, mitkä sotavarustukset vetävät, niin maailmasta tulisi ihan paratiisi", arveli Timo.

"Paratiisi on ihmisiltä suljettu ijäksi päiväksi", vastasi rovasti, "sen näemme tästäkin. Vaikka ihmisillä olisi kaiken maailman hyvää, niin pahalta sydämeltään he eivät pääse kuitenkaan paratiisia palauttamaan".

Pöydästä noustua, kun Lotta oli mennyt kahvia keittämään ja Taavi työmiesten tykö, kysyi rovasti Timolta: "Missä Jooseppi on, eikö hän ole kotosalla?"

"Missä lienee taas renttuilemassa", vastasi Timo.

"Onko hän heittäytynyt väkevien juomien valtaan?" kysyi rovasti.

"Kyllä se vaan niin on", vastasi Timo.

"Raskaasti on Herra minua kurittanut tuon Joosepin kautta, ja monesti olen tahtonut pyytää herra rovastin neuvoa tässä kohdassa, mutta en ole rohjennut valittaa siitä, mikä kuitenkin on minun ansaittu rangaistukseni".

"Puhukaa, Timo, puhukaa aivan vapaasti", kehoitti rovasti, "ja selittäkää entisyyttä. Minä en tiedä muuta kuin että Jooseppi on Josefina Lyytikäisen poika, jonka isäksi ihmiset sanovat teitä, koska pidätte häntä tässä luonanne".

"Se on ikävä tarina, jota nyt alan", alkoi Timo. "Minun äitini kuoltua otti isäni emännöitsijäksi erään Riikka Lyytikäisen, kotoisin Pohjanmaalta. Joku aika kun oli kulunut, en tiedä miten tämä saikaan toimeen sen, että hänen sisarensakin muutti meille asumaan. Tämä sisar, Josefina, oli kaunis ja siivon-näköinen tyttö, ja minä rakastuin häneen ihan hullusti. Hullu olin todella, sillä en heittänyt häntä vaikka piankin tulini tuntemaan minkä tapainen hän oikeittain oli. Hän oli viinaan menevä ja irstas, ja me joimme ja pidimme kelvotonta elämää yhdessä. No, syntyi sitten tuo poika".

"Oliko avio-lupausta teidän puolelta?" kysyi rovasti.

"Ei. Herra rovasti tuntee minut rehelliseksi mieheksi, eikä nytkään ole puheessani valhetta, kun vakuutan, ett'en aviolupausta ollut antanut hänelle, en selvällä päällä ainakaan, sillä hän ei huolinut semmoista vaatiakaan. No, minun isäni, joka sitä ennen monta kertaa oli varoittanut: luovu pois, Timo, tuosta naisesta, ei hänestä ole sinulle emännäksi — minun isäni käski minut kahden kesken puheillensa ja sanoi, että kyllä minun pitäisi, jos olin oikea mies, päättää asia avioliitolla Josefinan kanssa. Mutta nyt taas minä vastaan, minä olin häneen kyllästynyt ja pyrin pois pelistä. Sillä kannalla vielä oltiin, ei ollut kihlausta eikä siihen paljon puuttunutkaan, kun eräänä päivänä havaittiin, että Josefina olikin lähtenyt lipposiinsa. Lapsensa jätti ja meni erään pohjalaisen seurassa jatkamaan irtonaista elämätänsä. En ole hänestä sitte kuullut. Ehken lienee kuollut kehruhuoneessa. — Jooseppi kasvatettiin tässä talossa, ja on sitten aikaihmissenäkin täällä oleskellut. Kyllähän täällä on koetettu tehdä hänestä miestä, mutta kaikki näyttää menneen turhaan. Se poika on vaan niin kovaluontoinen ett'en kankeampaa ihmistä eläessäni ole yhtytännyt, ja välisti hän on niin kummallinen, että luulisi häntä hulluksi. No eihän se ihme olekaan, jos hän ei ole täysitaitoinen, viinan hurmoksissa kun on siitetty.

"Hm! onpa hänen kanssansa ollut työtä sekä rippikoulussa että lukuisillakin".

"Kuka lienee hänen päähänsä pannut nyt viimeisinä aikoina että hänellä on oikeutta tähän taloon ja minun omaisuuteeni, ja siitä hän on vielä kummallisemmaksi käynyt, aivan niinkuin mieltisi kosta, kun häneltä muka pidätetään hänen oikeutensa, Eihän minulla tieteni ole vihamiehiä, mutta vihamiehen tekoa se on, että tuolla tavalla heikkopäistä yllytellen minua ja minun perhettäni vastaan. Sanokaa nyt, herra rovasti, olisiko se oikeuden ja kohtuuden mukaan, suoda tuolle kunnottomalle Joosepille samat oikeudet kuin Taaville, josta taas minulla tähän asti on ollut iloa, apua ja kunniaa; vaatiiko oikeus ja kohtuus, että Jooseppi minun kuoltuani saa perinnöstä puolen, minkä hän kuitenkin kohta on tuhlaava turhuuksiin ja viinaan?"

"Kertomuksenne on ikävä todellakin", sanoi rovasti. "Jumala rankaisee — mutta Jumala voipi myös kääntää kaikki vielä parhain päin. Te pyydätte minulta neuvoa, ja minä annan sen teille ystävänänne ja opettajananne. Jooseppi on kuten tunnustatte, teidän lapsenne ja siis saapa teidän isällistä huolenpitoanne. En epäile siitä, että olette koettaneet kasvattaa häntä hyväksi ihmiseksi, mutta jos siinä ei ole ollut onnea teillä tähänasti, älkää sittenkään vielä ottako kättänne hänestä. Älkää tuskastuko, koettakaa väsymättä nöyryyttää hänen kovaa sydäntänsä ja parantaa häntä opetuksilla ja

kehoituksilla hyödyllisiin toimiin, Ei kukaan ole liian vanha oppimaan. Ja jos viimein hänen mielensä muuttuu ja hän paranee kelpo ihmiseksi, silloin muuttuu mikä nyt on rangaistus teille siunaukseksi, ja silloin voisitte myös suoda hänelle suuremmankin osan maallisesta hyvästänne, kun tiedätte että hän siitä lähtein on omaisuutta kartuttava eikä tuhlaava. Mutta mitä muuten asian aineelliseen kantaan tulee, niin olemme velvolliset noudattamaan lakeja, mitkä ovat säädetyt järjestetyn yhteiskunnan ylläpitämiseksi, ja niiden mukaan on Taavi teidän oikea perillinen, jonka oikeuksia teidän on etupäässä katsominen ja varjeleminen. Niin on minun ajatukseni tässä asiassa; valaiskoon Jumala teitä näkemään mitä itsekussakin kohdassa erittäin on soveliainta. Ja milloin tilaisuus sattuu, lähettäkää Jooseppi pappilaan, niin voimme kahden käydä häntä parantamaan".

"Kiitoksia, hyvä rovasti; ei rovastin tykö turhaan käänny", sanoi Hannula. "Koettakaamme siis vielä; josko hän paranee, se on Jumalassa. Kun toki saisi hänet tuosta juoppouden paheesta pois, mutta täällä on meillä niin häijy naapuri tuossa Onkamon metsässä".

"Jaa Sota-Matti elikkä Matts Sot, entinen kaartilainen. Vai hänen kanssansa Jooseppi kumppanustelee?"

"No hänen. Ja kolmannen kumppanin saivat eräästä laiskurista, jonka minä panin pois palveluksestani".

"No, toivokaamme että viinamestari kohta tulee kiini taas, se olisi kolmas kerta ja sitten hänestä vähäksi aikaa päästään. Ei se ole kumma jos ette huolisi sotaväestä, kun on teillä tuo Matti esimerkkinä". — "Mutta nyt", jatkoi rovasti nousten, "nyt on aika lähteä —"

"Älkäähän rovasti kiirehtikö, tässä juuri tuo Lotta kahvia".

Emäntä astui sisään ja tarjosi kahvia.

"Hovilassa taisi olla pidot eilen. Olitteko siellä?" kysyi rovasti, kierrellen lusikkaa kahvikupissaan.

"Minä olin siellä", vastasi emäntä. "Timo ei käy juuri koskaan kestissä, ja Taavi oli kaupunki-reissulla".

"On Hovilainen minuakin monesti pyytänyt pitoihinsa", sanoi rovasti; "mutta minä en voi hyväksyä ylellisyyttä ja ylpeätä elämää talonpojissa, sentähden en niihin mene. — Täälläpäin taitaa asua eräs Föhrberg, hän kävi viikon alussa minun luonani; hän sanoi tahtovansa pitää luentoja koulusalissa. Tunnetteko te sitä miestä?"

"Kävihän se toissa päivänä", vastasi isäntä; "suoraan sanoen, ei hän ole minun mieleisiäni miehiä".

"Oli hän eilen Hovilassa", sanoi emäntä; "ja julkesi lastailla ruotsalaisia ja virkamiehiä, niin että minua oikein peloitti".

"Vai niitä hän on miehiänsä", sanoi rovasti. "No, minä vastasin että lupa päästä koulusaliin riippuu siitä, mitä hän tarkoittaa lukea, ja käskin häntä ilmaisemaan sitä ennenkuin kuuluuttaa luennon. Yleishyödyllisistä aineista sanoi hän lukevansa, ja nyt minä melkein arvaan mitä hänen yleishyödylliset aineensa ovat. Parempi kuin että lähteä kuultelemaan mokomain maisterein opetuksia on että talonpoika pyhä-iltoina pysyy kotonansa, Jumalan sana", ja rovasti otti pöydältä Hannulan kotipostillan — "Jumalan sana ja pyhät kirjat antavat yltäkyllin ravintoa hänen sielullensa. Jumalan sana on meidän paras aarteemme, joka pysyy ijankaikkisesti, huolimatta kaikista Judas Iskarioteista, jotka rahan ja maailman kiitoksen edestä koettavat sitä polkea. — No, mikään vaarallinen tuo Föhrberg ei taida olla, luullakseni. — Teidän kirjasta on, näen ma, alkulehti kiskottu pois. Pitäkää kaapissa kirjat, niin säilyvät paremmin".

"Mutta kukahan meidän saarna-kirjaa on ollut repimässä", kummasteli Timo, vastaanottaen kirjan rovastin kädestä. "Eihän tuosta nimikirjoituksesta suurta vahinkoa ollut, itse sen olin sinne kyhännyt".

"Tepä kirjoitatte selvää, säännöllistä käsialaa, vaikk'ette koulussa ole käyneet", sanoi rovasti.

"Taavin kanssahan sitä opettelimme", vastasi Timo hymyillen, "ja aikaapa tuo vei. Työmiehen sormet ovat kankeat ja harassa kuin taikon haarat, ei hänestä tule pikakirjoittajaa kuuna päivänä".

"Kunhan toimeen tulee, hyvähän sekin".

"No niin. Jos sitä taas pienestä oppii, niin mitä poika-nuijain kirjoitus-aidosta on hyötyä? Penkit ja seinät töhertelevät täyteen — siinä kaikki".

"Naapurinne Antti on, kuulen ma, hyvä kirjoitusmies", sanoi rovasti.

"No kerrassaan. Mutta hän ei olekaan työmies semmoinen kuin me, raa'at talonpojat", vastasi Timo.

"Jaa, kuinkahan meidän Hovilaisen asiain oikeittain lienee?" arveli rovasti. "Vähäsen hän minullekin on velkaa, enkä minä juuri paljon toivo saavani niitä rahoja enää nähdä".

"Minä en tarkemmin tiedä hänen asioitaan", vastasi Hannula; "muutamat sanovat huonoiksi, toiset taas arvelevat häntä vielä varakkaaksi. Minulta hän ei ole lainannut".

"Ei, mutta hyvästi nyt, Timo ja Lotta", sanoi rovasti, kätteli isäntäväkeä ja lähti ulos.

"Hauska on tosiaan käydä täällä Hannulassa. Timo ja minä, me olemme vanhan kansan miehiä, me ymmärrämme toisiamme ja — kyllä meiltä puhetta riittää, varsinkin kun nyky-ajan turhuudet tulevat aineeksi", puheli ukko noustessaan vaivaloisesti kiesiin. "Jaa, jaa ne nyky-ajan turhuudet — '*omnia ruunt in pejus*', sanoo latinalainen. Hyvästi, hyvästi!"

"Mitä sanoi rovasti?" kysyi Lotta mieheltänsä.

"En tiedä. Peijakas perii ell'eivät ihmiset parane, siltä se kuului ja sitä se kai merkitsi. Kaikki se rovasti laskettelee latinat ja kreikat".

"Äsken luulin näkeväni Hovilan isännän täällä pihalla", sanoi Lotta.

"Hovilaisen — mitä hän täältä hakisi?"

"No eikös hän aijo sovintoa sinunkin kanssasi".

"En minä hänelle enkä muillekaan ihmisille vihaa kannan. Mutta luuletko tosiaan että tuo ylpeä —".

Samassa aukeni ovi ja — Olli Hovila astui sisään.

IV.

Hovilan ja Hannulan isännät istuivat ja tupakoivat Hannulan isossa pirtissä.

Hovilainen oli hyvillä mielin lähtenyt kotoansa, vaan harmistui jo Hannulan pihaan astuessaan, kun näki siellä rovastin kiesit. Hän oli käynnilleen valinnut päivän-ajan, jolloin tiesi naapurinsa levähtävän ruoan jälkeen ja jolloin siis pyytämättä pääsisi tämän kanssa kahden kesken puhelemaan; ja nyt, pahaksi onneksi, sattui sinne kolmas. Hän vilkasi akkunaan. Jaa, siinä oli rovastin pää patalakkineen. Hänen ei haluttanut astua sisään, sillä hän tiesi että rovasti oli alkava taas tavoitella hänen yllistää elämänsä, ja Hannulan isäntä oli viimeinen, jonka läsnäollessa hän olisi nuhteita suvainnut. Hän kääntyi siis syrjään, kierteli ulkokuoneita, nousi veräjän ylitse ja tuli niin kiviselle aholle, jossa edes takasin kävellen odotti rovastin poislähtöä. Odottavasta on aika hidas, pienikin viivytys pitkä. Hovilaisen otsa pilvettyi pilvettymistään; ja teeskennellyllä mielihyvällä astui hän viimein Hannulan tupaan. Poistua oli sekin, sillä Hannulaisten vastaanotto ei ollut ensinkään semmoinen kuin Hovilaisen mielestä hänelle oli tuleva, nyt kun hän vuosien perästä kunnioitti heitä käynnillään, Emäntä kiitti eilisestä, isäntä käski istumaan ja tarjosi tupakkaa, vaan ei sanallakaan ilmoitettu ihmettä eikä iloa hänen tulostansa. Kahvia tuotiin ja Timo alkoi harvasanaista puhelua ilmoista ja vuosi-kasvuista, Hovilainen vastasi hajamielisesti ja käänsi puhelun pitoihinsa.

"Jaa, meidän vieraamme olivat hyvin iloisalla tuulella eilen illalla", sanoi Hovilainen. "Vielä viimeiseksi rupesivat avioliittoja puuhaamaan".

"Vai niin tekivät".

"Niin, meidänkään perhettä eivät jättäneet rauhaan. En tiedä ketkä lienevät huhunneet, että Taavi jokseenkin ahkeraan käypi meillä ja että siis jotakin on muka tekeillä. Semmoisia juoru-kontteja ovat meidän hyvät pitäjäläisemme; nähdäänhän, kohta on Lydian nimi joka miehen suussa —"

"Lydian?" keskeytti Hannula, katsahtaen vieraasensa oudoksuvilla silmillä.

"Niin Lydian", jatkoi tämä. "Taavi on tietysti terve-tullut paljon useamminkin — Lydia ei ole niitä tyttöjä, jotka unhottavat mitä siveys ja säädyllisyys vaatii. Mutta mitäs ilman aikojaan asian jättää niin pitkiin kantimiin. Taavi ja te muut taidatte olla siinä luulossa, että minä ja vaimoni olemme jyrkästi vastaan avioliittoa Lydian ja Taavin kesken. Se luulo on väärä. Koska nuoret rakastavat toisiansa, niin

mitä minä muuta siihen, kuin suostun".

Hovilainen naurahti ja hieroi käsiään.

"Hm!" Hannulan isäntä veti pitkän savun piipunysästään. "Minä puolestani luulin, että te jo olette valinneet vävyn — jopa herras-säädystä".

"Vai niin luulitte, he, he, he! Ei, kyllä se on parasta että itsekukin pysyy omassa säädyssään".

"Siinä sanoitte ihan oikein".

"Niin, ja niin aattelenkin", vakuutti Hovilainen.

"Niin aattelen minäkin", vastasi Hannula. "Mutta juuri sentähden katson parhaaksi, että se tyttö, minkä Taavi vaimoksensa valitsee, on yksinkertainen talonpoikaistyttö, tottunut käymään käsin vaikka mihin talouden toimeen, jopa raaempaankin. Ja sellainen tyttö ei taida olla teidän Lydia".

"No ei, Jumalan kiitos", puhkesi Hovila sanomaan, "ei hän haise navetalta eikä saastuta mitä likelle tulee. — Mutta kyllä teidän, veikkonen", jatkoi hän, hilliten vihansa kuohua, "täytyy heittää pois nuo peräti vanhanaikuiset mielipiteet; johan nyt kansa muualla sivistyy sivistymistään, miks'ei sitten teillä".

"Jos sivistys on siinä että työ heitetään pois, niin en minä semmoisesta sivistyksestä anna penniäkään", vastasi Hannula tynesti.

"Mutta mitäs, jos saan luvan kysyä", virkkoi Hovila, mitellen Hannulan isäntää halveksivilla silmillä, "mitäs piioilla ja palkollisilla tehdään, jos isäntäväen tulee ryhtyä joka ryöttään?"

"Missä toimelias talonväki, ja tyttäriä talossa, siinä sujuvat työt ilman piioitta — missä taas isäntäväki on laiska, siinä ei ole kunnossa talous vaikka olisi piikoja tusina", vastasi Hannula.

"Mitäs tässä joutavia väitämme!" ärähti Hovila. "pitäkää viisautenne, en minä sitä teiltä kadehti. Sen vaan tahtoisin tietää: onko se teidän täysi tuumanne että olla vastaan sitä, vaikka itse sanon, kunniallista ehdotusta, minkä teille tein; voisitteko todellakin tuottaa meille häpeää ja pilkkaa tyhjäksi tekemällä naimiskaupan, josta ympäri pitäjätä puhutaan niinkuin aivan valmiista?"

"Vaikka suututtekin, täytyy minun myöntää että täyttä totta tässä olen puhunut", vastasi Hannula. "Mitä tuohon häpeään ja pilkkaan tulee, mitä pelkääte, niin ei meidän siihen syytä ole, että ihmiset tekevät valmista asiasta, joka minun tieteni ei ole ollut alussakaan ja, kuten toivon, jääkin alkamatta".

"No, no, mies", kiukkuili Hovilainen. "Kumminkin kääntyy häpeä teille itsellenne; saarnatkaa vaan viisauttanne ympäri pitäjää, niin saavat ihmiset nauraa. Mitäs minä tulinkaan teitä pidättämään lantatunkiolta, jossa teidän on oikea paikkanne. Taavi on täysi mies puolestansa ja toista mieltä tässä asiassa kuin arvokas isänsä. Nähdäänhän!"

"Taavi on isänsä kodissa ja leivässä", vastasi Hannula, "mutta tehkөөn kuitenkin omassa asiassaan miten tahtoo. Varoittaa taikka hyväksyä, se on minun tehtäväni, mutta en minä pakoittaisi häntä minun tahtooni taipumaan jos voisinkin. Ja muuten, toivon ma, petytte, kun luulette että Taavin ajatukset tässä kohdassa ovat toisellaiset kuin minun. Voitte mennä kysymään, hän on tuolla tunkiolla hänkin".

Hovilan isäntä otti lakkinsa ja kääntyi jäähyväisiä sanomatta ovelle, kun Hannula virkahti:

"Tässäpä tulee Taavi aivan kuin kutsuttu. Hän kai tulee katsomaan miks'ei minua kuulu työhön".

Hovilainen arveli pikkusen, pitkö toiste puhua Taavin kanssa vai nytkö. Edellisessä tapauksessa jäi Taavi isänsä vaikutuksen alle, jälkimäisessä taas oli nöyryytys kaksinkertainen jos Taavikin oli vastahakoinen; mutta pois se; Taavi on myöntävä, kenties ihastuksellakin.

"Terve mieheen!" sanoi hän kääntyen Taaviin ja kätteli häntä. "Olin aikeessa mennä kotiin, koska ruokalepo on pidetty ja työ taasen kutsuu, mutta kun juuri satuitte tulemaan niin tahtoisin tietää teidän mieltänne asiassa, mitä tässä isänne kanssa olemme puhelleet ja mikä koskee teitäkin. Me puhelimme naimiskaupoista, ja isänne sanoi suurimman toivonsa olevan, saada oikein raakamaisen miniän — ha, ha, ha — hullulta se kuuluu, mutta niin hän sanoi selvillä sanoilla".

"Ha, ha, ha!" naurahti Taavikin. "Mutta eihän se totta mahtanut olla. Ja enköhän minä saane huolta pitää, ett'ei se semmoinen tule".

"No tiesinhän minä!" huudahti Hovilainen ja väänti suutansa hymyyn. "Teidän kaltaisella komealla nuorukaisella pitää olla komea ja sievätapainen morsian. Jos on lupa arvata, niin luulenpa semmoisen jo olevan, eikö niin — nähdäänhän!"

Taavi nauroi.

"No en minä sitä ihan kielläkään", sanoi hän, ja jatkoi sitten vakaammin: "Minä olen useita kertoja päättänyt käydä teidän puheillanne, minä olen halunnut saada selvälle kannalle asian, joka yöt päivät on ollut mielessäni, mutta joka kerta on lapsellinen arkuuteni minua pidättänyt. Mutta koska tässä nyt on alku tehty, niin rohkenen ehkä lähestyä teitä pyynnöllä".

"Totta puhuen", puuttui Hovilainen puheeseen, heittäen syrjä-silmäyksen Hannulan isäntään, "sitä olen odottanut. Koska muut, vieraat ihmiset, ovat älynneet, niin tottahan minäkin olen älynnyt, että jotain siinä on tekeillä teidän ja Lydian kesken".

"Lydian?" virkahti Taavi, hämillään.

"Lydian ja teidän kesken kysymys on selvillä", kiirehti Hovilainen jatkamaan. "No, ja koska minä tiedän pyyntönne ilman teidän sanomattakin, niin tässä on käsi päälle, ett'en minä pane vastaan. Mutta nyt —"

"Te petytte", huudahti Taavi, tarttumatta tarjottuun käteen, "te petytte tytön suhteen".

"Petyn, sanotte", vastasi Hovilainen harmaankalpeana kiukusta, "itse petytte".

"En minä Lydiaan olisi rohjennut nostaa silmiäni —" alkoi Taavi, vaan ei saanut Hovilaiselta sen pitempää suun vuoroa.

"Ette ole rohjenneet — no sitähän se oli. Kuulkaahan nyt Taavi".

Hän kun näki, ett'ei äkki-karkauksestaan ollut apua, koetti vielä, eiköhän enemmän aatellessa oikea mies heitä rakkautta, kun varallisuus on kysymyksessä.

"Kelpo poika voipi kyllä rohjeta kosia mahtavintakin talontytärtä; ei siinä hukkaan mennä", ja Hovilainen heitti taas syrjä-silmäyksen Timoon. "No, olemmeko selvillä? Arvelkaa visusti, nuori mies, ennenkuin vastaatte".

"Ei tässä, isäntä, ole mitään arvelemista", vastasi Taavi. "Te petytte tytön suhteen, sanon vieläkin, sillä ei se ole Lydia vaan Anna, jota minä rakastan ja jota pyydän vaimokseni".

"Anna, meidän palvelijamme!" sanoi Hovila pilkallisesti ja ihmetellen.

"Anna, teidän otto-tyttärenne", oikaisi Taavi.

"Vai siltä siis se virsi kuuluu!" — huusi Hovilainen. "Ja oikein sopivat ovat siihen teidän juhlalliset käyntinne meillä, te kunnan kosija. Tepä vasta kunnan miehiä olette, te arvokkaat Timo ja Taavi Tarkkanen, johan minäkin nyt sen ymmärrän. Kunnan miehen tekoahan se on saattaa minun tyttäreni ja perheeni kaikkein ihmisten puheenaineeksi, ja sitten luopua leikistä. — Vai piian siis tahdotte. Kuuleppas sinä Taavi, Karja-Evan voit saada, jos Vimpelin Heikin kanssa sovit ja jos se —"

"Kyllä nyt on parasta että lopetatte tuon kauniin puheen ja lähdette", keskeytti Hannulan isäntä.

"Oikein Timo", huusi Hovilainen ja nauraa hekotti vihan vimmassa, "se vielä puuttui. Kuuleppas! kuudettakymmentä käyn eikä vielä tähän asti kukaan ole käsenyt minua ulos. Mutta tuleppas Taavi vielä minun ovistani sisään, kyllä minä sinulle kurssin näytän".

"Voipi se pian tulla teillekin näytetyksi", vastasi Taavi, jonka veri rupesi kuohumaan.

"Huuti, moukka!" karjasi Hovilainen, painoi lakin päähänsä ja kääntyi ovelle, jonka Taavi jo oli avannut.

Vielä kerran mitteli hän julmilla silmillä Timoa ja Taavia, sylkäsi lattiaan, meni ulos ja paiskasi ovea jälessään.

"Siinä se sivistynyt herra Hovilainen, hah, hah, haa", nauroi Hannulan isäntä, kun ovi oli räjähtänyt kiini.

"Aivan hulluhan tuo mies on!" sanoi Taavi. "Mikäs siihen on syynä, ett'ei hän anna Annaa, vaan pakkaa minulle Lydiaansa? Vaikka ei hän sitä kumminkaan enää tee. — Kummallinen ja ikävä asia tämä on!" lisäsi hän totisesti.

"Herranen aika, mitä ääntä täällä pidettiin", sanoi Lotta, astuen esiin omalta puoleltaan. "En kuullut kaikkia, mutta sen verran tiedän, ett'ei Taavin ja Annan naimisesta nyt tule mitään. Voi, voi kuinka ikävää! Ei teidän olisi pitänyt niin suututtaa Hovilaista; hän kostaa meille sen varmaan".

"Emmehän me tahallamme ole häntä suututtaneet", vastasi isäntä, "hän vaan suuttuu, kun ei kaikki käänny hänen nenänsä mukaan. Hänen ylpeytensä ei suvaitse, että köyhä orpo Anna menee naimiseen, ja oma tytär joutuu kyöpeliin".

Ja Hannulainen naurahti.

"Voipihan Lydia vielä saada senkin seitsemän sulhasta, antaisihan Annan rauhassa mennä Taaville", sanoi emäntä.

"Ei ne niinkään huoli Lydiasta", arveli isäntä, "hän kun ei tahdo olla talonpoikainen eikä taas ole mamselikaan".

"En minä Annasta luovu, se on vissi, vaikka olisi kymmenen Hovilaista vastaan", vakuutti Taavi.

"Hm!" virkkoi hänen isänsä. "Kävi miten kävi, syyttömät me olemme Hovilaisen vihaan. Kosta sanot pelkääväsi, Lotta; mitäs hän voisi meille tehdä!"

"Häijy ihminen voipi paljon pahaa matkaansaattaa", vastasi Lotta, päätänsä nyykytellen. "Maailmassa on pahalla laveampi valta kuin hyvällä".

"Luottakaamme Jumalaan, ja pitäkäämme Häntä silmäimme edessä niin myötä- kuin vastoinkäymisessä, niin sanoi rovasti äsken. Mutta nyt työhön, tässä on kyllin kauvan turhaan viivytty".

Ja Hannulan isäntä ripusti paremman nuttunsa naulaan, heitti työnutun hartioillensa ja meni Taavin kanssa työhön.

* * * * *

Kiroten kulki Hovilan isäntä kotiin päin.

"Pirun pöllöt! Kopeilevat tyhmyyttään ja raakuuttaan, ja ovat niin rikkaita muka, ett'ei kysytä onko miniä varakas vai kerjäläinen. Tiennevätkö nuo tompelit minun tilaani? Mutta älä huoli, Timo! Vielä olen pystyssä, ja nähdäänhän kumpiko meistä ennen häviää".

Hän puisti nyrkkiä Hannulaan päin.

"Äh kun harmittaa että tuosta tuli puhe ill —"

Hän jäi suu auki hämmästyksestä, sillä käännettyänsä havaitsi hän toisen miehen edessään, joka oli tullut vastaan hänen huomaamattansa.

"Ahaa, Jooseppihan se onkin", huudahti hän kun tunsii tulijan.

Tämä oli tavallisen pitkä, hyvin hoikka mies, pari kolme vuotta Taavia vanhempi, vaan paljon vanhemman näköinen. Hänen kasvonsa juonteet olivat säännölliset ja hyvin Timo Hannulan kasvojen kaltaiset, vaan enemmän terävät; sisään-painuneet silmänsä milloin tuijottivat tuikasti, milloin himmenivät ja katselivat tylsästi ja ilman määrättä maailmaan. Niskansa oli vähän koukussa ja käyntinsä epävakainen.

"Voi sinua, kovan onnen kantamaa", sanoi Hovilainen, "meneppäs nyt kotiin kuulemaan miten siellä Taavin naimisista keskustellaan, ja päätetään jättää sinut aivan tyhjäksi mieheksi, vaikka olet isännän poika yhtä hyvin kuin Taavikin.

"Kuka päättää?" kysyi Jooseppi, aivan kuin unesta havahtuen.

"Kukas muu kuin isäsi Timo ja velipuoles Taavi", vastasi Hovila.

"Minä tapan ne", kiljasi Jooseppi, purren hammasta.

"Kyllähän sinussa siihen miestä olisi, löperö", sanoi Hovila, nauraen pilkallisesti.

"Nähdäänhän!" vastasi Jooseppi, Hovilaista matkien.

"Lainatkaa minulle rahaa", sanoi hän sitten äkkiä.

"Rahaa? Minäkö?" vastasi Hovila. "Ei minulla ole rahaa, pyydä isältäsi".

"Kyllä minä takasin maksan", vakuutti Jooseppi.

"Kyllähän minä sen tiedän", vastasi Hovila hymyillen pilkallisesti; "jos minulla olisi, niin antaisin, koska ei oma isäsi suo sinulle penniäkään rikkauksistaan. Tarvitseisit kyllä, Jooseppi-parka, vähän

kurkun kostuketta suruissasi".

Hovilainen kääntyi hänestä ja jatkoi matkaansa.

Jooseppi seistä tollotti vähän aikaa yhdessä kohdin ja sitten vintturoitsi tiehensä.

V.

Tyynevesi on tavallisen iso järvi, pisin lounaasta koillista kohti. Pohjosesta siihen juoksee joki, jolla toisin paikoin on hiukan leveyttä, vaan joka taas toisin paikoin katoaa soihin ja rämeisin; melkein näkymättömänä se laskee kaihlaiseen Mertalahteen, mikä kapean, heinäisen salmen kautta yhtyy Tyynevedeen. Alapäässä taas tämä on yhdistyksessä muitten vesien kanssa Vipakosken ja muitten koskien kautta. Tyyneveden pohjoisranta on melkein pitkin pituuttansa korkea, kallioinen. Siinä on aivan kuin suoja-seinä rajuja pohjatuulia vastaan, ja sen johdosta ehkä järvi on nimensä saanut. Korkein kohta on Kokkomäki, siellä kokoutuu Juhannus-iltoina tämän puolen nuoriso, ja sieltä on mitä viehättävin näköala. Sitten rantavuori vetäytyy, vähitellen aleten, suoraan pohjoiseen; sen itä-rinne loppuu yllä mainittuihin rämeisin, joittenka toisella puolella alkaa avara metsä. — Jo vanhastaan on ollut polku, mikä valtamaantieltä ruununmetsän ja Hannulan metsän läpi ja rannempana aivan kallioilta on vienyt Onkamon kylään, heittäen Kokkomäen juurella haaran Hovilaan ja Hannulaan, mitkä talot ovat noin puolen venäjän virstan päässä rannalta. Sittemmin, kun rautatie tuli valmiiksi, on tätä polkua ahkeraan käytetty. Rannalta se on jatkettu suoraan yhteyteen talvi-tien kanssa, jota myöten sen aikaa kuin suot ovat jäässä hevosellakin pääsee Ratasmäelle; ja kesäaikana taas kulkevat sitä kaikki ne, jotka jalkaisin pyrkivät näiltä tienoilta rautatielle. Norojen yli on laskettu porraspuut, ja on siis tämä jalkamatka vaaraton, jopa hauskakin vaihteleviin luonnon näyttämöihin nähden. Yksi on kohta kuitenkin kamala kansan mielestä, pitkän virstan paikoilla Hannulan tiehaarasta, Siinä on vuoren-vierros tapahtunut. Alla on pieni lahdelma, kallio-seinät kahden puolen. Lahdelman pohjukassa ja siitä alkavassa rotkossa on suunnattoman suuria kiviroykkiöitä. Lahden ulkopuolella, tuonnetun kallioseinän takana taas on muodostunut kivilohkareista saari, Kolusaareksi sanottu. Tuo kolkko vuorenrotko on pahassa huudossa: siinä sanotaan nähtävän kummituksia. Kerrotaan näet, että suuri pahantekijä nimeltä Rossi, kuletettaessa talvis-aikana läänin vankilaan, oli onnistunut pakenemaan maallisen vallan kädestä, mutta korkeampi valta oli kohta katkaissut hänen karkunsa ja kutsunut hänet ijankaikkisen oikeuden eteen. Seuraavana keväänä löydettiin hänen mädännyt ruumiinsa täältä vuoren halkeamasta, mihin hän, lumen peitosta pettyen, oli pudonnut eikä enää ylös päässyt. — Pari vuotta takaperin taas eräs metsänvartija Horonen, hassuna väärän valan teosta, hirtti itsensä männyn oksaan tämän rotkon reunalla. Tätä rotkoa sanotaan Rossin-haudaksi ja sieltä yösydännä kuuluu huutoja ja sadatuksia, nähdään tulia ja kummituksia; lyhyesti, luullaan siellä paholaisen peliään pitävän Rossin, Horosen ja muitten kadotettuin kanssa. Vähemmän taikauskoiset ovat tosin selittäneet asian siten, että näillä paikoin salapolttajat toimiskelevät — lähistössä asuikin tuo ennen-mainittu Sota-Matti; mutta muut ovat pudistaneet päätänsä ja pitäneet luulonsa Rossin haudan hirmuista.

* * * * *

Aurinko oli mennyt mailleen, sammunut viimeinen rusko Kokkomäen kuusien latvoilla. Järvi oli tyyni kuin peili, toisinaan vaan hiljainen tuulahdus veti valkoisen viivan kirkkaasen vedenpintaan. Savuja nousi talojen puolelta, lehmät kalistelivat kellojaan tarhoissa, lavakärkyt rasahtelivat kivisillä kujilla. Päivä oli päättynyt, ja päästiin nyt kodin majoihin.

Kerttu viserti lepestössään, haukirastaat livertelivät männikössä, ja samoinkuin lintuset lemmen liverryksiä vaihettivat, samoin kuiskaili myös kaksi ihmis-sydäntä tänä ihanaisena iltana lemmen kuiskeita toisillensa.

Taavi ja Anna olivat lehdikossa rannalle vievän polun poskessa.

"Taavi, oleppas siivolla — muuten juoksen tieheni heti", sai Anna sanotuksi ja koetti irroittaa itsensä sulhasensa käsistä.

"Jos pääset, se on toinen asia", vastasi Taavi.

Ja Anna ei päässyt.

"No, ei nyt taas tule aikaan sinun kanssasi", toruskeli Anna; "kuule", jatkoi hän kiireesti ja uteliaasti, "puhuppas nyt isännän käynnistä teillä. Mikä hänet teille saatti?"

"Istukaamme näin, niin puhun". Hän otti Annan polvellensa, istuutuen sammaleiselle kivelle polun reuna-pensastossa; Anna ei huolinut pitemmältä riidellä. Taavi alkoi: "Hovilainen kävi meillä. — Hiljaa, kuka tulee —"

He kyyristyivät ja tirkistivät lehdistön läpi.

"Joppi se vaan on", kuiskasi Taavi, "ja humalassa taas, sen näkee jo kaukaa".

"Voi kun minä pelkään tuota Jooseppia", sanoi Anna kun Jooseppi oli ohitse mennyt; "minä juoksen aina pakoon kun hän vastaan tulee".

"Hm! pelättäviä toisinaan ovatkin nuo hassunsekaiset", sanoi Taavi, "mutta tämäpä tavallisesti on niin päissään, että pikkusormella syöksee hänet ojaan. Eikä tuo edes viinaan kuole. Kyllä ei hänestä isoa vahinkoa olisi. Hän varastaakin, kun ei muuten pääse tuhlaamaan meidän varojamme viinaan. Tänään on kadonnut äidin hopeainen kello, ja kuka senkin on vienyt muu kuin Joppi".

"Ai ai, emännän sievä hopeakello!" päivitteli Anna.

"Kyllä minä kohta häntä kovistelen tuosta kellosta", sanoi Taavi. — "Jaa, Hovilaisen käynnistä alotin — no, Hovilainen kävi meillä, ja arvaappas millä asialla".

"Sano pois, en minä osaa arvata".

"Naimiskauppaa hieromassa minun ja Lydian välillä. Mitäs siihen sanot?"

"Mitäs minä siihen sanoisin", vastasi Anna vähän nolosti. "Ota vaan Lydia, joka on niin arvokas ja mahtava. Mitäs minä olen hänen rinnallansa! Mutta en minä jouda tässä istumaan, minun täytyy tehdä luutia, ett'en tyhjin käsin tule kotiin".

Hän yritti nousta pois, mutta Taavi taas veti hänet istumaan.

"Älähän kiirehdi, tehdään sitten yhdessä", sanoi Taavi. "Kuulehan, minä en ollut ensin kotona, enkä siis tarkoin tiedä, mitä he isäni kanssa puhelivat; mutta kun tulin sinne, niin sanoin heti suoraan, että Annan minä tahdon, enkä Lydiaa".

"Voi sinua, mitäs sitä siinä menit sanomaan", virkkoi Anna huolestuneena ja iloisen samalla. "Ilmankos hän oli niin vihainen minulle, että oikein hirvitti. Herran tähden, hän pieksäisi minut, jos hän tietäisi että nyt istun tässä sinun sylissäsi".

Hän hyppäsi erilleen Taavista, ja rupesi ahkeraan vastaksia taittamaan, johon työhön Taavikin yhtyi.

"Mutta kyllä tuo Hovilainenkin on hullu, ja sulasta ylpeydestä", jatkoi Taavi. "Hän sanoi minulle, ett'en minä saa Annaa enkä Lydiaa, ja haukkui vielä päälliseksi. No, hänen kanssansa ei auta pitemmältä puheleminen, enkä minä rupea nöyrystymään hänen edessänsä. Toivonpa saavani sinut ilman hänettäkin. Kyllä me tiedämme lait ja asetukset tässä kohdassa, isäni ja minä; koska hän ilman syyttä estää avioliittoa, niin voidaan oikeuden kautta pakoittaa hänet suostumaan, ja hän vetää sakkoa vielä sitten".

"Herranen aika!" huudahti Anna. "Käräjiinkö tässä vielä pitäisi joutua. Ennen olen naimatonna kaiken ikäni".

"Pahimmassa tapauksessa täytyy meidän odottaa kunnes tulet täysiaikaiseksi", sanoi Taavi.

"Luovu sinä minusta", sanoi Anna huoaten; "saathan sinä paljon parempia ja rikkaita tyttöjä".

"En luovu!" huusi Taavi. "Milloin sinä täytät kahdeksantoista?"

"Ensi Marraskuun seitsemäntenä päivänä".

"Siis lähes puoli neljättä vuotta vielä. Mahdottoman pitkä aika — mahdotonta odottaa!" huokaili Taavi. "Ja jos sillä aikaa joku toinen sinut vie minulta, mikäs minulle silloin tulee eteen; en uskalla ajatellakaan sitä onnettomuutta".

"Hm! Kyllähän kaikki minusta köyhästä huolisi, — ja minä heistä", virkkoi Anna nirppasesti.

"Tiedänpä minä että kauppamies Sivelin on sinuun rakastunut", sanoi Taavi ja katseli tarkasti Annaa.

Anna käänsi kasvonsa pois ja nauroi.

"Jaa, naura sinä", sanoi Taavi synkistyen.

"Sivelin on niin korea ja säädyllinen mies", sanoi Anna naurusuin ja katseli Taavia viekkaila silmillä.

"No mene sitten Sivelinille, koska niin näyt häntä rakastavan", virkahti Taavi kiukkuisesti. "Semmoiset ovat tytöt. Luota niihin".

Anna vaan nauroi.

"Nauraa pitää sinulle, Taavi, kun olet tuommoinen narri. Semmoisia olette te pojat, niin itsekkäitä, että jota te kerran sanotte rakastavanne, hän ei muka saisi kertaakaan enään katsahtaa toiseen mieheen. Kuinka monta kertaa oletkaan kuullut sen, että sinua minä rakastan aina hautaan asti, ja kuitenkin epäilet".

"Mitäs sitten narraat minua epäilemään, Anna — armas, ainoa tyttöseni".

Hän taas likisti Annaa rintaansa vasten.

Anna sieppasi vastakset ja heitti häntä niillä.

"Nyt minun pitää mennä kotiin. Mutta muista Taavi, ei hiiskaustakaan kenellekään, että täällä tapasit minua".

Taavi jäi yksin, seisoi vähän aikaa ajatellen, katkoen ja kierrellen varpua käsissään ja astui sitten tielle.

* * * * *

Samalla aikaa kun Anna ja Taavi keskenänsä kuiskailivat lehdikössä, istui Hovilan isäntä poikansa kanssa ongella Mertalahdella.

Ei ollut kala-onnea ukolla tänään, mutta siitä hän ei näkynyt väliä pitävän. Synkeissä ajatuksissa hän istua kökötti onkivapa kädessä, eikä huomannut, että aurinko jo aikoja oli laskeunut ja kotiin nyt viimeinkin olisi lähdettävä.

Kateus ja ylpeys olivat uskollisia liittolaisia tämän miehen luonteessa. Ne määräsivät hänen kaikki tekemisensä ja jättämisensä. Hän kadehti kaikkia, jotka jollakin tavoin olivat häntä etevämpiä, ja koetti aina päästä toisten edelle. Mutta ylpeys ohjasi hänet väärälle tielle, mikä tosin alusta näytti vievän perille, mutta todella vei vaan kauemmaksi onnesta. Yhteen aikaan olisi luullut häntä suureksikin pohataksi pitäjässä. Hänellä oli runsaasti rahoja, häntä nimitettiin patroonaksi, hän piti vieraanvaraista taloa ja seurusteli herrain kanssa sitä innokkaammin kuta enemmän nämät hänen kukkaroansa keventelivät. Vähät siitä! jos maksoi niin maittoikin. Olla päältäpäin herran kaltainen ja herrana pidetty: siinä seiso! Hovilaisen mielestä kansan koroittaminen ja sivistys. Tällainen halu tavataan useinkin, ja yhdessä sen kanssa — kummallinen vastakohta! — tuo vanha viha herroja vastaan. — Maanviljelys, talonpojan oikea vaikutusala, jäi Hovilassa takapajulle vuosi vuodelta, velkoja kasvoi kasvamistaan, ja ystävät rupesivat samassa määrässä vähenemään. Herrat arvelivat: vaikk'ei tuo ole oikea talonpoika, ei hän kumminkaan ole sillä sivistyksen kannalla että häntä herrasväkeen voisi lukea. Pysy alallasi äläkä meitä kiusaa! Semmoisia kiitoksia ajattelivat ihmiset, odottaessaan vielä viimeisiä pitoja. — Niin kääntyi asiat. Hovilaisen olisi pitänyt samalla kääntyä ahkeruudella taloan viljelemään ja alkamaan uutta, yksinkertaista elämää. Ylpeys kumminkin kielsi: mitä ihmiset sanoisivat, he nauraisivat ja pilkkaisivat häntä; kyllä entistä elämää on jatkettava, vaikka millä keinoilla. Ennen hävitä kuin hävetä! Yksi noita keinoja oli Lydian naittaminen rikkaalle miehelle. Mutta mistä semmoisen otti? Lydia oli jo kuudenkolmatta vanha, eikä kuulunut soveliasta herras-sulhasta. Pitikö tyytyä talonpoikaisiin tässä kohdassa? Kauvan tinkaeli Hovilainen ylpeytensä kanssa, ennenkuin asian päätti. Omasta mielestään alensi hän itsensä suuresti ja tarjosi samalla suuren kunnian Hannulaisille, kun ehdotteli naimista Lydian ja Taavin välillä. Ja arvattava siis on hänen vihansa, kun mainittu tuuma meni myttyyn.

Viha oli nyt kiihtynyt laveammalle. Hän ei ollut enää vihoissansa ainoastaan Hannulaisille, vaan myös omalle perheellensä, itselleen ja koko maailmalle. Miks'ei Miina estänyt minua menemästä, koska hän kuitenkin oikein arvasi miten piti käydä? Muuten, jos Miina ja Lydia olisivat olleet paremmin minun puolellani ja edistäneet minun tuumiani, niin olisi toisin käynyt. Kyllä nyt ihmiset nauravat — nuotkin jotka vielä viimeisiä varojani ahmustavat. Hullu olin kun muutin tänne, koko pesään. — Mutta mistä nyt on apu haettava? Minun olisi ehkä pitänyt paremmin hillitä itseäni noitten Hannulan moukkain edessä; olisin voinut antaa hänelle Annan, — onhan tämä sentään olevinaan ottotyttö talossani — sopuun siten kumminkin olisimme tulleet, ja ehkäpä olisin päässyt vetämään edes jotakin etua tuon visukintun rikkaudesta. Vieläköhän voisi asiaa korjata — mennä muka Hannulaan pyytämään anteeksi — ja joutua toisen kerran ulosajetuksi —

"Mitäs sinä lurjus tölläilet minuun, niinkuin härkä uuteen konttiin", karjasi hän Villelle ja viskasi onget veneeseen; "kiinni airoihin, että päästään kotiin!"

Ville ei odotellut toista käskyä, hän oli jo kauvan pitkäksynyt tätä turhaa istumista ja sentähden suu auki katsellut isäntään, milloinkahan tämän tekisi mieli lähteä.

Venhe viilti vettä hyvällä vauhdilla, kohta päästiin salmesta ulos ja sitten soudettiin pitkin rantaa. Ukko perässä oli taas vaipumassa ajatuksiinsa, kuu hän yht'äkkiä huomasi vastapäätä olevalla rannalla kaksi miestä. Kalliot olivat sillä kohdalla aivan puuttomat, niin että järveltä taisi hyvin erottaa nuo miehet, jotka kävelivät Rossin-hautaan päin.

"Ketä tuossa kävelee ja heittelee käsiään, katsoppas", sanoi Hovilainen Villelle ja osotti miehiin. "Eikös toinen ole Hannulan Taavi, hänen sillä on ainakin käynti?"

"Hannulan Taavi se on".

"Entä toinen?"

"Jos lienee Joppi".

"Jos lienee Joppi", toisti Hovilainen ikäänkuin itseksensä. "Nyt ne katosivat tuon niemen taakse. No nähdäänhän!"

Soudettiin eteenpäin. Hovilainen luuli kuulevansa ääniä rannalta; hän keskeytti pojan soutua ja kuunteli, mutta ei kuulunut mitään. Poika alkoi taas soutaa, taas kuului puheleminen ja kovemmin, vaikka se hämmentyi airojen loiskeesen; taas käski isäntä olla soutamatta — mutta ei kuulunut mitään. "Piru heidät vieköön", sanoi Hovila suutuksissaan, "souda pois!" Villeä rupesi kammottamaan; tässä oli se kammottava paikka, ja yö oli tulossa. Jos lienevät olleetkin kummituksia nuo miehet, joita he olivat luulleet Taaviksi ja Jopiksi!

Nyt päästiin niemen ohitse, mutta samassa taukosi poika soutamasta ja tuijotti rantaan, silmät pyöreinä päässä.

"Tuolla nyt ovat", virkkoi hän hätäisesti; "mutta kyllä ne ovat kummituksia".

"Älä lörpötä, souda pois!" tiuskasi isäntä.

"Toinen on pitkällään, toinen pystyssä — nyt ovat molemmat kyykkysillään", kertoi poika pelon painamalla äänellä.

Kummallinen ajatus iski Hovilaisen päähän: veljenmurha.

Hän katseli kiinteästi rantaan.

"Käännä, mennään sinne!" huusi hän Villelle.

"Älkää menkö! Eihän sinne hirviä mennä", esteli Ville.

"Suu kiinni, ja tee niinkuin käsken".

Vastahakoisesti totteli Ville ja kohta venhe tärähti ranta-kivikkoon.

Paadella makasi kuolleena, kuten ensi silmäykseltä taisi päättää, Jooseppi, ja vieressä seiso i Taavi, yhtä kalpeana kuin ruumis hänen jalkainsa juuressa.

Hän oli laahannut hengettömän ruumiin ylemmäksi, aivan kallionrintaan kiinni, eikä ollut huomannut lähestyvää venettä, ennenkuin se oli pari syltä rannasta. Puhumatta hän tuijotti tulijoihin.

"Onko Jooseppi kuollut?" kysyi Hovilainen veneestä astuessaan.

"Kuollut on", vastasi Taavi käreällä äänellä, "kaiketi lienee pudonnut alas kalliolta".

"Kaiketi, sanotte", sanoi Hovilainen lähestyen ja ankarasti katsoen hänen silmiinsä; "ettehän te tarkemmin sitä tiedä, vaikka yhdessä kävelitte".

"En minä hänen kanssansa kävellyt", vastasi Taavi.

"Ettehän te kävelleet hänen kanssaan", toisti Hovilainen pilkallisesti. "Tietysti olette aivan syytön hänen kuolemaansa. Oletteko tänne uineet vaiko lentäneet?"

"Mitäs tuo tolkuton puheenne merkitsee?" kysyi Taavi jyrkästi.

"Se merkitsee", vastasi Hovilainen juhlallisesti, "ett'ei Jumala salli rikoksen peittyä eikä jäädä rankaisematta, se merkitsee että te olette veljen-murhaaja, se merkitsee että tässä on kaksi vierasta-

miestä teitä vastaan, jotka —"

"Vaiti isäntä!" huusi Taavi. "Te vihaatte minua — vaikka varsin vähästä — sen tiedän — mutta ylen kauhean syytöksen rohkenette nyt nostaa minua vastaan. — Pois täältä, jumalaton herjaaja — ja olkoon viha meidän välillämme, koska niin olette tahtoneet."

Taavi puisti nyrkkiä hänelle ja astui askeleen häntä vastaan.

"Älä tule likelle, verinen poika!" huusi Hovilainen peräytyen paadelta ja katseli kiviin veden reunalla, joista jotkut näyttivät verittyneiltä. Vasemmalla kädellään torjuen Taavia vastaan, oli hän hakevinaan niistä puolustusasetta, potkasi niitä paikoiltaan ja järveenkin mitkä sai. Sitten astui veneeseen ja käski Villen soutaa kotiin.

"Ville, pane mieleesi se, että tuo Taavi uhkasi minutkin murhata", sanoi hän pojalle, ja huusi lähtiessään Taaville: "Rautoihin tuommoinen mies on omansa!"

"Mutta onkohan Taavi sen tehnyt", sanoi Ville.

"Pölkkyä sinä. Vast'ikään näimme Taavin ja Joosepin kulkevan pitkin rantaa, ja kuitenkin arvelet sinä tyhmyydessäsi: onkohan Taavi sen tehnyt. Mutta kuuleppas nyt tarkkaan mitä minä sanon. Tässä asiassa tulet sinäkin tutkinnon alle, muista silloin oikein käyttää kieltäsi. Jos siinä esiinnyt tavallisilla typeryyksilläsi, niin minä annan sinulle selkään ja ajan sinut mieron tielle; mutta jos tahdot tietää miten sinun tulee puhua, niin anna minun neuvoa itseäsi sanasta sanaan. Siihen asti ole vaiti, muista se!"

"Voi, voi, enhän minä tiedä tähän mitään".

"Tiedät mitä tiedät, nähdäänhän. — Vielä tänä iltana annan tiedon nimismiehelle. Hae ha'asta Virkku niinpiankuin kotiin pääsemme. Mutta souda riskisti nyt valkamaan, sieltä on kyllin vielä kiipeemistä vastamäkeen".

VI.

"Jumala armahtakoon minua viheliäistä ihmisparkaa, kurja olen ja kurjemmaksi käyn, kun kaikkia hirmuja saa kokea tässä murheen laaksossa", päivitteli Horosen Sopo Sota-Matin vaimolle, joka tuli vastaan tien-risteyksessä, juuri kun Sopo oli menossa hänen pakeillensa. "En ole elänyt ennen niin hirveätä yötä kuin tuo viimeinen; valvonnut olen ja huonoksi käynyt, että tuskin voin saada jalkojani liikkeelle. Mennä yönä on taas tapahtunut jotain kauheata tuolla haudalla, kyllä siitä kohta saamme kuulla".

"Mitä, mitä se olisi; tosiaan, te olette ihan kipeän näköinen; mikä teille on tullut, sanokaa!"

"Niin, teillehän minä olin tulossa — koetin retostella kristittyjen ihmisten luokse, kun kotona ei ole muita kuin kummituksia minun poloisen seurana. No, kuulkaahan! Eilen kävin Vipakoskella jauhattamassa viimeiset vähät jyväni. Siellä yhtä toista puheltiin; minä kun niin harvoin pääsen ihmisten kanssa pakeille, niin puhelen sitten mielelläni vähän enemmän, ja myllärin vaimo aina tietää niin paljon uutta. No, siinäpä kului iltaa, niin että päivä oli laskeutunut, ennenkuin taas olin järvellä. Minä olin jokseenkin hyvällä mielellä, eikä soutu tuntunut kovin raskaalta, vaikka näin olen raihnainen. No, siinä soudin ja soudin ja luulin tulleeti jo aivan likelle kotirantaa. Mutta katso kummaa, kun taakseni kurkistin niin olin ihan likellä Rossin-hautaa, jota muuten aina kartan kuin kuolemata. Niin, siinä olin — ja kyllä se oli vainaja joka veti minua sinne, sitä olen kaiken yötä aatellut. No, minä käännyn pois mitä pikemmin taisin, mutta juuri kun niemen kohdalla olin — voi hyvä Jumala, vieläkin värisen — niemen kohdalla niin, räähky jälkeeni jokin niin hirmuisesti, että veri seisahtui suonissani. Ei se ollut ihmisen ääni, kyllä se oli miesvainajani henki joka huusi minua, taikka paholainen joka kutsui uuden uhrin valtakuntaansa".

"Herra varjelkoon meitä, mitä hirvittäviä puhutte!" virkahti Sota-Matin vaimo, lyöden käsiänsä yhteen. "Jaa, jaa, ei kaksi kolmannelta mene; kenen onnettoman vuoro taas lienee".

"Ei se hyvin kova huuto ollut", jatkoi Sopo, "mutta muuten niin eriskummainen ja kamala, että sitä kuolinhetkeeni asti muistan. No, minä säikähdyn niin että menin pyörryksiin, enkä vieläköän ymmärrä miten jaksoin soutaa kotiin asti. En hirvinnyt vilaukseltaakaan katsahtaa koko rantaan. No, kotiin tulin, mutta yöllä en saanut unta silmiini, en sen vertaa että olisin vähänkään nukahtanut. Kaiken yötä kaikui korvissani tuo huuto, minusta oli kuin olisi vähän päästä ovi auennut, mutta en uskaltanut jäsentäkään

liikauttaa vielä vähemmin sinnepäin katsoa: se oli surma, joka minua haki. Voi, voi kuitenkin, mitä kaikkea pitää viheliäisen ihmisen kokea!"

"Jaa, jaa, älkää muuta sanoko!" myönsi toinen. "Mutta olikohan tuo kummittelemista ja pahan hengen peliä vaan, vai lieneeköhän mikä murha — kuka tuossa tulee — Herran tähden — lautamies on toinen — varmaankin tulevat meidän mökkiin — Matin kimppuun ehken, kukas sen tietää. Minun täytyy juosta kotiin".

"Piiloon minäkin menen", kuiskahti Sopo, "minä kun pelkään oikeuden miehiä ja kärkeää niinkuin kuolemata. Älkää kenellekään sanoko mitä teille puhuin".

Ja kumpikin katosi eri haarallensa.

"Nyt on murhe ja onnettomuus astunut meidän rauhalliseen kotiin", sanoi Lotta vesissä silmin Joosepin kuoleman jälkeisenä aamuna.

"Älähän eukkoseni ole niin pahoillasi. Eihän tässä vielä ole hätää, vaikka te vaimoväki aina olette niin liika tunnollisia. Vähät tuosta Hovilaisen häijystä syytöksestä; kyllä Taavi pian puhdistaa itsensä siitä".

Niin lohdutteli Timo vaimoansa, astuessaan edes takasin tuvan lattialla; mutta murheellinen muotonsa todisti hänen sanojansa vastaan.

"Pahuudella on suuri valta maailmassa", sanoi Lotta ja nykyytteli päätänsä; "ja kyllä minä vaan pelkään että meidän onnettomuudeksemme ja perikadoksemme tämä tapaturma kääntyy. Voi Herra Jumala! mikä tässä tuleekaan meille eteen — Taavin panevat vankeuteen, kenties tuomitsevat Siperiaan — voi, eiköhän olis parasta että hän heti lähtisi pakoon, vaikka Ameriikkaan — onhan siellä —"

Hm, hm! kuului yskiminen ovelta, ja sisälle astui nimismies Varmanen, hänen seurassaan pari lautamiestä ja Hovilan isäntä. Oven auetessa näkyi porstuassa vielä joitakuuta uteliaita.

"Hyvää päivää!" tervehti Varmanen totisena. "Täälläpäin on tapaturma sattunut, ja koska siihen, kuulen ma, yhtyy joitakuuta erinomaisia kohtia, niin olen kiirehtinyt virkani puolesta pitämään tutkimusta. Onko vainajan ruumis täällä missä?"

"Kotiin sen kuletimme yöllä, ja tuolla se on nyt majassa", vastasi Hannula.

Sinne mentiin.

Hätähätää valmistetuilla paarilla lepäsi Joosepin ruumis. Kasvot olivat puhdistetut verestä ja silmät ummistetut; ei ollut nyt kasvoissa mitään kovin hirvittävää, suu vaan vielä oli kuoleman väännyksissä. Vammoja ei ollut muodossa paitsi oikianpuolisella ohimolla, mikä näytti pahasti raastetulta. Ruumiin päällä oli vanha harmaa takki, mikä paikkapaikoin oikialla oli aivan läpi veristynyt, ja tummemmat pumpuliset housut, lahkeet saappaan-varsissa.

Paarien ympärille oli hioutunut paitsi oikeuden-miehiä kaikki Hannulan väki ja koko joukko uteliaita.

"Mitä teillä, Taavi Hannula, on tässä asiassa sanomista?" kysyi äkkipäätä Varmanen ja katsoi samalla terävästi Taaviin, joka vaaleana ja synkkänä seiso i taaempien rivissä.

Taavi säpsähti ja katsahti vähän epävakaisesti ympärilleen.

Hovilainen heitti häneen ilkeän, ilkkuvan silmäyksen.

"Kunnioitettava vallesmanni", alkoi Taavi, kooten mieltänsä, "te olette tänne tulleet tuon hyvän naapurimme Hovilaisen toimesta. Tiedänhän minä, että hän teille on syyttänyt minua murhasta muka, mutta toivon kuitenkin, ett'ette te, enemmän kuin kukaan muukaan, joka minun tuntee, taida silmänräpäyksikään sitä todeksi uskoa. Tuon syytöksen lykkään tässä heti takaisin, ja Hovilaista vastaan nostan —"

"No, jättäkäämme sikseen mitä se taikka se uskoo", keskeytti Varmanen vakavasti ja samalla sävyisesti, "ja pysykäämme itse asiassa. Milloin, minkätähden ja miten menitte illalla tuonne niin sanotulle Rossin-haudalle? selittäkää ne kohdat lyhyesti ja puhtaasti".

"Taisi olla noin yhdeksän aika illalla, kun läksin rantaan kävelemään", selitti Taavi. "Haudalle kun tulin —"

"No, no, odottakaas! Missä tarkoituksessa te menitte rantaan?" kysyi nimismies.

"Ilman vaan, kävelemään", vastasi Taavi, katsahtaen alas.

"Väsynyt työmies kävelemään, kyllähän se kuuluu uskottavalta", virkahti Hovilainen.

"Olitteko yksin?" jatkoi nimismies kysymyksiään. "Olitte, no. Näittekö Jooseppia, oliko tämä ennen teitä mennyt samaa tietä vai tuliko hän jälestä?"

"Näinhän minä hänet; hän tuli jälestäpäin".

"Tapasitteko sitten kävellessänne toisianne ja puhelitteko keskenänne?"

"En minä muuta kuin näin hänet, niinkuin sanoin".

"Missä?"

"Tästä vähän matkaa viidakossa".

"Viidakossa! Ette siis silloin tiellä olleet?"

"Minä olin tien poskessa kun Joppi meni sivutse. Sattuuhan sitä poikkeemaan mihin milloinkin", vastasi Taavi jokseenkin maltittomasti, sillä hänestä rupesi käymään tuskalliseksi tämä tarkka kyseleminen.

"No, piiloon siis poikkesitte", puuttui Hovilainen taas puheeseen.

"Minun tässä on tiedustaminen, odottakaa te kunnes teiltä mitä kysytään", kääntyi Varmanen, nuhdellen, Hovilaiseen. "Sattumoisiltako siis poikkesitte viidakkoon?" kysyi hän Taavilta taas.

"En suinkaan minä Joosepin tähden sinne poikennut", vastasi Taavi kärtyisesti.

"No minkäs tähden?"

"Ilman vaan".

Hovilainen naurahti.

"Puhukaa suoraan ja selvään, jos mielitte päästä epäluulosta että varsin menitte piiloon", lausui Varmanen. Rantaan läksitte kävelemään, vaan tien poskeen poikkesitte. Kouvankos viidakossa olitte?"

"Sano nyt, Jumalan nimessä, — teitkö siellä mitä?" voiikasi Lotta, väännellen käsiänsä.

"No suoraan sanoen, minä taitoin vastaksia", vastasi Taavi, joka silminnähtävästi oli vähän hätäntynyt, sillä hänen äsken kalpeat kasvonsa rupesivat hehkumaan.

Hovilainen purskahti pilkkanauruun: "miehen työtä tosiaan, illan ratoksi! Olisi toki luullut Taavi Hannulan, joka on olevinaan niin viisas, voivan paremmin sommitella puolustusta itselleen".

"Teeskentelemätön totuus kuuluu usein vähemmän uskottavalta kuin taiten tehty valhe", sanoi Hannulan Timo tynesti.

"Vastaksia taitoitte; oliko teillä mitään asetta mukananne?" jatkoi nimismies, luoden silmäyksensä kuolleen vammoihin.

"Ei muuta kuin puukko".

"Oliko Joosepilla asetta, näittekö?"

"Ei hänelläkään ollut".

"Näkikö Jooseppi teidät?"

"Ei".

"Hän meni sivutse; no, ja te nyt hänen jälestänsä?" kysyi nimismies pyörittäen kynäänsä.

"Sitte minä en nähnyt häntä elävänä enää. Hovilainen on vallan väärässä, kun luulee nähneensä meidät kalliolla yhdessä. Haudalle kun tulin —"

"Oho, oho, nähdäänhän!" sanoi Hovilainen.

"Jatkakaa kertomustanne, Taavi", sanoi nimismies.

"No rotkolle kun tulin, huomasin Joosepin ruumiin alahalla".

"Joosepin ruumiin, sanotte", keskeytti nimismies. "Mitenkä te heti tiesitte että se Joosepin ruumis oli?"

"Enhän minä heti tiennyt, sitten näin", oikaisi Taavi vähän hämillänsä.

"No entä sitten?"

"Sitten toin sanan kotiin, ja sitten tuotiin ruumis tänne".

"Ja siinä sitten kaikki mitä tiedätte", lausui Varmanen. "Ei se hyvin paljon ole, se on varma. — Mitä teillä Rossin rotkolle asti oikeastaan oli tekemistä? — ja yksin tallustella pitkin rantoja puoleen yöhön asti. — Tuntuu melkein siltä kuin salaisitte jotakin. Mutta olkoon se oma vahinkonne; sen vaan sanon, että jos ette oikeudenkaan edessä anna tyydyttävämpiä tietoja, voipi teille käydä huonosti. Onko Ville Savolainen täällä?"

Renkipoika Ville Savolainen astui esille joukosta.

"Näitkös Taavi Hannulan illalla kävelevän kalliolla?" kysyi Varmanen.

"Näin ja tunsin heti", vastasi Ville.

"Oliko hän yksin?" jatkoi nimismies.

"Ei, rinnan kulki Joppi", vastasi taas Ville aivan valmiisti.

"Ja Hovilainen päättää samaten", kääntyi nimismies Hovilaiseen.

"Aivan niin!" oli vastaus.

"Te kuulette, Taavi!" sanoi nimismies.

Taavi oli seisonut siinä synkeänä ja miettivänä, nyt kohautti hän olkapäitään ja lausui:

"No oli minun seurassani toinen mies, mutta ei se Joppi ollut!"

"Aha!" virkkoi Varmanen tarkistuen. "Miks'ette sitä heti sanonut?"

"Koska en voinut uskoa, että minua oikein toden perään tässä pidetään murhamiehenä, niin en huolinnut niin tarkkaan kertoa", vastasi Taavi.

"Niin tärkeätä kohtaa ei olisi pitänyt jättää mainitsematta lyhykäisimmästäkään kertomuksesta", muistutti Varmanen. "No miten nyt kuuluu kertomuksenne?"

"Kun viidakosta astuin", kertoi Taavi, "tuli vastaan eräs nuori herrasmies — harmaissa vaatteissa, matkaväsky kupeella. Hän tervehti minua ja kysyi, oliko oikealla tiellä, mikä vie Ratasmäelle. Minä siihen sanoin, että hän oli poikennut polulle mikä vie taloihin, ja ohjasin häntä oikealle uralle. Hän oli minusta jo vähän matkaa astunut, niin tulin aatelleeksi että miten hän osanee Rossin-haudan poikki, siellä kun tie kääntyy Onkamolle. Minä siis juoksin hänen jälkeensä ja tarjouduin oppaaksi vähäksi matkaa. Siinä kuljettiin ja puheltiin yhtä ja toista, en niitä niin muista enään; ihaniksi hän sanoi seudun näkö-aloja, seisautui usein ja kysyi milloin mitäkään kohtaa sekä mainitsi poikenneensa Kokkomäelle —"

"Sanoiko hän teille nimensä?" tiedusti nimismies.

"Sanoi, mutta min' en muista sitä enää. Rossin-haudan toisella puolella erosimme, ja minä käännyin kotiin päin. Pari askelta astuttuani kilahti joku jaloissa, se oli putelin pohja. Se johdatti minun mieleeni Joosepin; minä aattelin, mihinkähän tämä oli mennyt, vieläpä pelkäsin että hän juovuspäissään voisi tehdä jotakin pahaa vieraalle, jota vast'ikään olin saattanut. Samassa sattui silmäni eräasen mustaan esineeseen mikä näkyi rotkosta. Minä astuin kallion reunalle, ja kas kauhua! Joosepin ruumis se oli mikä makasi tuolla alalla. Minä koettelin parista kohdin päästä suoraan alas, mutta olin vähällä kaatua kuoliaaksi, kun on niin jyrkät kalliot siinä, ett'ei saa jalansijaa. Tältä puolelta tiesin solan, jota myöten taisin laskeutua alas ja kiveltä kivelle hyppiin saavuini siihen paikkaan, missä Jooseppi oli. Hän oli pudonnut nurinniskoin alas, pää on puhki takapuolelta niinkuin voitte nähdä, henkeä hänessä ei ollut enää, minä nostin hänet ylemmäksi. Silloin tuli sinne Hovilainen ja rupesi huutamaan, että minä olen murhamies ja että hän saattaa minut rautoihin. Niin uhaten hän meni matkoihinsa ja taisi kohta ajaa teidän luoksenne, herra vallesmanni. Minä nousin taas kalliolle ja kiirehdin kotiin ilmoittamaan mitä oli tapahtunut, ja sitten ha'imme veneellä ruumiin tänne. Sen verran tässä asiassa tiedän, ja Jumal'auta!

totta on joka sana, minkä nyt olen puhunut".

Hiljaisuus vallitsi kotvasen. Nimismiestä ja lautamiehiä näkyi ilahuttavan Taavin lujempi käytös. Timo ja Lotta vetivät keventävän huokauksen.

Hovilainen keskeytti äänettömyyden, sanoen epäilevällä irvistyksellä:

"Kaunis puhe, vahinko vaan ett'ei tuota vierasta herraa todellisuudessa taida olla olemassa, eikä ottamassa Taavin tekoja niskoilleen".

"Olenkos minä häntä syyttänyt?" vastasi Taavi vihaisesti Hovilaiselle.

"Olkaahan vaiti", virkkoi nimismies.

"Mitä tuohon vieraasen herraan tulee, niin kyllä siitä selvä saadaan onko semmoinen täältä kautta kulkenut vai eikö. Niin pitkällä välillä on kymmenenkin ihmistä hänet nähnyt".

"Kukas sen tietää", arveli Timo; "tässä ei ole asumuksia likellä polkua muita kuin nämä kaksi taloa ja Sota-Matin mökki metsässä. Paitsi sitä olivat ihmiset jo levolla —"

"Sota-Matti — häntä on kuulusteltava tässä asiassa", virkahti nimismies. — "Te luulette siis Joosepin pudonneen kalliolta kuoliaaksi?" sanoi hän sitten, kääntyen Taaviin.

"Niin luulen", oli vastaus.

"Te luulitte hänen pudonneen takaperoisin", sanoi nimismies tarkastaen ruumista, "mutta hänellä on vamma myös tässä oikeassa ohimossa, ja oikea käsi näyttää olevan katkennut taikka nyrjähtänyt pois sijoiltaan — hm — ja koko oikia sivu on rusikoittu. Miten sitä selitätte?"

"En minä muuta tiedä, kuin että seljällään hän oli, kun hänet näin", vastasi Taavi.

"Oliko vainajalla mitään erinomaista tautia?"

"Ei siitä siihen asti ollut tietoa", vastattiin, "mutta juovuksissa hän oli melkein joka päivä".

"Illallakin?"

"Kyllä minusta ainakin näytti siltä kun hän sivutse meni", vastasi Taavi.

"Selvä hän oli viikkokausiakin, sen voin minä todistaa", virkkoi Hovilainen.

"Te taidatte vainenkin vihata Hannulaisia", sanoi nimismies äkkiä kääntyen Hovilaiseen, joka vihaa hehkuvilla silmillä katseli Taavia ja Timoa eikä ehtinyt muuttaa muotoansa, ennenkuin nimismies siitä oli lukenut hänen tunteensa.

"Ei suinkaan, ei mitenkään!" vakuutti Hovilainen. "Päinvastoin oli meidän välimme käydä aivan läheiseksi, josta kuitenkin Jumala ajoissa varjeli —"

Timo ja Taavi hymyilivät pilkallisesti, huolimatta kuitenkin vastata.

"Te olette kuulleet Taavi Hannulan selityksen", sanoi nimismies; "vieläkö nyt pysytte luulossanne?"

"Vielä, jopa vahvemmin", vakuutti Hovilainen. "Taavin selitys oli alusta pitäen jotenkin epäselvä ja ristiriitainen, kuten herra nimismies ja tässä läsnä olevat lautamiehet niinkuin minäkin olen huomannut. Tuo herra josta hän sitten kertoi, on hänen oma keksimänsä. Joosepin kanssa hän kulki rantakalliolla, näkihän sen Ville Savolainenkin".

"Ville Savolainen! Tunsitko Joosepiksi sen miehen, minkä illalla näitte Taavi Hannulan kanssa kulkevan kalliolla?" kysyi Varmanen.

"Jooseppi se oli, vaikka vannoisin", vastasi Ville.

"Ei sinun valaasi täällä vaadita", sanoi nimismies; "ja tokko sinä tuntenetkaan riittävästi valan arvoa".

"Eiköhän, syksyllä hän alkaa rippikouluansa", ilmoitti Hovilainen.

"No Ville, minkälainen lakki oli sillä miehellä, jota sinä arvelet Joosepiksi?" kysyi nimismies.

"Aivan yhdenlainen kuin Joosepin jokapäiväinen lakki", vastasi Ville.

"Samasta kankaasta niin ja kuosista — silläpä hyvät silmät on, kyllähän siin' on luotettava todistaja!" virkkoi Timo Hannula pilkallisesti.

"No mitä Taavi arvelee", sanoi nimismies; "oliko semmoinen lakki herralla, vai hattuko hänellä olikin?"

"Lakki, mutta ei se semmoinen ollut kuin Joosepin".

Saapuvilla olevilta uteliailta kuulijoilta kysyttiin nyt, tiesivätkö he tästä asiasta mitään, mutta ei ollut kukaan kuullut eikä nähnyt ei mitään.

Tunnettu on talonpoikain vastenmielisyys todistamaan toisiansa vastaan, he aina pelkäävät kostoja. Ja tämä rikos-asia oli vielä niin kireä, ett'ei siihen kukaan pakotta ryhtynyt enempää syyttämään kuin puolustamaankaan.

Mentiin nyt Rossin-haudalle, jatkamaan tutkimusta itse tapaturman taikka murhan näyttämöllä.

Heti havaittiin siellä, että polku oli runsaasti viisikolmatta askelta jyrkkäyksen reunalta, ja että paikka oli pikemmin viettävä maalle kuin järvelle päin. Polulla kulkija ei siis olisi voinut pudota eikä vieriä syvyyteen ilman toisen ahdistamatta.

Lasi-kappaleita särkyneestä pullosta löydettiin, ja joku joukossa arveli Joosepin käyttäneen pulloansa puolustusaseeksi.

Sitten kompuroittiin alas samaa tietä, jota Taavi sanoi illalla kulkeneensa. Moni joukosta jäi jälkeen taikka kääntyi takaisin. Hovilaisen jalka liukahti kostealla kivellä, patroona putosi järveen ja olisi uponnut, ellei toinen lautamiehistä olisi kaapannut häntä takin kauluksesta kiinni. Mutta ei mitkään vastukset voineet pidättää häntä tässä hänen mieltänsä kiinnittävässä tutkimuksessa.

"Mutta jos Taavi on syössyt Joosepin kalliolta alas, mitäs hänen tarvitsi tänne vielä vaivata itseänsä kuollutta katsomaan?" arveli syrjässä toinen lautamies nimismiehelle.

"Hm!"

Taavilta kuulusteltiin miten ruumis oli maannut.

Se oli maannut selin paadella, vähän oikialle painuneena, mutta pää ja oikia olka ja käsi olivat sattuneet kivikkoon paaden alapuolella, ja joku terävä kivi siinä oli tehnyt tuon hirveän haavan takaraivoon.

Kiviä katseltiin, mutta ei niissä nähty teräviä eikä monta veristäkään Taavin osoittamalla alalla.

"Tosiaan!" huudahti Taavi, "nyt muistan. Hovilainen potkasi niitä järveen. Silläkin tuo kavala tarkoitti minun turmiotani".

"Vai niin!" vastasi Hovilainen; "nyt minäkin muistan, ja ilmoitan teille, jotka Taavia olette pitäneet niin erittäin hyvänä ja hurskaana miehenä: minunkin henkeäni hän uhkasi ja ahdisti niin että tuskin pääsin veneeseen. Siinä on joku kivi jalkani alla saattanut sijaltaan kääntyä, mutta en minä niistä ainoatakaan ole potkaissut veteen, sen voi Ville todistaa. Ville, missä olet!"

"Täällä!" huusi Ville vähän matkan päästä, vuoren kolosta, minne hän nuoruuden notkeudella oli kiivennyt.

"Mitä sinä siellä teet, täällä sinua tarvitaan", huusi hänen isäntänsä.

"Kirveen löysin", vastasi Ville.

"Ahaa! Siinä taitaa olla se terävä ase mikä teki haavan Joosepin takaraivoon. Nähdäänhän!"

Poika toi kirveen esille, se tarkasteltiin: varressa oli niinkuin veren jälkiä, mutta raudassa ei erotettu mitään, vaikka kuinka käännettiin.

"Taavin kirves", virkkoi joku, ja niinpä näkyi olevan, sillä varressa oli puukolla piirretty T.

"Tunnetteko tätä?" kysyi nimismies ojentaen kirveen Taaville.

Taavin samaten kuin useimpien läsnäolijoinakin kasvot olivat hämmästyneen näköiset. Hovilainen vaan oli hyvillään.

"Kyllä se on minun — mitenkä lie tänne joutunut", vastasi Taavi.

"Te sanoitte äsken, ett'ei teillä eikä Joosepilla ollut asetta eilen illalla, ja nyt kuitenkin löytyi täältä teidän kirveenne. Saa nähdä, pitääkö muu puheenne paremmin paikkansa", sanoi nimismies nyt aivan ankarasti, ja läksi lautamiesten kanssa kapuamaan kalliolle takaisin.

Muut seurasivat jälestä.

Ylähällä puheli nimismies vähän aikaa syrjässä lautamiesten kanssa, ja lähetti toisen kutsumaan Sota-Mattia kuultavaksi. Sitten palattiin Hannulaan, nimismies vielä antoi käskyjä ruumiin säilyttämisestä leikkausta varten, ja erosi sitten seurasta.

VII.

Murhe ja onnettomuus ovat astuneet meidän kotiimme, oli Hannulan Lotta sanonut — ja nyt olivat hänen sanansa täydeksi todeksi tulleet. Taavi oli pantu kiinni, hänen äitinsä kääntyi tautiin, ja isä istui nyt yksin suruissansa kammarissaan. Hovilainen oli kostanut.

Lautamies Manninen, joka oli käynyt Sota-Mattia hakemassa, ilmoitti tämän olleen kipeänä, vuoteen omana jo pari päivää, kuten hän ja hänen eukkonsa olivat vakuuttaneet. Mannisen seuraajana oli ollut Mäkelän isäntä, ja tämä sitten jatkoi matkaansa Ratasmäelle asti, tiedustellaksensa, oliko sellaista nuorukaista kuin Taavi oli selittänyt, Joosepin äkillisen kuoleman jälkeisenä aamuna ollut asemalla ja oliko tämä lähtenyt 4:n junassa eteenpäin matkustamaan. Mäkelä oli palannut ja kertoi seuraavaa: aamujunassa oli mennyt kolme herrasmiestä: yksi vanhanpuoleinen ja kaksi nuorta, mutta näistä ei näyttänyt kumpikaan olevan se, jonka Taavi sanoi tavanneensa. He olivat kävelleet edestakasin asemahuoneen edustalla, toisella oli musta nahkanuttu yllä, toinen kuletti jahtikoiraa riimuissa. Matkalaukkua ei ollut kummallakaan. Mistä nämä kolme herraa olivat tulleet, ei tietänyt asemalla kukaan. Aamupuoleen yötä oli sataa tihutellut, ja sentähden ei ollut ihmisiä paljon ulkona. Mäkeläinen, joka piti suuressa arvossa Timo Hannulaa ja hänen perhettänsä, ja kaikin voiminsa pyysi olla heille avuksi tässä ikävässä kohtauksessa, oli jatkanut tiedustusretkeään aina ensimmäiseen keskieveariin saakka Ratasmäeltä; mutta mitä hän siellä kuuli, ei suinkaan auttanut Taavia. Kyytipoika kertoi sinä yönä vieneensä Ratasmäelle kaksi herraa, jotka yhdessä ajoivat; toisella oli nahkanuttu päällä, toisella pyssy kädessä, joka arvattavasti oli metsästäjä, sillä hänellä oli kärryjen jälestä juoksemassa koirakin, minkä kanssa oli ollut pula ett'ei se metsiin eksyisi. Epäilemättä olivat nämät herrat ne samat, jotka sitten nähtiin kävelevän aseman edustalla. Melkeenpä siis siltä näytti kuin olisi Taavin puolustus ja puhe tuosta herrasta sulaa valhetta vaan.

Tämä luulo vakautui yhä enemmän todeksi nimismieheessä. Alusta hän ei mitenkään ollut tahtonut uskoa Hovilaisen syytöstä, ja häntä kummastutti se viha, mikä osoitti Hovilaisen koko käytöksessä. Olihan Hovilainen vähää ennen, nimipäivillään vihjannut avioliiton aikeisin tyttärensä ja Taavi Hannulan välillä. Huhu näitten tuumain häpeällisestä turhaanmenosta ei ollut vielä hänen korviinsa saapunut, mutta nyt rupesi hän jo vähitellen yskän ymmärtämään, ja tutkimuksessa tuli hän siitä vakuutetuksi, että Hovilainen oli tahtonut tyttärensä Taaville, mutta että Taavi ei Hovilaisen tyttärestä ollut huolinut. Siitä siis oli ollut seurauksena Hovilaisen uudestaan syttynyt viha. Tämä viha tosin heikensi hänen ilmi-antamisensa arvoa; mutta olihan Hovilainen vielä jotenkin kunniaa pidetty mies pitäjässään, eikä hänen käynyt eikä hän olisi uskaltanutkaan puhua perättömiä nimismiehen edessä.

Sota-Mattia oli nimismies epäillyt, hän ehkä vaan oli teeskennellyt sairauttaan. Mutta, tarkemmin arvelen, olisiko Sota-Matti murhannut Joosepin? Paraan ystävänsä. Kenties kuitenkin, viina-riidan jälkeen. Mutta olisihan Taavi silloin jotakin nähnyt taikka kuullut, kun tuli kohta Joosepin jälkeen (vastaksia hän ei ollut taittanut, eihän niitä oltu nähty sitten missään). Vai oliko Taavi ollut yhdessä tuumassa Sota-Matin, taikka jonkun muun kanssa? No silloinhan oli Taavikin murhaaja.

Ja Taavin hyväksi ei ollut ilmutunut mitään, mutta häntä vastaan tuli selville yhtä ja toista. Parhaallakin ihmisellä on vihاميةhiä (useinkin voisi sanoa että hänelläpä niitä vasta onkin), jotka tilaisuuden sattuessa tulevat esiin. Miksi niitä sitten Hannulaisilta puuttuisi, yleisesti tunnettuna asiana kerrottiin vihasta Joosepin ja Taavin välillä, ja siihen perus-juoneen kanneltiin sitten yhä tietoja lisään. Jokainen vakuutti ett'ei hän tiedä muuta kuin mitä kaikki hokevat, mutta koetti kuitenkin jollakin makupalalla päästä voitolle toisista. Lyhyesti luetellen supistuivat heidän todistuksensa seuraavaan: Hannulaiset olivat useasti toivoneet Joosepin kuolevaksi, hän kun oli heille vaan vastuksena; varsinkin Taavi oli aina vihannut velipuoltaan eikä tahtonut milloinkaan suoda hänelle vähintäkään hyvää talosta; Joosepin täytyi nähdä nälkää ja käydä ryysy-vaatteissa, salaa hänen usein oli täytynyt ottaa elatuksensa ja tarpeensa; Joosepin ainoa ystävä talossa, eräs renki Humper, ajettiin pois ainoastaan sentähden että

hän piti Joosepin puolta; Taavi kulki usein pyssynensä metsissä, vaan ei tuonut mitään, varmaankin väijyi hän Jooseppia j.m.s.

Nimismies kysyi jokaiselta, oliko murhan edellisenä päivänä ollut mitään riitaa veljeksien välillä, jota voisi pitää murhan suorakohtaisena syynä — kummallistahan muuten oli, mikä juuri elokuun 2:nä päivänä Taavin riivasi tuohon tekoon. Ei, ei riidasta tiedetty, ei Jooseppi riidellyt, hän oli hiljainen mies. Elokuun 2:nä päivänä oli hän melkein kaiken päivää ollut ulkona, paossa Timon alituisia nuhteita. Jooseppi oli marttyyri ja Hannulaiset häijyjä. Mutta viimein tuli toisellainen todistaja, hän ilmoitti tahtovansa tässä asiassa antaa Hannulaisille oikeutta ja kohtuutta itsekullekin, ja kertoi: että kun rovasti viime lauvantaina kävi Hannulassa, päätettiin koettaa Jooseppia johdattaa pois juoppouden paheesta; mutta että Jooseppi niin vähän oli lukua pitänyt tästä hyvästä tarkoituksesta, että hän varasti emännän kellon saadaksensa rahaa viinaan, ja läksi pois kotoa luhjustelemaan. Tämän hyvän ystävän todistus oli ratkaiseva. Vai kellon varasti Jooseppi — siinähan se uupuva lenkki onkin, se nosti Taavin vihan ylimmillensä ja saatti hänet murhaajaksi. Nimismies tiedusteli tuota kellon-varkautta toisiltakin: se oli aivan niin kuin tuo ystävä oli kertonut, ja elokuun 2:nä päivänä tapahtunut. — Mutta Joosepin taskuissa ei ollut kelloa. No ei suinkaan Taavi sitä sinne jättänytkään.

Nimismies Varmanen oli kansaa suosiva mies, hän ei suurella suulla osoittanut utteruuttansa eikä telminyt revolveri vyöllä ja kasakanpamppu kourassa. Hänkin oli pitänyt Hannulan perhettä suuressa arvossa, ja katsoi sangen ikäväksi nyt nousta heitä kukistamaan. Mutta virka oli täytettävä.

Taavi oli vihannut velipuoltaan jo aikoja — näin kuvasi Varmanen tämän tapauksen mielessään — ja jolloinkulloin aatellut, eiköhän olisi parasta saattaa maailmasta mies, mistä ei ollut muuta kuin harmia ja vahinkoa hänelle ja hänen vanhemmillensa. Sopivaa tilaisuutta kuitenkin ei ollut sattunut, päivä päivältä kävi Jooseppi kelvottomammaksi, päivä päivältä yltyi Taavin viha. Nyt Jooseppi varasti kellon, emännän kallisarvoisen kellon. Taavi suuttui hirmuisesti: Jos ei hän vielä tänä iltana anna kelloa takaisin, niin tapan hänet. Kirves mukana, ikäänkuin aikoi siinä hakea jotakin puuta metsästä, läksi Taavi ulos. Jonkun matkaa mentyänsä kuuli hän jonkun tulevan takaa. Se oli Jooseppi (Jooseppi puolestansa oli ehkä jossakin piilossa odottanut Taavin poismenemistä, pistäytyäkseen kotona käymään ja mennäksensä sitten joko kirkolle taikka Onkamolle kelloa kaupittelemaan). Häijyt murha-ajatukset pakoittivat Taavia lymymään. Hän tahtoi ensin salaa katsella, mihin päin Jooseppi kääntyisi, ja seurata häntä loitompana. Nähtyänsä hänen kääntyneen Rossin-haudalle päin, oli murha-päätös tehty. Mutta miten on murha tehtävä? Jyrkkäys ei ole niin likellä, ett'ei Jooseppi ehtisi päästää huutoa, jos Taavi rupeisi tunkemaan häntä sinne. Ei, paremmin pitää käyttää. Hän puhuttelee Jooseppia, teeskentelee sopuisaksi ja hänen parastansa tarkoittavaksi (minkä mielen-muutoksen muka rovestin lauvantaiset kehoitukset ovat matkaansaattaneet) ja kulkee hänen rinnallansa kalliotietä. Hän ohjaa Joosepin huomion järvelle, ja kolahuttaa häntä samassa kirveen hamaralla takaraivoon niin, että toinen ääntäkään antamatta vaipuu maahan. Sitten vetää hän heti ruumiin jyrkänteen reunalle ja syöksee sen alas. Pitikö hänen se nyt sinne jättää vai olisiko parempi upottaa se, oli toinen kysymys. Ruumis näkyy polulta. Ensimmäinen metsästä tuleva voi nähdä sen, ja voidaan kohta saattaa Joosepin kuolema yhteyteen Taavin tämäniltaisen poissaolon kanssa, Paras on, että Jooseppia ensin joku päivä kaivataan, sitten toisena haetaan ja viimein löydetään ja luullaan kuoliaaksi pudonneeksi. Hän menee alas vetääkseen ruumiin paremmin piiloon; mennessään hän havaitsee kätensä verellä tahrautuneiksi äskeisestä raahaamisesta; nyt on ryvettynyt myös kirveen varsi. Hän heittää kirveen hiiteen; saapihan siihen selitystä jotakin, mihin se on joutunut. Mutta nyt tulee Hovilainen, ja Taavin täytyy nyt jo löytää Jooseppi kuoliaaksi pudonneena. Niin on käynyt, se on melkein varma. Ja Taavi on aatellut: Jooseppi oli mielipuoli ja juoppo, ei hänestä ollut hyötyä vähääkään, päinvastoin olisi hän paljon vahinkoa ja pahennusta matkaansaattanut. Eihän se niin kovin suureksi synniksi ole katsottava, että poistaa semmoisen —

Toisena päivänä tutkimuksen jälkeen pantiin Taavi kiinni ja laitettiin vankilaan.

Siihen vaikutti vielä sekin, että nimismies oli sattunut kuulemaan Lotan puhetta paosta Ameriikkaan. Sentähden oli toinen lautamies nämä päivät oleskellut Hovilassa ja pitänyt silmällä Hannulaisten toimintaa.

No nyt pääsen kerrankin herrain pistopuheista, että olen liian löyhä muka, virkahti Varmanen itsekseen.

* * * * *

Mutta pitkät olivat päivät Hannulassa, raskas surun aika oli täällä alkanut.

Lotta oli aivan murtunut murheesta. "Meillä ei ole poikaa enää — vanhuutemme turva vietiin — korjaa meidät, Herra, pois tästä kurjuudesta", niin voihtasi hän yöt ja päivät. Juuri joskus nukahdi hän ja näki unessa kaikki entisellään: kodissa vallitsi taas se tyytyväisyys ja iloinen mieli, minkä ahkeruus ja työhalu tuottaa, Taavin ja Annan sydämen toiveet olivat toteutumassa, ja Jooseppikin alkoi toista,

hyödyllisempää elämää. Mutta katkerampi aina vaan oli todellisuus, kun unen haaveet haihtuivat ja tuo tuskallinen tunto taas painui hänen sielunsa yli.

Ja Timo istui yksin suruissansa kamarissaan ja mietiskeli yhä. Hänellä nyt ei ollut mieltä työhön, häntä ei enää ilahuttanut kaunis viljan kasvu. Mitä maallisesta hyvästä, kun sielun-rauha puuttuu! Hän koetti kyllä edelleen lohdutella sekä vaimoansa että itseään, mutta ei se tahtonut käydä päinsä. Oli senkaltaisiakin hetkiä, jolloin hän itse epäili Taavin syyttömyyttä. Hän otti Testamentin esille: Jumalan sanasta saan lohdutusta, arveli hän. Toissa pyhänä hän oli ollut poissa kirkosta ja lukenut saarnaa kotiväelle. Epistoloiden kohdalla Testamentissa oli vielä pari lehteä merkiksi käännettynä. Siitä kirja avautui, ja hänen silmänsä sattuivat heti ensimmäiseksi seuraavaan: "jokainen joka veljeänsä vihaa hän on murhaaja; ja te tiedätte ett'ei yhdessäkään murhaajassa ole ijankaikkinen elämä pysyvä". — Enempää ei hän voinut lukea, silmät tosin tuijottivat kirjaimiin, mutta ajatukset olivat poissa. Hän johdatti mieleensä Taavin ja Joosepin välin viimeisinä vuosina, ja hänen täytyt tunnustaa, ett'ei se ollut hyvä ollut. Julkista riitelemistä taikka vainoa se ei ollut, vaan monessa tilassa oli Taavi näyttänyt vihaista mieltä Jooseppiä kohtaan, ja valitettavasti oli Timon oma käytös usein pikemmin edistänyt kuin vastustanut tuota mieltä. — Huoaten painoi hän kirjan kiinni, ja arveli mennä pellolle. Mutta kellen minä tässä nyt kokoilen ja säästän? aatteli hän. Jos Lotta kuolee ja Taavi tuomitaan, tiesi sen kuka kelvoton minut perii. Ei, ei, kyllä minä vielä huolta pidän, ett'ei kunnoton minun varojani saa! päätti hän melkein ääneensä, kun samassa herra Kokka astui sisään.

Puisteltuansa Timon väkinäisesti tarjottua kättä, sanoi hän suurimmalla myötätuntoisuudella kuulleensa tuon ikävällisen sanoman ja arveli nimismiehen käyttäinnee oma-valtaisesti, kun pani kiinni niin yleisesti rehelliseksi ja siivoksi tunnetun miehen kuin Taavi oli, ja vakuutti että tämän syyttömyys kohta oli tuleva ilmi.

Timossa rupesi nousemaan suosiollisempia tunteita Kokkaa kohtaan.

"Voi onneton paikka, ett'ei kukaan tuota vierasta herraa ole nähnyt", sanoi Timo. "Sillä varma on, että joku semmoinen on täällä kulkenut, ei Taavi ennenkään ole valhetellut".

"Kuulkaahan!" virkkoi Kokka. "Yksi keino meillä on, saadaksemme hänestä selvän".

"Ja mikä se olisi?" kysyi Hannula tarkalla huomiolla.

"Tiedustelu sanomalehtien kautta", sanoi Kokka.

"Jaa, olen minäkin sinne päin jo ajatellut — olisikohan tuosta apua?" arveli Hannula.

"Kaiketi", vastasi Kokka. "Kyllä minä sen asian toimeen panen, jos tahdotte ja kustannukset suoritatte".

"No voisi koettaa, koska maisteri on niin hyvä ja tahtoo auttaa minua yksinkertaista talonpoikaa. Jos olisi siitä apua, niin olen teille sangen kiitollinen".

"Ei kiittämistä, minä täytän vaan velvollisuuteni lähimmäistä kohtaan. Kyllä tekin auttaisitte minua missä voisitte".

"Pitäähän lähimmäistä auttaa — hm — missä voi, ja kun oikea tarve vaatii", sanoi Hannula varoen, ja hänen kiitollisuutensa näytti hiukan jäähtyneen.

"Semmoiseen tilaan minä ehkä kohtakin joudun — että kova tarve vaatii", alkoi nyt Kokka. "Näinä päivinä lankeaa eräs vähäinen laina maksettavakseni, ja minä olen aina sangen tarkka suorittamaan semmoisia asioita. Nyt kuitenkin puuttuu vielä vähän tuohon summaan — noin pari sataa markkaa — ja minä toivon ett'ette ole vastaan kun nyt pyydän teitä piirtämään takaussitoumuksenne tähän vähäiseen lappuun".

Kokka veti velkakirjan esille.

Timo Tarkkasen kasvat kävivät tavallista tylymmiksi.

"Ei, hyvä herra, takaukseen en ole ikinä mennyt, enkä mene vastakaan. Takaukset tuottavat turmion. Jos olisi minulla enemmän rahaa kotona, niin auttaisinkin teitä, mutta nyt en voi sitäkään tehdä, näinä aikoina kuu ei mene mitkään maan-tuotteet kaupaksi".

Nyt oli Kokan vuoro tyylystyä; hän katsoi kuitenkin parhaaksi näyttäytyä tyyneltä.

"No ehkä soveltuu paremmin tuonnempana", sanoi hän.

"Ehkä", toisti Timo vaan. "Älkää pahaksi panko —"

"En suinkaan, en suinkaan! Ja kyllä minä tuon ilmoituksen toimitan Viralliseen lehteen — olkaa huoleti vaan, mutta pari kymmentä markkaa se ainakin tulee maksamaan".

"Entä teidän vaivanne?" kysyi Timo arvelleen.

"Ei mitään, ei mitään, ystävän työtä tämä on vaan", vakuutti Kokka.

Timo toi kolmekymmentä markkaa, ja Kokka heitti hyvästi. — — —

"Saituri", sanoi Kokka itseksensä, kääntyen Hovilaan. "Ei hän mene takaukseen eikä hänellä ole rahaa; ja sillä luulee päässeensä, viisas. Nähdäänhän! niinkuin Hovilainen sanoo. Mutta kyllä taidat saada odottaa tuota ilmoitusta. Tiedänhän minä paremmin vielä kuin muut että Taavin viisaasta päästä tuo herra on kotoisin, ei muualta. Miettiköön nyt itse, mistä hänet löytäisi. Kyllä Anna taipuu jo sillä aikaa, kun ei sulhasta päästetä putkasta".

Hän vihelteli iloisesti ja heilutti keppiään.

* * * * *

Ja millä mielellä Hovilassa oltiin tuon tapauksen jälkeen?

"Semmoinen mies vävyksi kunnialliseen perheeseen, ihan hirvittää kun sitä aattelee!" sanoi Miina. "En voi kiittää Jumalaa niin kuin pitäisi siitä, että hän on antanut minulle niin paljon älyä, että vähän näöstäkin tiedän minkälatuinen mies on. Luota minuun, Lydia, semmoisissa asioissa aina. Taavi Hannula on ollut minusta vastenmielinen, vaikka kuinkakin muut ovat häntä kiitelleet. Voi kuitenkin, murhamies vävyksi!"

"Eihän teidän tarvitse sitä ajatella — ja eihän se vielä ole varma, että hän on murhamies", vastasi Lydia.

"Eikä se tulekaan. Kyllä hän on syytön, niin minä ainakin arvelen", sanoi Antti.

"Niin syytön, ett'ei hän semmoista hirmutyötä milloinkaan olisi voinut edes ajatellakaan", lisäsi Anna, luoden kiitollisen silmäyksen Anttiin.

"Ole vaiti, sinä, ei sinun mieltäsi tässä kysytä", tiuskasi Miina Annalle. "Mutta sinulle semmoinen mies olisi omansa".

"Semmoinen mies kuin Taavi Hannula on parhaallekin tytölle hyvä", uskalsi Anna vastata.

"Lähde lievittämään hänen vankeuttansa ja ota osaksesi puolet hänen rikoksestaan, niin päästään sinustakin", pilkkasi Miina.

"No, no, älkäähän taas", koetti Antti välitellä.

Anna meni ulos, kyyneleet silmissä.

Tuhannessa tuskassa oli Anna ollut näinä päivinä. Kuultuansa tuosta tapauksesta oli hänen ensimmäinen ajatuksensa kiiruhtaa tutkimus-paikalle ja sanoa että Taavi edellisenä iltana oli ollut hänen kanssansa eikä Joosepin. Taavi kentiesi ei ollut ilmoittanut heidän yhdessä-olooan, koska hän (Anna) oli kieltänyt, ja nyt luultiin Taaviksi joku muu, joka Joosepin oli yhdyttänyt, kulkenut hänen kanssaan kalliolla ja sitten hänet murhannut. Hän sieppasi huivinsa ja lähti juoksemaan, mutta samassa iski hänen mieleensä Taavin sanat kun Jooseppi meni sivutse: "Ei tuo edes viinaan kuole. Ei hänestä suurta vahinkoa tulisi" — ja tuo kellojuttu — "kyllä minä kohta kovistan häntä" — Herran tähden! mitä olin tehdä, jos sinne menisin, voisin saattaa Taavin turmioon sen sijaan kuin auttaa häntä. Aivan vaaleana kääntyi Anna takasin. Sillä siinä ei ole kyllä että minua nyt kuulustellaan — sitten viedään vielä valalle. Nyt voisin olla kertomatta noita Taavin sanoja, vaikka kuinka minulta kyseltäisiin — en sanoisi enempää kuin minkä tahdon sanoa. Mutta saisinko sittenkin, valan tehtyä oikeuden edessä, sanoa vaan minkä tahdon? Olisinko valapatturi, jos ilmaisisin yhtä ja salaisin toista? Ja voisiko todistukseni muutenkaan hyödyttää Taavia? Siitähän kuuluu, kuin olisi tuo tapaturma taikka murha tapahtunut meidän yhdessä-olomme jälkeen — vai olisiko juuri sillä ajalla tapahtunut. Ajatukset pyörivät hänen päässään, ja samalla piti teroittaa huomio kaikkeen minkä kuuli, ja päälle päätteeksi toimitella talon askareet. Hän oli kuin toimeton. Hän teki tehtävänsä niinkuin unissa-kävijä — ei surmiksensakaan hän olisi voinut jälestäpäin tehdä tiliä toimistaan, pitäisi päästä Taavin puheille tavalla taikka toisella, siihen päätökseen hän jäi, arvelipa vaikka miten. Mutta nyt tuli isäntä kotiin, kertoi lyhyesti, että Taavi oli havaittu syytäksi veljen-mnrhaan ja oli kohta joutuva vangittavaksi, sekä kielsi perheeltänsä ja talonväeltä kaiken kanssakäymisen Hannulaisten kanssa. Mitäs nyt tehdä, miten nyt päästä Taavin luokse! Anna raukalle tuli arvelemista taas. Jos isäntä saa tietää että siellä olen käynyt, niin hän suuttuu silmittömäksi, vieläpä pieksääkin minut. Voi voi tätä onnetonta elämätä, kun

viimeinen ilo, viimeinen toivo vietiin! Mitenkä minä nyt enää tässä saan kärsiä! Menisin vaikka toista vertaa työläisempään palvelukseen, kun saisin vaan ystävällisen kohtelun. Tässä minua haukutaan ja pilkataan aamusta iltaan, eikä kuitenkaan päästetä pois.

Illan tullessa koetti hän kiepsahtaa Hannulaan, mutta muutaman askeleen päässä koti-portista tuli herra Kokka vastaan, kysyi minne hän meni ja tarjoutui seuraksi. Anna piti parempana kääntyä takaisin; hän ei huolinut vastata, vaan kiiruhti pois, päästäksensä kuulemasta tuon veijarin imarruksia taas. Eilisiltanakin oli Kokka koettanut pidättää Annaa, kun tämä oli menossa Taavia kohtaamaan.

Kokka oli rakastunut Annaan ja oli yhäti vakosalla saadaksensa salaa tavata häntä ja periä tuon Taaville kuuluneen rakkauden, minkä jo aikoja sitte kulkupuheet ja hänen omat tarkistaneet silmänsä hänelle olivat ilmaisseet; hän oli rakastunut myös Lydiaan, ainakin piti hän Lydiaa ja Miinaa semmoisessa luulossa, ja nämä toivat tätä kunniotusta näkyviin joka tilaisuudessa.

Kummakos sitten että Kokka mielellään oleskeli Hovilassa. Hän oli siellä joka päivä. Viimeksi mainitun käyntinsä jälkeen Hannulassa tuli hän taas Hovilaan, ja meni tällä kertaa suoraan isännän kamariin. Joosepin äkkikuolemasta tuli tietysti puhe. Kokka oli aivan samaa mieltä kuin Hovilainen; murha tässä oli, tuo Taavin vieras herra oli vale-kuva, Taavin oma keksimä. Tosin oppineet miehet toisinaan tekivät jalkamatkoja, mitkä kielimurteita tutkiakseen, mitkä muinaismuistoja, satuja ja semmoista kansasta kyselläkseen, mutta he kulkivat silloin miehissä, ei yksitellen; kukas herrasmies muuten niin ilman kapineitta kulkee.

"Tosin ei minullakaan paljon ollut", lisäsi hän, muistaen laihaa laukkuansa; "mutta koska Antti sanoi täällä olevan niin hyviä mestareja, päätin minä täällä teettää vaatteita itselleni".

"No mikäs se on muu kuin valekuva", toisti Hovilainen; "olisihan tällä yli kolmen peninkulman matkalla edes jonkun pitänyt häntä tavata".

"Ainakin minun", virkahti Kokka.

"Olitteko te ulkona sinä iltana?" kysyi Hovilainen, tarkistuen.

"Olinhan minä, vieläpä aivan likellä tuota rantapolkua, vaan en minä siinä nähnyt ketään sivutse kulkevan".

"No mutta pitäähän teitäkin kuulustella vieraana-miehenä", päätti Hovilainen.

"Mitäs minä oikeuteen tulisin, kun en kumminkaan sen enempää tiedä", vastasi Kokka.

"Murha-asiassa on vähinkin tieto suuresta arvosta", sanoi Hovilainen.
"Eikä tämä mikään vähänen tieto ole — ei olekaan".

Hovilainen hyöriskeli näinä aikoina kylissä rauhatonna; häntä kiihotti siihen osaksi halu koota todistuksia Taavia vastaan, osaksi pelko että jotakin tämän hyväksi voisi ilmautua, mikä silloin, jos mahdollista, pitäisi poistaa. Hän ei ollut varma vakuutuksessaan Taavin syyllisyydestä, ei hän eikä Ville ollut tuntenut tuota Taavin kumppania Joosepiksi, vaikka sitä nimismiehelle niin vahvasti olivat vakuuttaneet. Mutta juuri koska hän niin pontevasti oli ryhtynyt syyttämään, olivat nyt epäilemiset kapaloihinsa tukehutettavat ja eteenpäin mentävä yhtä pontevasti, ja sentähden oli Kokan ilmoitus sangen terve-tullut tieto.

VIII.

Pari viikkoa oli kulunut. Tyyneveden seuroissa alettiin jo muustakin puhua kuin tuosta Hannulan murha-jutusta. Siihen oli myös tukehtunut tuo huhu Hovilaisen kosioimisesta; se oli menettänyt arvonsa samassa kun se rupesi leviämään, sillä Hovilaiselle ei voitu nauraa, häntä piti nyt onnitella siitä, ett'ei tullut toimeen yhdistys miehen kanssa, joka sitten joutui kiinni murhasta. Hovilainen käveli pää kekassa kuin ainakin, hieroi käsiänsä ja oli hyvillään. Hänen uhkailunsa, että häpeä oli kääntyvä Hannulaiselle itselleen oli toteutunut. Juuri kun hän mielti miten voisi välttää ihmisten naurua tuon häpeällisesti rauvenneen naittamis-tuuman johdosta, juuri parhaiksi sattui tuo tapaus, mikä korvasi hänen kunniansa ja saattoi naurajat hänen puolelleen. Nyt oli hänen vihansa laimennut, hän ei huolinut Hannulaisista paljon mitään puhua, eikä heistä paljon tiedettykään, koska isäntä oli kieltänyt talonväkensä pitämästä minkäänlaista yhteyttä heidän kanssaan.

Herra Kokka oli edelleen ahkerin vierailija Hovilassa, ja oli siellä voittanut vielä enemmän arvoa luentojensa kautta, joita hän pari oli pitänyt ja joita Miina ja Lydia ylistivät korkeimman opin tuotteina. Hän oli puhunut puuta heinää, mutta tähän asti toki julkisissa tilaisuuksissa jokseenkin pysynyt suuntaisuuden rajoissa. Hän tahtoi viihdyttää silmällä-pitäjät huolettomuuteen. Sillä yksityisissä seuroissa hän otti vahingon takaisin ja iski hillimättömästi noihin ruotsalaisiin kansan sortajiin. Rakkausseikoissaan oli hän tyyten pettynyt, kun luuli Annan luopuvan hänen puoleensa. Anna inhosi häntä päivä päivältä yhä enemmän. Ja Kokka kiroili Taavia, joka vankinakin vallitsi Annan sydämessä. Ensi aikoina oli Anna sentään suvainnut Kokkaa vähän paremmin, mutta eipä se ollutkaan muuta kuin ett'ei hän huolinut hänestä valittaa, kun hän tunsu Taavin luulevaisen luonteen ja pelkäsi pahoja seurauksia hänen kiivastumisestansa. Nyt näytti hän inhoansa aivan tahallaan. Ja sepä olikin hänelle hyödyksi, sillä Lydia kääntyi päivä päivältä ystävällisemmäksi häntä kohtaan. Niin oli Annan tila viimeihin aikoihin saakka jokseenkin auttava, kun äkkiä eräs asia nosti taas kateuden ja vihan häntä vastaan vireille. Ville oli yhtenä päivänä lähetetty asialle Sivelinin kauppapuotiin. Palattuansa sieltä ja tehtyensä tilin toimestaan, meni hän sitten salaa Lydian kamariin, veti taskustansa paketin, antoi sen Lydialle ja sanoi kauppamiehen sen lähettäneen. Lydia avasi paketin, ja näkyviin tuli sievä laatikko, joka sisälsi mitä oivallisimpia sokerileivoksia. Lydiaa kummastutti tämä lahja, sillä eihän Sivelin ennen näyttänyt olevan niin ihastunut Lydiaan; mutta vielä enemmän hän kummasteli löydettyänsä kannesta kirjeen näin kuuluvan:

"Rakastettava ja kunnioitettava neiti!

Näillä rivillä nyt lähestyn teitä ja luulen saattavani ne teidän käteenne vähimmin huomattavalla tavalla, kun suljen ne tähän laatikkoon. Samalla pyydän teidän vastaanottamaan vähäsen tuomisia pääkaupungista. Jo kauvan olen ajatellut lähestyä Teitä seuraavalla tunnustuksella ja pyynnöllä, vaan en ole tähän asti rohjennut sitä ilmaista. Mutta nykyisin olen minä asianhaarain johdosta tullut siihen mieleen, että ehkä minun ei pitäisi pitemmältä viivytellä. Minä toivon että ymmärrätte minun tarkoitukseni ja ett'ette sitä väärin selitä. Minä olen monta monituista kertaa huomannut Teidän hyvät avunne ja jalon sydämenne ja olen jo kauvan rakastanut Teitä, vaikka en sitä ole ilmaissut. Mutta nyt kun tämän olen tunnustanut, kysyn teiltä: myönnyttekö tulla vaimokseni? Minä olen tottumaton mielistelemään koreilla puheilla ja iloisalla käytöksellä niinkuin monet muut, mutta vaikka en siten ole pyytänyt teidän suosiotanne, niin olkaa sentään vakuutettu siitä, että sydämessäni rakastan teitä enemmän kuin mitä kauniimmilla sanoilla voisi lausua.

Tähän odotan ja pyydän vastausta, toivoen siihen kohtakin tulevan tilaisuutta. Pysyn alati

Teidän nöyrimpänä palvelijananne
Johannes Sivelin".

Joku aika takaperin olisi Lydia tästä kirjeestä suuresti ilostunut, ja arvelematta antanut myönnytyksensä, sillä tässä oli avioliitto tarjona, jota yksikään talontytär pitäjässä ei olisi voinut halveksia. Mutta siitä asti kun Lydia oli tullut tuntemaan Föhrbergin, sittemmin Kokan, eli hänessä toivo nousta oikeaksi rouvaksi herras-säätyyn, ja se oli syynä mintähden mielensä pysyi melkein penseänä, luettuansa kirjeen. Pitihän tuota kirjettä toki näyttää äidille, ennenkuin rukkaset annettiin. Miina tuli siis tietämään asiasta. Miina oli alusta pitäen, kuten tunnettu, ollut yhtä mieltä tyttärensä kanssa; mutta sittemmin, kun päivät pakenivat ja unikat vierivät ilman mitään maisterin kosimista, alkoi hän jo epäillä tuon loistavan tulevaisuuden toteutumista. Niinkuin huolikkaan äidin tulee, kehoitti hän siis nyt Lydian antamaan myöntävän vastauksen näinkin arvoisalle miehelle, ja kuta pikemmin sitä parempi. Lydia puolestaan tahtoi tarkkaan miettiä asiata sekä sitten joskus vastata suullisesti, eikä kirjallisesti.

"Eihän hänen kirjoitustansa vielä oikein ymmärräkään. Mitä se merkitsee, että hän nykyisin on tullut siihen mieleen, ett'ei hänen pitäisi enää viipyä — että minä ymmärrän hänen tarkoituksensa j.n.e."

"Hän kadehtii maisteria, etkö sitä ymmärrä, höpsä", sanoi Miina. "Mitä siinä on aprikoimista, jos et ajoissa ota niin jäät vielä vanhaksi piiksi. — Mitähän Olli tähän sanoo?"

"Ei tarvitse isälle sanoa". —

Mutta Miina oli jo ennättänyt huutaa ovesta miehelleen, joka istui tuvassa:

"Ukko, tulehan tänne uutista kuulemaan!"

"Akkain juoruja!" urahti ukko, mutta ukko oli jokseenkin utelias ja nousi ylös. "No nähdäänhän!"

"Mitäs siihen sanot, Olli", sanoi Miina niinpiankuin miehensä oli ovesta astunut, "kun Sivelin on kosinut Lydiaa?"

"Mitäs minä siihen sanoisin," vastasi Olli, teeskennellen välinpitämättömäksi; "minulla on Lydian

naimiskaupoista ollut harmia kyllä, en niihin hopussa nenääni pistä", ja samalla luki hän halullisesti kirjeen, minkä Miina hänelle oli antanut.

"Mitä vaan itse sanot, Miina", jatkoi hän sitten. "Maisteri Kokanhan sinä olit vävyksesi valinnut".

"Niin kyllä, ja ottaisin hänet siksi vieläkin, kun vaan saisin", oli vastaus.

"Eihän sitä vielä tiedä vaikka saisittekin", virkkoi Lydia hymyillen.

"Älä puhu joutavia", sanoi isä äreästi. "Kerrankos minä olen sitä teille saarnannut, ett'ei maisteria pidä odottaa, ei ollenkaan. — Mutta, niinkuin sanoin, minä en huoli tähän puuttua. Ota Sivelin, jollet pidä parempana jäädä vanhaksi piiaksi".

Ja ukko meni takasin tupaan istumaan.

Seuraavana päivänä kysyi Hovilainen noin vaan sivumennen Miinalta:

"No onko Lydia päättänyt?"

"Vielä mitä, aina hän vaan arveluissaan huojuu", vastasi Miina. "Sinun olisi pitänyt olla luja eikä noin leväperäinen. Nyt voi tapahtua, ett'ei tule mitään tästäkään naimisesta, joka on jokseenkin aivan toisellinen kuin se, mitä sinä puuhasit".

"Nähdäänhän!" virkkoi Hovilainen malttavaisesti. Itseksensä oli hän päättänyt.

Iltapuolella valjastettiin "Virkku". Isäntä lähti kirkolle, kuten sanoi. Pää tarkoituksena kuitenkin oli käydä Sivelinissä.

Kun Hovilainen astui kauppapuotiin, oli Sivelin itse siellä. Hän pyysi kohteliaasti isäntää astumaan kamariin.

"Painakaa puuta ja pankaa piippuun — vaan sikarejahan te poltattekin, tässä olis Havannoja".

"Kiitos, kiitos! Teillä kauppiaille vaan on parasta joka laatuun, ja teidän kukkaroonne ne ihmisten rahat viimein kuitenkin pysähtyvät", sanoi Hovilainen leikkisästi ja imeskeli Sivelinin sikaria, jonka haju lujasti todisti vastaan kaikkea yhteisyyttä Havannan kanssa. "Olisi minulla taas vähän raha-asioista puhelemista teidän kanssanne, mutta ehkä ensistään selvittelemme erään toisen asian. Minä olen tässä tyttäreni asiamiehenä".

"Jaha", sanoi Sivelin luontevasti, "jos voin jollakin tavoin tehdä neiti Lydialle palveluksen, niin teen sen sangen kernaasti".

"Lydia ei salaa mitään vanhemmiltansa, hän kun tietää että me aina hänen parastansa tarkoitamme. Hän siis näytti tuonkin kirjeen, minkä eilen hänelle lähetitte".

Siveliniä kainostutti:

"No, no, älkäähän olko millännekään", rohkaisi Hovilainen. "Minä tuon teille nyt hyviä —."

"Suokaa anteeksi että keskeytän," sanoi Sivelin, ahkeraan punoen vähäisiä viiksiänsä. "Tässä on ikävä hairaus tapahtunut. Kirje ei ollut neiti Lydialle".

"Olipa", väitti Hovilainen; "siihen kirjeesen, mikä makeis-laatikossa tuli, oli kirjoitettu: rakastettava kunniallinen neiti."

"Makeiset", vastasi Sivelin hymyillen, "pyydän neiti Lydian pitämään hyvänänsä, mutta kirjeen tahtoisin takasin. Käärös oli oikeastaan toiselle menevä".

"Toiselle?" kysyi Hovilainen suuresti harmistuen; "kenelle toiselle? Annalle ehkä taas?"

"En sitä vielä voi teille sanoa", vastasi Sivelin.

"Nyt ovat ihmiset hulluiksi tulleet", murisi Hovilainen, nousten ylös ja ottaen lakkinsa. "Hahah", naurahti hän sitten ja jatkoi pilkallisesti:

"Annalle siis oli kirje! Mutta mitä tekin, vanha mies, viitsitte joutavissa kujeilla. Ei Anna ole mikään neiti, ettekö sitä ole tiennyt — pikemmin palvelija meillä, kyllä hänet vähemmälläkin olisitte saaneet".

"Se on minun oma asiani miten kirjoitan ja käytän itseäni naisia kohtaan", vastasi Sivelin työlästyen. "Neiti Anna muutoin ei ole teidän palvelijanne, vaan teidän ottotyttärenne ja ansaitsee paremman

kohtelun kuin mikä hänelle Hovilassa kuuluu osaksi tulevan".

"Ja se on minun oma asiani, miten minä kohtelen talonväkeäni" vastasi Hovilainen vihaisesti. "Hyvästi!"

"No eihän tästä tarvitse ruveta vihaa pitämään," lepytteli nyt Sivelin.

"Ei ensinkään, ei ensinkään", vastasi Hovilainen; "hyvä ystävä, joka tahdotte pelastaa palvelijani hänen orjuudestansa. Hahaha!"

Ukko nousi kärryihinsä ja ajoi pois, Siveliniin enää kääntymättä.

Tämä taas meni välinpitämättömän näköisenä huoneesensa.

Hovilainen kääntyi kotiin päin; hän ei ollut sillä tuulella, että olisi huolinut vielä lähteä kirkonkylään. Juuri kun hän ajoi pihaansa, tuli Anna kotiin toista tietä, mikä vei Hannulaan. Hovilainen oli tupaan astuessaan synkän näköinen kuin ukkosen pilvi.

"Tulehan tänne. Miina, vuorostasi uutista kuulemaan", virkkoi hän ja meni kamariinsa, jonne Miina häntä heti seurasi.

"Mikähän uutinen se on", sanoi Lydia, pani virkkauksensa pöydälle ja meni ovelle kuuntelemaan.

"Sinusta taitavat puhua, ja naimisista", kuiskasi hän sitten. "Mitähän heillä nyt on mielessä".

"Ei hyvää ainakaan", vastasi Anna huo'aten. "Isäntä katsoi minuun niin vihaisesti kuin tuli".

"Pidä sinä paremmin puoltasi Anna", sanoi Lydia palaten pöydän luo, "ei sinun muuten täällä käy hyvin".

"Jospa saisin kuolla, niin pääsisitte minusta".

Samassa tulivat Hovilainen ja Miina kamarista. Nyt oli Miinakin ukkois-pilven kaltainen.

Ei kukaan puhunut mitään isoon aikaan; Miina istui taas työhönsä ja isäntä käveli edestakaisin.

"No mitä Hannulaan kuuluu, Anna?" kysyi viimein Miina pilkallisesti katsoen Annaan. "Saiko neiti Anna sieltä terveisiä murhamieheltä?"

Anna ei vastannut mitään.

"Siellähän sinä kävit?" kysyi taas Miina.

"Etkö vastaa, tollukka!" karjasi Hovilainen. "Kävitkö vai etkö?"

"Kävin", vastasi Anna, joka oli mennyt vielä tavallista vaaleammaksi.

"Lotta on sairas ja suruissaan, sentähden minun täytyi käydä —"

"Täytyi", toisti Hovilainen, seisattuen Annan eteen. "Et taida enään muistaa, että minä kielsin sinua siellä käymästä".

"Tiesinhän minä", vastasi Anna hiljaisesti, "että se teitä suututtaisi, mutta —"

"Mutta mitäs siitä väliä pidit, eikö niin?" täytti Hovilainen. "Mutta minä tiedän", jatkoi hän kouristaen Annan käsivartta niin että tyttöparka kirkasi, "että jos sinä toisen kerran, minun kiusallani ja uhallani menet sinne, niin väännän nenäsi nurin. Virnaile sitten sorealla naamallasi."

Anna kävi yhtä punaseksi kuin hän äsken oli vaalea, kyneleet tunkeutuivat hänen silmiinsä, ja hän kiiruhti ulos.

"Aina te olette niin häijyjä Anna raukalle, että oikein sääliittää sitä kuulla ja nähdä", sanoi Lydia. "Sitä on Anttikin monesti sanonut".

"Pidä sinä leukasi!" huusi Hovilainen. "Se vielä puuttuu että tuon tollukan kanssa teette liiton vanhempianne vastaan. Olkaa te vaan varoillanne, sinä ja Antti, kyllä minä opetan teidät tietämään huutia. Nähdäänhän!"

"Tokkohan niin hellinet Annaa, kun saat kuulla mitä isä äsken puhui minulle", sanoi Miina.

"No mitä hän puhui?" kysyi Lydia.

"Täytyyhän se sinulle sanoa", vastasi äiti, "ett'ei enempiä selkkauksia vielä syntyisi. Mutta ensiksi,

tietääkö Anna tuosta Sivelinin kirjeestä?"

"En minä ole siitä kenellekään vielä sanonut, kun en tiedä itsekään mitä teen", oli Lydian vastaus.

"Nyt saat sen tietää", sanoi isä, "tuo tänne kaikkityyni, sekä kirje että laatikko, ei ne sinun talletettavanasi saa olla pitemmältä".

"Ne olivat, näet, Annalle eikä sinulle ajotut," selitti äiti.

"Annalle aiotut", toisti Lydia ja katseli vanhempiansa, suu auki hämmästyksestä. "Herra Jumala! Ja minä otin ne itselleni; nyt minä häpeän silmät päästäni".

Hän nauraa kikatti ja peitti käsillensä punastuneita kasvojansa.

"No ehk'ei siitä saa kukaan kuulla", arveli Miina.

"No ei vaan", sanoi isäntä; "kyllä me taas toisen kerran joudumme ihmisten suuhun, ja kaikki tuon vieraan tyttöluntun tähden".

"Mistä isä sen sai kuulla?" kysyi Lydia. "Johan siis siitä ihmiset tietävät."

"Mistä kuulin — no, tapasin tieltä erään tuttavän, joka sinne päin viittaili, senpätähden kohta käännyin takasin", oli vastaus.

"Mutta olehan huoleti, ei vielä tiedetä muuta kuin että Sivelin oli lähettänyt lahjan Annalle, vaan ei tiedetä kuka sen vastaanotti. Kyllä tuo Sivelin on helkkarin hölmö. Ma häntä niin heittiöksi olisi luullut. Vai mitä siihen sanot, Lydia?"

"En minä tästä käänteestä kovin sure", vastasi Lydia. "Mielelläni minä suon Annalle koko Sivelinin".

"Tyhmeliin hänen pitäisi olla nimeltänsä, eikä Sivelin", sanoi isä.

"Mutta tuoppas tänne kirje ja konvehtirasia ennenkuin Anna tulee".

"Mutta mitenkäs ne nyt annamme hänelle, ett'ei erehdystä huomattaisi. En ole vielä ottanut kuin muutaman noista makeisista, ja sitä ei voitane huomata, pannaan sama paperi ympärille, niin —"

"Ei sillä antamisella niin kiirettä ole", keskeytti Miina; "ja sen ottaa isä toimekseen. Mutta kuule sinä! sinä et saa sanoa tästä Annalle mitään, kyllä et silloin arvostasi pitäisi mitään. Ajoissa asia saatiin selville. Sentähden emme ole tietävinämmeäkään koko asiasta mitään, emmekä huoli siitä tietääkään."

"Mutta käärös on annettava hänelle, sanoohan Sivelin sen kumminkin eikä tiedä vaikka hän jo olisi vastausta tiedustellutkin", sanoi Lydia.

"No kylläpä sinä koetat Annan hyvästä huolta pitää, vaikk'ei ole muuta kuin pitkä nenä palkkanasi", vastasi Miina. "Annetaanhan se käärös hänelle, ole huoleti".

"Ei sanaakaan enää tästä asiasta", ärjäsi Hovilainen; "muista se, Lydia, taikka minä teen tyhjäksi sinun viimeisetkin naimis-toiveesi".

Lydia kävi kamarissaan, ja palasi takaisin käärös kädessä.

Olipa pikku huokaus seurannut kirjeen sulkemista laatikkoon taas: "Olisihan tuo saanut olla minullekin!" Sellaiset kirjeet ovat näet tyttöillä voiton-merkinä; vaikka niistä ei sen valmiimpaa tulisikaan, säilyttävät he sentään niitä uskollisesti, ja jouduttavat niillä joskus toisia vitkastelevia sulhasia.

"Nyt minä ymmärrän mitä nuo hämärät kohdat kirjeessä merkitsevät" — sanoi Lydia antaessaan kääröksen isällensä.

"No joko alat taas?" keskeytti isä.

Lydia vetäytyi yksinänsä ajattelemaan. Hän oli itseksensä päättänyt ennemmin taikka myöhemmin antaa Sivelinille rukkaset, vaikka hän vanhempiansa pakoituksesta ensimmältä olisi ollut olevinaan myöntyväinen. Nyt ratkesi asia ilman sitä, eikä hän siitä surrut. Olipa ensi hämmästyksessään vähän iloinenkin; eihän hän nyt tarvinnut olla mustasukkainen Kokalle. "Mielelläni suon Annalle Sivelinin", sanoi hän siis. Mutta ei hän isänsä tytär olisi ollutkaan, jos hän ajan arveltuansa olisi pysynyt aivan puhtaana kateudesta. Oli se melkein liika onni Annalle, ja Kokan kosiminen ei ollut niin ihan varma, eikä nyt käynyt kiihottaminen häntä uhkauksilla mennä Sivelinille. No saakoon Sivelininsä, sanoi hän viimein, tuon jäykän, harvasanaisen vanhan pojan, mutta tunkeutukoonpas vähääkään minun ja Kokan väliin, niin kyllä minä hänelle näytän. — Mutta mitä nyt ihmiset sanovat. Jokohan isä valehteli vai

eiköhän todella enempää tiedetä. Tästä on selvä otettava salaa, ja kuta pikemmin sitä parempi, parasta on, niinkuin jo päätimme, ihmisten edessä olla aivan tietämätönnä ja välin pitämätönnä. Enkä minä huoli enää edistää Annan naimista. Mitä hänen tarvitsee päästä Sivelinin vaimoksi, ennenkuin minäkin olen rouva Kokka, eli rouva Föhrberg — kyllä hänen pitää ottaman se nimi takaisin.

Kohta kun Lydia oli mennyt pois, kutsuttiin Ville sisään.

"Mitä kauppamies sanoi, kun antoi sinulle eilen tämän kääröksen?" kysyi isäntä.

"Te tiedätte siitä?" ihmetteli poika, tyhmästi katsoen isäntäväkeen.

"Tiedän kyllä, eihän se ole kuin kirja lainaksi", sanoi Hovilainen.

"Mutta millä sanoilla kauppamies sen antoi?"

"Juuri kun olin poislähtemäisilläni, toi hän kääröksen ja kuiskasi minulle: Anna neidille tämä, anna neidille tämä".

Hovilainen vilkasi vaimoonsa.

"Nyt vie takasin tämä, ja tule takaisin heti ilman raastinta taikka muuta lähetystä ottamatta. Muista se!"

"No, no!" Ja Ville meni.

"Anna-neidille tämä, aivan oikein," sanoi Hovilainen. "No sen pituinen se! Mutta missähän se Anna-neiti nyt viihtyy; itkeä tillittää kai jossakin loukossa eikä tee työtä edes ruokansa edestä."

Osaksi olikin se oikein arvattu. Anna oli mennyt ullakolle, saadaksensa rauhassa itkeä oikein sydämen pohjasta. Tähän asti ei ollut isäntä vielä käsin kosketellut häntä; nyt sekin oli tapahtunut. Kuitenkaan ei katunut Anna tehneensä isännän kieltoa vastaan. Hän oli, vaikka suru asui hänen omassa sydämessään, lohdutellut ja rohkaissut Lottaa, ja tämä oli sangen kiitollinen hänen käynnistään.

Hiukan paremmaksi oli muuttunut mieli Hannulassa. Aika parantaa sielunkin haavat. Murheessansa olivat Timo ja Lotta saaneet kokea monta myötätuntoisuuden osoitetta pitäjäläisten puolelta. Ystäviä oli tosinaan käynyt, moni terveisiä lähettänyt. Kerran kävi metsäherroja Spirlund ja kertoi ilmoittaneensa todistajaksi erään Juho Hirvosen, joka tuona muistettavana iltana oli ollut ruununmetsässä aivan likellä polkua latvuksia haloiksi hakkaamassa. Hän ainakin oli nähnyt tuon kulkevan herran. Mutta Hirvosen puheille ei oltu vielä päästy; hänen sanottiin olevan työssä toisessa pitäjässä. Kokka oli maininnut ilmoituksensa olleen jo sanomissa: Tyynevedellä ei tainnut olla kenelläkään Virallista lehteä, vaan kaupunkimatallaan, kun hän saatti Anttia seminaariin, oli hän nähnyt ne numerot, joissa se oli.

Toivo oli siis vireämmällä Hannulassa, ja työt ja toimet rupesivat kulkemaan vanhaa rataansa.

IX.

Melkoisesti oli väkeä karttunut käräjä-paikalle Tyyneveden kirkolla. Oli, näetten, ne välikäräjät tänään, joissa tuli tutkittavaksi tuo murha-asia. Siellä täällä ihmis-parvet puhelivat asian päättymisestä. Useimmat ukot arvelivat Taaville käyvän huonosti tässä asiassa, ja ihmettelivät ett'ei hän ollut hankkinut puolustusmiestä itselleen.

"Hän ajattelee, että syytön ei tarvitse puolustajaa", sanoi eräs.

"Vaikka olis kuinka syytön, niin ei hän taida niin taitavasti maalata asiaansa kuin laintuntija", sanoi toinen.

"Mitä pelkästä sanasta, eihän sitä uskota; mitä miehen rehellisyydestä oikeuden edessä. Se tässä on paha, että tuo vieras kulkija katosi niin tietymättömiin", sanoi kolmas.

"Ei tiedä vaikka vielä tulisi esille. Ei tämä asia niin hopussa pääty", vastasi ensimmäinen puhuja.

"Ja tuo meidän hakemuksemme meni kuin menikin kuiviin", sanoi toisessa parvessa eräs isäntä. "Saaliiksi saatiin parjauksia silmät korvat täyteen".

"Vai oli julma taas tuo Pentti", kysyi toinen.

"No mitenkäs, miltei jo hakenut kässäkeppiään nurkasta, ha ha ha!" oli vastaus.

"Teidän ei olisi pitänyt niin vähällä jättää," sanoi eräs nuori isäntä. "Jos minä olisin siellä ollut, kyllä minä olisin ukolle totuutta lukenut. Oikeuksiamme me tahdomme, ei muuta; mutta, paratkoon Jumala, kansa on outo oikeuksiin, sillä kun ei oikeuksia ole ollut, ja sentähden kun kerran herra huutaa, niin koko lähettikunta menee kápälämäkeen".

"Aivan niinkuin kuulisi maisteri Kokkaa, niin on tuon Kettusen puheet", sanottiin.

"Jaa", myödytti Kettunen hyvillään vertauksesta, "eipä siinä taida paljon puuttua. Mutta kuulkaas! Kyllä teidän on mentävä uudestaan. Muistakaa mitä Kokka sanoi: virkamiehet ovat kansan tähden, vaan itse he luulevat kansan olevan heidän tähtensä".

"Mene itse, suupaltti", sanoi ensimmäinen puhuja. "Kyllähän sinä ja Kokka puhua osaatte, mutta kun tointa kysytään, niin pistäytte piiloon".

"Vai piiloon," alkoi Kettunen puolustella, mutta samassa ajoi tuomari pihaan ja hänen jälessänsä pyrki itsekin käräjä-huoneelle.

Tuomari Bengt Tybom oli keski-ikäinen mies, tanakkavartaloinen ja ankaran näköinen mies. Kun hän pörheiden kulmakarvojensa alta iski silmänsä toiseen, niin pois oli silloin leikki. Tänäpäin oli ukko tavallista äreämmällä tuulella ja syyksi siihen sanottiin seuraavaa: Tybom, joka asui kaupungissa, oli tullut pitäjään jo edellisenä iltana; häntä ei tavallisesti tarvinnut käräjäpaikalle kokoutuneen kansan kaiken päivää odottaa. Hän tuli ennen liian aikaiseen kuin liian myöhään, ja nyt hän erittäin tiesi, että nämä välikäräjät, joissa paitsi murhajuttua tulisi käsiteltäväksi myös joitakuuta kruununasioita, runsaasti vetivät koko päivän. Hän oli ottanut asuntonsa kestikievarissa, kuten tavallisesti näin lyhyeksi ajaksi. Jo varhain aamulla ilmautui sinne joitakuuta isäntiä Tybomin puheille. Isännät lausuivat sen pyynnön, että "korkea-arvoinen herrassyötinki" tahtois tästäpuoleen suomeksi sanella sihteerilleen pöytäkirjat, eikä ruotsin kieltä käyttää niinkuin tähän asti. Asianomaiset ja todistajat saisivat siten suorastansa varmuuden että heidän omat sanansa tulivat pöytäkirjaan; ylöslukemista ei tarvittu ja siten voitettu aika olisi kyllä tarpeellinen — ei voisi sitten kukaan valittaa, että asioita liian hätäisesti käsitellään. Tämä olisi heidän "nöyrä anomuksensa". — Herra Kokan ansiotöitä oli tämän pyynnön aikaan saaminen, vaikka vaikutteena siihen oli myös totuttu tapa Tybomin edelläkävijän käräjäimisessä. Tämä ukko oli merkillinen siinä suhteessa, ett'ei hän kiirettä tuntenut laisinkaan, ei ollut sitä sanaa hänen sanakirjassansa. Leveästi ja laajasti hänen aikaansa käräjissä juteltiin, kauvan ja kelpolailla silloin keskusteltiin. Jutut kestivät toisinaan yöhön saakka, ja tuomari joskus nukahti istuimelleen. Kun hän havahti ja näki asianomaisia edessään, virkahti hän: "pankaa ääneen!" ja he alottivat sanottavansa alusta taas. Tybom oli toisellainen mies, mutta hänen joutuisaa käräjäimistänsä ei ollut kansa vielä oppinut suosimaan; ja nyt olivat ukot luulleet tilaisuuden sopivaksi muistuttamaan entisistä ajoista. — Mutta Tybom oli suuresti suuttunut, sanonut heitä hävyttömiksi, kun rohkenivat ruveta kokeneen tuomarin toimintaa korjaamaan, ja käskenyt heitä puikkimaan tiehensä pikemmin kuin olivat tulleet.

Oikeus alkoi istuntonsa. Taavi saatettiin esille. Vankeus ei ollut suurta muutosta vaikuttanut hänen ulkonäköönsä. Vaaleat olivat kasvonsa ja osoittivat synkkämielistä malttavaisuutta, mutta silmäyksensä olivat julman näköiset kuin ennenkin ja käytöksensä peloton.

Syyttäjä Varmanen antoi oikeuteen syytetyn papinkirjan ja lausui kertomuksen pidetystä poliisitutkinnosta, päättäen että mikä tässä tutkimuksessa tuli ilmi ynnä useat jälkepäin tulleet todistukset kuin myös se yleisesti tunnettu seikka, että Taavi Hannula aina oli vihannut velipuoltaan Jooseppi Hannulaa, saattivat melkein selväksi, että syytetty oli surmannut velipuolensa Joosepin, jonkatähden nimismies nyt vaati Taavi Hannulan langettamista lain rangaistukseen, — antaen oikeuteen tutkimus-tilaisuudessa tehdyn pöytäkirjan, vainajan vaatteet ja Taavin kirveen, ja luetellen syytöksen vahvistukseksi, paitsi ilmi-antajaa Olli Hovilaista, koko joukon vieraita-miehiä. Käsillä oli myös ruumiinavauksessa tehty pöytäkirja, joka luettiin. Se sisälsi, että vainajan Jooseppi Lyytikäisen eli Hannulan ruumiissa oli havaittu seuraavat vammat: 1:o Takaraivossa suuri haava, puolentoista tuuman pituinen poikittain ja kovertuma kalloon, se oli vikuuttanut aivot ja ajanut niihin verta sekä matkaansaattanut muuallakin kallossa halkeemia; 2:o rusennus rinnan oikealla puolella ja oikeassa kyljessä: kolme kylkiluuta poikki useammalta kohdalta, ne olivat katkaisseet suonet ja lävistäneet nahan likellä rinta-lastaa; tästä vammasta oli paljon verta vuotanut; 3:o oikea kainalovarsi oli katkennut; 4:o mustelmia oli oikeassa ohimossa ja monessa kohdin ruumista, paraasta päästä oikealla sivulla ja 5:o käsissä vähempiä haavoja, sangen terävän veitsen taikka paremmin vielä lasi-sirkaleen tekemiä. Nuo välttämättömästi kuolettavat vammat takaraivossa ja rinnassa oli vainaja saanut joko yhtähaavaa taikka niin aivan peräksyttäin ett'ei veren liike välillä seisahtunut. — Mitä tulee nyt siihen kysymykseen, miten vainaja on saanut nämä vammat, niin osoittivat useimmat selvästi sattumista kiveen. Pään oli puhkaissut joku tylppä kappale, kentiesi rautakalu taikka myös hyvin siloinen kivi. Siis oli tietämätöntä oliko vainaja saanut tämän vamman kiveen kaatumisesta vaiko murhaajan käden kautta. Mutta mikä viimeksi mainittua teki luultavammaksi oli se seikka, ett'ei selässä eikä muussa takaruumiissa ollut

vammaa eikä edes suurempaa mustelmaakaan, joita välttämättömästi olisi seurannut putoamisesta. Kyljin hän oli pudonnut alas; ja jos hän siinä olisi saanut vamman takaraivoonsa, niin olisi hänen päänsä pitänyt pudotessa olla luonnottomassa asemassa. Sentähden oli luultava, että hän sai kuolinhaavan päähänsä jo ylhäällä kalliolla ja sitten heti syöstiin alas.

Ilmiantaja Olli Hovilainen antoi lavean kertomuksen havainnoistaan, unhottamatta vähintäkään erityisseikkaa. Nyt kuulusteltiin Taavia, ja hän puhui samaa kuin poliisitutkinnossakin, lisäten vaan sen, että hänen mielestään voi löytyä aivan luonnollisia selityksiä seikkoihin, mitkä tässä pantiin häntä vastaan todistamaan, mutta kun ei muutakaan hänen sanaansa uskottu, niin ei hän huolinut niitäkään mainita. Kehoitettuna puhumaan suunsa puhtaaksi, sanoi hän rantavuoren rinnassa monessa kohdin olevan ulkonevia kallion-kieliä; tällaista vastaan on vainaja voinut ensin kyljin pudota ennenkuin alas asti meni, ja siten hän putoamisesta sai vammat sekä kylkeen että takaraivoon. Mitä taas kirveesen tuli, oli Jooseppi sen ottanut, tuvassahan se oli esillä tavallisesti. Tottumaton kuin hän oli kirvestä pitämään, oli hän sitten vahingossa kolhaissut sillä rikki viinapullonsa, ja hädissään varjellen, ett'ei viina menisi maahan oli hän lasi-särmiin loukannut kätensä. Sitten joi hän särkyneestä pullosta pois viinan, ja paiskasi putelin pohjan kallioon, missä se sitten kilahti Taavin jaloissa. Kun hän taas otti kirveen, tuli sen varsi veriseksi hänen käsissänsä olevista haavoista. Mutta tuosta putelin tyhjentämisestä tuli hän niin juovuksiin että hoiperteli jyrkkäyksen reunalle ja putosi alas.

"Suokoon Jumala minulle kärsivällisyyttä", sanoi hän lopuksi, "mutta raskasta se on kokea, että kaikki vaan käännetään minua vastaan — että kaikki ikäänkuin liittoutuvat minua syytöntä tuhotaksensa".

Tybom oli miettien katsellut Taaviin tämän puhuessa. Syytetyn reipas ulkonäkö taisi tehdä hyvän vaikutuksen tuomariin. Mutta viimeiset sanat olisivat saaneet olla sanomatta.

"Tuopa kaikuu melkein kuin epäkunnia oikeutta vastaan", virkkoi Tybom. "Hillitkää kieltänne syytetty, jos mielitte välttää rangaistusta vielä oikeuden-solvauksestakin".

"Minusta ovat, Korkia Oikeus, syytetyn viimeiset puolustukset aivan uskomattomat", sanoi Hovilainen; "kyllä vaan niin on ollut, että vainaja, kun ei hänellä ollut muuta puolustus-asetta, putelillaan koetti torjua —"

"Olkaa vaiti tekin", tiuskasi tuomari, terävästi katsoen Hovilaiseen, "kunnes teidän luulojanne kysytään. — Alkakaamme todistajain kuulustelu!"

Oli koko joukko vieraita-miehiä saapuvilla. Sota-Matin ilmoitti nimismies olevan yhä kipeän, vesitaudissa. Hän oli lähettänyt hakemaan, kun ei kuulunut Mattia, mutta tämä oli todella liian huono tänne kuletettavaksi.

Ensimmäiset sisään-kutsutut todistajat olivat ne samat, jotka jo nimismiehelle olivat ilmoittaneet todistuksensa. Heidän kertomuksensa tiedämme, utta ei ollut paljon. Taavi Hannulaa oli aina pidetty nuhteettomana nuorukaisena; kuitenkaan ei voitu kieltää, että hän monessa tilaisuudessa aivan ilmeisesti oli näyttänyt vihaavansa vainajaa. Eräs vaimo todisti kuulleensa Taavin sanovan vanhemmilleen Joosepista: "ehk'ei tuo enää kauvan elä meidän vastuksenamme". — Entinen Hannulan renki, Topias Humper, todisti nähneensä miten Taavi, kerran linnustamassa ollessaan, oli yrittänyt tähdätä Jooseppiin, joka kulki vähän matkan päässä metsikössä, vaan oivallettuansa todistajan oli Taavi sukkelaan laskenut pyssynsä alas ja kääntynyt toisaalle päin.

Tämän todistuksen johdosta sanoi Taavi, että vieras-mies oli laiskuuden tähden erotettu palveluksestaan, sentähden hän vihasi Hannulaisia ja käänsi nyt tuon tapauksen Taavia vastaan. Tapahtuuhan useinkin, että metsämies aivan ehdottomasti nostaa pyssynsä, kun hän metsässä kuulee rahinaa taikka näkee jotakin puitten välitse sujahtavan. Kysymyksessä olevassa tilaisuudessa kulki Jooseppi poikki matala-kasvuisen vesakon, niin että silloin tällöin vaan hattua vähän vilkkui, ja Taavi oli ensi silmänräpäyksessä luullut pyyn siinä lentävän. Ei muu kuin häijy koston-pyyntö taida semmoista kääntää murha-yritykseksi.

Eräs vaimo todisti, että kun hän pari päivää ennen murhaa oli käynyt asioillansa Hannulassa ja seisonut kyökissä, oli hän kuullut tuvassa sanottavan: "jospa olisi sellainen aika, ettei miestaposta rangaistaisi!" ja äänestä päättäen se oli Taavi, joka näin sanoi.

"Hah!" naurahti Taavi keskellä murhettansa; "no kaikkia tässä saa kuulla, niinkuin tuonkin tuhman akan —"

"Vaiti!" kiljasi Tybom, "ei todistajaa saa loukata. Sanokaa säädyllyisellä tavalla, jos teillä todistuksen johdosta on jotakin muistuttamista".

"En olisi uskonut", sanoi Taavi, "että meidän kunnioitettavan, vanhan rovastimme käynti meillä tuottaisi tuollaisia seurauksia. Asian laita oli seuraava".

Sitten kertoi hän rovestin viimeisestä käynnistä Hannulassa, että isänsä jälkeensä oli kertoellut heidän puheistansa, joiden esineenä etupäässä oli ollut nykyajan turmelus, ja että Taavi kuullessansa semmoisiakin jumalattomia jo löytyvän, jotka julistavat miesmurhan rangaistuksettomaksi, oli päivitellen lausunut: "sepä on aika kun murhakin on rangaistukseton!"

Sellaisia olivat todistukset tähän asti, vieraat-miehet eivät tietäneet itse asiassa mitään. Mutta nyt huudettiin esiin Juho Hirvonen, jonka tulo käräjäpaikalle hiukan oli myöhästynyt.

Valan tehtyensä alkoi hän kertoa tunteneensa Taavi Hannulan siivoksi mieheksi ja kuulleensa muittenkin häntä kiittelevän.

"Kyllin tässä on jo kuultu kiitosvirsiä Taavi Hannulasta", keskeytti Tybom. "Mitä muuta tiedätte?"

"En minä itse asiaan tiedä niin mitään", vastasi Hirvonen.

"Ettekö ole nähnyt erästä vierasta herraa?"

"En minä hänestä tiedä niin mitään?"

Tämä vastaus nosti kummastusta, sillä oli huhuttu Hirvosen tulleen tuota turhaan haettua herraa vastaan.

"Eikös todistaja ollut ruununmetsässä puunhakkuussa elokuun 2:nä päivänä?" kysyi nimismies.

"En minä ollut", vastasi Hirvonen. "Mutta meitä oli siihen aikaan kaksi Juho Hirvosta Onkamolla, ja toinen, muistaakseni, oli ruunun metsässä sinä päivänä kuin sanoitte".

Eräs lautamies nousi istuimeltaan.

"Kah! kun on tullut erehdys. Minä tämän pyysin siinä luulossa että hän oli se Juho Hirvonen, jota metsäherra tarkoitti".

"Vieläkö toinen asuu Onkamossa?" kysyi Tybom Hirvoselta.

"Ei", vastasi tämä; "eikä hän ole tämän pitäjän miehiä. Hän oli Pohjanmaalta ja oli menossa etelä-Suomeen rahan hankintaan, hän teki työtä missä milloinkin saadaksensa matka-rahaa. Tämä Hovilainen hänelle, kuulen ma, antoi vähän rahaa, ja hän on jo aikoja muualla maailmassa".

Taas loi tuomari terävän silmäyksen Hovilaiseen.

"Teidän käytöksenne tässä asiassa näyttää vähän kummalliselta", virkkoi hän sitten. "Tiesittekö että tuo toinen Juho Hirvonen oli todistajaksi pyydettävä?"

"En, Jumal'avita, minä mitään tiennyt", vakuutti Hovilainen. "Enkä minä hänen kanssaan ole vaihtanut monta sanaa; hän oli köyhä ja pyysi minulta matka-apua, ja minä annoin. Siinä kaikki".

"Ei Hovilaisella muuten ole niin rahoja joka miehelle", muistutti Taavi.

"Ja tapasihan sitten se mies muitakin ihmisiä, joille voi puhua tuosta herrasta, jos semmoista hän olisi nähnyt", sanoi Hovilainen vielä.

"Ei hän herrasta ole maininnut niin mitään, minun tieteni", sanoi Hirvonen.

"No, Hirvonen käyköön ulos", käski tuomari.

Ville Savolainen otettiin kuulusteltavaksi ilman valatta.

Me tiedämme edellisestä hänen todistuksensa, mikä häneltä sujui kuin ulkoläksy.

Tuomari tuijotti häneen epäilevästi ja kysyi:

"Ja aivan tarkoin sinä siis näit kalliolla Taavin ja Joosepin?"

"Aivan tarkoin".

"Voitko valan tehdä ja panna pantiksi henkesi ja sielusi iankaikkisiksi ajoiksi?"

Ville kynsi korvallistansa ja avasi suutaan pari kertaa, mutta ei tullut ääntä.

"No astu pois, ja opi oikein ymmärtämään valan tärkeyttä ennenkuin vasta tänne tulet".

Nyt saatettiin sisään Horosen leski. Tämä ei ollut voinut hillitä lörpötys-himoaan, vaan oli siellä täällä kylässä päästänyt suustaan salakähmäisiä viittauksia tietoonsa tuosta hirveästä tapauksesta, ja sentähden hän nyt oli joutunut tähän peljättävään paikkaan.

"Korkea Oikeus ja Laamanni —" alkoi akka, mutta tuomari keskeytti:

"Tulkaa valalle! Kaksi sormea kirjan päälle".

Tutisten lähestyi Sopo ja ojensi sormiansa pöydälle levitettyjen protokollien yli. Siltavouti tuli avuksi, kaappasi eukon käden kiinni ja työnsi hänen sormensa "raamatun" (vanhan lakikirjan) päälle.

"Minä Sohvia Horonen", sanoi tuomari edellä.

"Niin Korkia Oikeus", vastasi Sopo niijaten.

"Sanokaa jälestä: minä Sohvia Haronen", tiuskasi tuomari.

"Jaa — niin, jälestä hi, hi, hi", hikerti Sopo itkuun vetävästi; "minä Sohvia Horonen".

"Lupaam ja vannon", jatkoi tuomari.

"Lupaam ja vannon, hi, hi, hi".

"Mitä nauramista tuo on!" ärähti tuomari; "tämä on pyhä toimitus, jos ette siinä käytä itseänne soveliaammin, niin minä ajan teidät ulos ja sakotan. Lupaam ja vannon — Jumalan ja hänen pyhän Evankeliuminsa kautta —"

Viimein onnistui Sopolle valan lausunta, ja hänellä nyt oli oikein kirkko-muotonsa.

"No mitä te tiedätte tässä asiassa?" kysyi Tybom.

"Antakaa anteeksi herra laamanni, kun olen niin outo tässä Oikeuden istuimen edessä, en ole ikänäni ollut pyytetty, enkä nytkään olisi tullut — tottahan te olette kuulleet miten kävi tuon minun vainajan —"

"Asiaan, asiaan!" joudutti tuomari.

"Jos ihminen vähänkin liikoja puhuu, niin —"

"Niin ainakin täällä teidän liikoja lorujanne ei suvaita. Mitä muistatte kuulleenne ja nähneenne tässä murha-jutussa — iltasella vasten kolmatta päivää tätä elokuuta".

Horosen leski nyt kertoi monella mutkalla — mitkä saattivat Tybomin epätoivossa raapimaan päätänsä — samaa, mitä tiedämme hänen yhtymisestään Sota-Matin vaimon kanssa.

"Minä ajattelin heti", lopetti todistaja, "että kyllä kohta jotakin hirveätä tapahtuu; se oli paholainen joka huusi taas uhrin valtakuntaansa. Ja seuraavana päivänä kuulinkin, että Taavi Hannula oli murhannut veljensä".

Tämä todistus oli kohta jännittänyt niinhyvin Varmasen ja tuomarin kuin etenkin Hovilaisen huomion. Varmasen edellyttämiset murhan tapahtumisesta eivät pitäneet ryhtiänsä. Jooseppi ei ollut äkki kolauksesta kaatunut ääntäkään antamatta; hän oli sitä ennen huutanut, tappelu ehkä oli ollut murhaajan ja hänen uhrinsa välillä. Siihen oli Hovilainen jo viitannut, ja sen teki luultavaksi myös nuo yhä kiivaammilta kuuluvat äänet ja niitä äkkiä seuraava syvä hiljaisuus. Tuomari havaitsi heti todistuksen tärkeyden sen puolesta, että jos ajankohdat saatiin selville, se voisi melkoisesti enentää taikka vähentää epäluuloa Taavia vastaan. Hovilainen taas ei ennalta tietänyt tästä todistajasta mitään. Hän oli luullut urkkineensa jo kaikki tiedot tarkallensa, eikä viimeiseltä ollut huolinut pitemmältä jatkaa kuulustelemiansa, varsinkaan ei omaa pitäjää ulompana. Niin olivat Horosen lesken viittaukset hänen ohitsensa saapuneet nimismiehen korviin, ja tämä taas ei huolinut niistä Hovilaiselle mainita. Kun täällä todistajat lueteltiin, oli Hovilainen luullut ja toivonut tämänkin vaimon olevan noita vähän tietäviä todistajia, jommoisia useimmat muutkin olivat.

"Mitä te puhutte paholaisen huutamisesta", sanoi tuomari; "Jooseppi se oli joka huusi, ennenkuin hän henkensä heitti.

"Mutta ei se ollut ihmisen ääntä".

"Mitä joutavia! Mihin aikaan iltasella tulitte tuon kallion kohdalle, jonka luota huuto kuului?"

"Kyllä se oli hyvän aikaa jälkeen päivän laskun".

Lautakunta todisti, kysyttyä, että "melkeittäin menee tunti venhe-matkaan Vipakoskelta Hannulan ranta-kalliolle". Hovilainen oli sanonut saapuneensa Rossin-rotkolle yhdentoista aikana iltasella.

"Kello kymmenen ainakin siis todistaja tuli kallion kohdalle", sanoi tuomari. "Te Hovilainen olette sanonut, tulleenne sinne paljon myöhempänä, yhdentoista aikana".

"Jaa minäkö", vastasi Hovilainen vitkallisesti. "Niin taisin sanoa, mutta en sitä tarkallensa tiedä — ei sattunut sillä kertaa kello mukaan (hän helisti vahvoja, valekultaisia kellonvitjojaan). — Jaa, minä tarkoitin, että yhdentoista aikana tulin rantaan, lahden pohjukkaan, ja tapasin Taavin".

"No milloin te kallion edustalla olitte?"

"Vähän jälkeinpäin kuin tuo vaimo".

"Siis vähän jälkeen kymmenen, siis meni melkein tunti ennenkuin kallion edustalta elikkä niemen nenältä pääsitte siihen paikkaan missä Taavin tapasitte".

"Ei niin kauvan — ja me seisatuimme usein — salakari oli kierrettävä —"

"Kuinka pitkä se väli on, lautakunta?"

"Korkeintaan kymmenen minuutin matka niemen keskikohdilta lukien lahden perukkaan", sanoi joku lautamies.

Tuomari rypisti kulmiansa Hovilaiselle. Hovilainen oli pulassa ja nypelöi levottomasti kellonperiään.

"Kivikko eli riutta siinä on kierrettävä, kun rantoja myöten soutaa, mutta se on enemmän kallion tuolla puolella", sanoi eräs lautamiehistä.

"Niin, ja sen takanahan me olimme, eikä niemen nenässä, kun murha tapahtui", lausui heti Hovilainen. "Kallion likellä, mutta riutan takana, niin. Riutan kiersimme, ja kuuntelemiseen meni ainakin kymmenen minuuttia — niin että hyvin puoli tuntia oli väliä siitä, kun näimme Taavin ja Joosepin kalliolla siihen kun tapasimme heidät rantakivikossa. Ei siis ollut ihan niin myöhä kuin sanoin; ei niin myöhällä ihan hyvästi tunnekaan ihmisiä. Mutta ei taas tuo vanha kääppänä tunnissa souda koskelta Hannulan rantaan. Jos oikeus kysyisi häneltä hämärtikö hyvin jo loppumatkalla".

"Hämärti, hämärti", vastasi kohta Sopo.

"Niin, sitä minäkin. Vasta kymmeneltä rupeaa nähtävämmin pimenemään sillä ajalla kesää. Kyllä mahtoi olla noin puoli yhdentoista aika, kun me rantaan tulimme, ja neljänneksen yli kymmenen kun —"

"Kun te ja todistaja kumpikin olitte kallion liki-tienoilla" täytti tuomari.

"No, mutta te Hovilainen olette sanonut, ett'ette ketään nähnyt järvellä".

Hovilainen ei vastannut siihen mitään.

Tuomarin huulille lensi pilkallinen hymy. Hän kääntyi todistajaan:

"Kuinka likellä olitte rantaa?"

"Jokseenkin likellä olin", vastasi Sopo.

"Jokseenkin!" matki tuomari; "mikä se jokseenkin on? Oliko arviolta viisi sylvä, kuusi vai kymmenenkö sylvä?"

"Enhän minä siinä tiennyt sylvittäin arvata — olisiko ollut parikymmentä —"

"Taikka paljon enemmän", virkahti Hovilainen riemulla, "vähät siitä, olihan siinä Kolusaari meidän välillämme, joka esti näkemästä".

"Kuinka leveä on salmi mantereen ja Kolun välillä?" kysyi tuomari lautamiehiltä.

"Runsas kivenheitto".

"Niin, aina vaan epämääräisiä tietoja" sanoi tuomari kohauttaen olkapäitensä.

"Salmi onkin eri aikoina leveämpi ja taas kapeampi", selitti eräs lautamiehistä, "juuri tuon luodon tähden; lopulla kesää kun vesi on alhaalla ja luoto näkyvissä, ei ole salmi kuin korkeintaan viisi sylvä leveä".

"Näittekö toista venettä järvellä taikka ihmisiä rannalla?" kysyi tuomari todistajalta.

"Ei näkynyt yhtäkään sielua", vastasi tämä.

"Niin, selinhän te olitte Hannulan rantaan ja meidän venheesen päin", sanoi Hovilainen, jonka kasvat taas olivat selkeinä. "Korkea oikeus, minä katselin kaiken aikaa ylös kallioihin päin, me pysähdyimme toisinaan kuuntelemaan noita ääniä, silloin kai tuo vaimo oli likellä rantaa, ja kun käännysin taas järveen päin, oli hän jo päässyt Kolusaaren taakse. Aivanhan se on luonnollista".

"Ja juuri silloin oli hätähuuto kajahtanut", sanoi tuomari. "Te Hovilainen olitte aina vähän päästä pysähtynyt kuuntelemaan, te kuulitte puhetta rannalta, mutta tuota huutoa ette kuulleet. Aivanko sekin on luonnollista?"

"Korkea kallionseinä on välillä, eihän siinä niin kuule", — mutisi Hovilainen.

"Voi, voi, kummitustahan se oli, näette nyt, koska ei muut sitä kuulleet", huudahti Sopo. "Simo vainaja —"

"Vaiti voivotuksinenne ja Simonenne!" huusi tuomari; "te häiritsette toimitusta".

"Voi, voi", valitti vaimo hiljemmin, väänti käsiään ja nyökytti päätään.

Tuomari kääntyi kiukkuisesti selin häneen.

Kotvasen arveltua kutsui tuomari kuulusteltavaksi Mäkelän isännän, joka tavallisesti, kun Hannulaisille este sattui, oli tämän sijassa lautakunnassa, vaan nyt oli todistajana käräjissä saapuvilla.

Mäkeläinen oli tunnettu tarkaksi säitten vaariinottajaksi.

"Millainen oli oikeittain ilma sinä iltana, muistatteko; tuuliko silloin, ja mistäpäin tuuli kävi?" kysyi tuomari.

"Minä muistan ilman aivan hyvin", vastasi Mäkeläinen: "ilta oli ensimmältä ihana ja tyyni, mutta päivä laskeutui pilveen, pilviä nousi vähitellen enemmänkin samalla kuin alkoi tuulla idästä, ja tulikin sadetta yöllä".

"Idästä niin, nähdäänhän", puuttui Hovilainen taas puheeseen, "eihän vastatuuleen voinut kuulua tuo huuto taikka kuoleman-valitus, mikä lie ollut. Tuon taikauskoisen akan korvissa kaikuu kovalta mikä outo ääni tahansa".

"Millainen oli taivas, kun kallion kohdalle tulitte?" kysäsi tuomari umpimähkään.

"Pilvessä —" alkoi Hovilainen.

"Selkeä se oli jotakuinkin silloin vielä", sanoi samalla Sopo.

"Pilvessä paikoin, minun piti sanoa", jatkoi Hovilainen; "jotakuinkin selkeä, mutta pilvessä paikoin; oikein, sitä minäkin".

Taas lensi pilkka-nauru Tybomin kasvoille.

"Mitä te, syytetty, sanotte Sofia Horosen todistuksen johdosta?" kysyi Tybom Taavilta.

"Minä en nähnyt Horosen leskeä järvellä", vastasi Taavi; "hän oli kulkenut aikasemmin kuin minä tulini tuon herran kanssa kalliolle, ja Hovilainen saapui sinne vielä paljon myöhemmin. Kun minä tulini kotiin, niin oli puolen yön aika, ja kuinkas kauvan minä tuon kuolleen ruumiin tykönä olin".

"Horosen leski oli kallion kohdalla vähää ennen kuin minä ja Ville, se on selvä, vaikk'emme —"

"Kyllähän te olette sen selväksi saaneet", keskeytti Tybom pilkallisesti.

"Vaikk'emme —" yritti Hovilainen jatkaa.

"Vaiti!" tiuskasi Tybom.

Ville Savolainen kutsuttiin uudestaan esiin.

Ville Savolainen ei ollut niin tyhmä kuin hän toisinaan näytti olevan. Hän oli ulkona saanut vihiä Horottaren tiedoista; hän oli kuullut sanottavan: "eihän se mitään ole nähnyt, päättää vaan myllyltä

tullessaan kuulleensa kummallisen huudon, minkä luulee paholaisen päästäneen", johon joku oli vastannut: "mutta jos se huuto soveltuu yhteen Hovilaisen todistuksen kanssa, niin ei se ole Taaville kovin terveellistä". Ja tästä hän oli tullut siihen päätökseen, että enemmän olisi hänen pitänyt puhua oikeuden edessä. Eihän valaa nyt vaadittu, ja onnellinen käänne isäntänsä eduksi olisi ehkä tuottanut hänelle hyvätkin juomar rahat. Reippaasti astui hän siis sisälle taas.

"Näitkö järvellä venettä, kun lähestyitte kallioita?" kysyi tuomari.

"Kyllä minä näin ihan niinkuin veneen keulan, mikä katosi salmesta saaren taakse, mutta kun en ollut ihan varma siinä kohdassa, niin en ole huolinut siitä ennen mainita", vastasi poika selvästi ja suorasti.

"Milloinka sen näit, olivatko kulkijat kalliolla silloin näkyvissä?" kysyi tuomari.

"Ei; vaan kun toisen kerran seisatuimme, luuli isäntä kuulleensa ääniä syrjästä päin, mutta minusta tuntui ääni kuuluvan edestäpäin, minä käännyin katsomaan ja silloin näin tuon veneen".

Tämä Villen todistus hämmästytti läsnä-olevia. Oli varottu häntä isäntänsä opettamaksi, mutta tämä todistus ei näyttänyt olevan opetusta; isäntä oli toisin puhunut, ja hänen kasvonsa kuvastivat liian luonnollista hämmästyksiä. Olisiko tyhmä poika, jonka todistus on havaittu hänen isäntänsä edellä sanomaksi, uskaltanut onnen ohjaan valhetella, tietämättä miten sisällä oli käänntynyt tämä kohta? Ei se ollut luultava. Vai eikö hän ollutkaan tyhmä poika? Mutta ei tuommoinen uskaltaminen ollut viisaankaan, ajattelevaisen tekoa. Oliko se siis totta? Sittenpä Villen todistukset taisivatkin olla luotettavammats kuin luultiin.

Niin useinkin pikainen päätös paremmin onnistuu kuin kauvan arveltu.

"Kuulitko huutoa kun lähestyitte?" kysyi tuomari taas.

"Hongat kitkuivat, ett'en voinut kuulla".

"Entä kun taukosit soutamasta, eikö silloinkaan kuulunut mitään erityistä kovempaa ääntä?"

"Ei", vastasi Ville hitaasti.

"Sillä kun toisen kerran taukosimme soutamasta oli Joppi jo saanut kuolettavan iskun ja käynyt äänettömäksi ainaisiksi, siitä ei ole epäilemistä enää vähääkään", lisäsi Hovilainen loistavin silmin.

"Ja todistaja Horosen ollessa aivan likellä kallion alla olisin minä siis, kenties hänen silmänsä edessä, tappanut Jopin ja syössyt alas — eikös tällöinen luulo ole sulaa hulluutta", huudahti Taavi.

"Te ette nähnyt todistajaa Horosta, kuten sanoittekin", muistutti Varmanen.

"Jos hän siellä olisi ollut, tottahan hänet olisin nähnyt".

"Jos rikoksen tekijät voisivat kaikkea vaariin ottaa ja karttaa, niin an harvoin tulisivat rikokset ilmi", vastasi Varmanen. "Mutta Jumala sokaisee heidät".

Sopo Horonen ja Ville saivat astua ulos, edellinen vielä vaikeroitsi pää kallellansa. Mäkeläinen jäi sisään ja sai todistaa käynnistään Ratasmäellä ja kestikievarissa.

Hän lisäsi kertomukseensa sen arvelun, että mahdollista oli ett'ei tuo herra ehtinytkään oikealla ajalla Ratasmäelle, vaan, havaittuansa jäävänsä junasta, poikkesi toiselle tielle. — Mutta tämä ystävyuden neuvova käänne ei voinut paljon vähentää todistuksen painoa. Ja matka sydänmaan läpi oli vähän päälle puolentoista peninkulmaa ja haaroja polulta ei tiedetty.

Viimeisenä vieraana-miehenä huudettiin sisään "entinen lyseolainen" Anian Kokka.

Suuta murtaen, kun ei häntä tässä maisteriksi kunnioitettu, astui hän esille, heitti hylkivän silmäyksen Taaviin, teki valan ja lausui:

"Iltasella toisena päivänä tätä kuuta olin rantapolun lähistössä Hovilan puolella, vaan en nähnyt ketään siitä kulkeman, siis minä puolestani pidän tuota syytetyn vierasta herraa haaveena vaan".

"Voitteko tarkkaan ilmoittaa ajan, jolloin siinä olitte?" kysyi tuomari.

Kokka arveli kotvasen.

"Varmaankin koko tunnin yhdeksän ja kymmenen välillä olin siellä, vieläpä hiukan siitä myöhempään", vastasi hän sitten.

"Olitteko yksin?" kysyi tuomari.

"Hm! En kaiken aikaa", vastasi Kokka hymyhuulin.

"Kuka oli seurananne?" kysyi tuomari.

"Hm! Oli eräs tyttö — no, voinhan sen sanoakin, se oli Hovilan Anna", vastasi Kokka, vilaisten Taaviin.

"Se on valhe!" kavahti Taavi vastaan, vimmastuen. "Tämä vieras-mies valehtelee alusta loppuun asti".

"Mikäs teitä riivaa kun ette voi olla siivolla!" huusi tuomari Taaville. "Kyllä teillä on hirveän kiukkuinen sisu. Vierasmies puhuu kalliin valansa nojalla, ja te uskallatte herjata häntä valehtelijaksi".

"Korkea Oikeus", lausui Kokka, "minun täytyy vaatia häntä edesvastaukseen solvauksesta".

"Korkea Oikeus", sanoi Taavi, "Hovilan Anna oli min — ei voinut olla tuon miehen kanssa, hän inhoo tuota herraa".

"Kyllin riideltä siitä!" tiuskasi tuomari. "Onko Hovilan Anna kotosalla nyt — jos niin on, niin hakekaa hänet tänne", jatkoi hän nimismiehelle.

"Hän on tätä nykyä poissa kotoa", ilmoitti Hovilainen. "Taitaa tulla huomen-iltana kotiin".

"Todistaja Kokka astukoon ulos — edesvastuun vaatimuksesta vast'edes".

Tuomari istui vähän aikaa miettiväisen näköisenä, nojaten käteensä ja tuijotti Taaviin.

Taavi oli sangen suuttuneen näköinen ja katsoi väliin tuomariin, ja väliin permantoon.

"Missä aikomuksessa te menitte ulos iltasella elokuun 2:na päivänä?" kysyi tuomari.

"Ei minulla erityistä aikomusta ollut", oli vastaus.

"Kuinkas kauvan olitte vesakossa?"

"Enhän minä kauvan siinä ollut".

"Kuinka kauvan, kysyn minä. Olitteko neljännes tunnin edes?"

"Niin taisin olla".

"No, yhdeksän aikana menitte kotoa ja poikkesitte kohta syrjään, olette sanonut. Vesakossa olitte neljännes tunnin. Neljänneksen taikka kaksikymmentä minuuttia yli yhdeksän oli siis kello kun astuitte polulle taas?"

"No niin".

"Oliko Joosepilla kirves kun hän sivutsenne meni, vai eikö ollut; missä sanassanne nyt aiotte pysyä?"

"En minä hänellä tuota kirvestä nähnyt, mutta se on voinut olla takin alla".

"Ei takin alla niin raskas ase pysy".

"Joosepilla oli rikkinäisessä nutussaan monta kätköstä".

Joosepin nuttu oli tuolin selkäimellä, likellä pöytää. Tuomari otti nutun kauluksesta kiinni ja käänsi vuori-puolen esille. Niin oli kuin Taavi oli sanonut. Vuori oli monessa kohdin kulunut rikki, enimmäkseen poikkipäin. Jossakussa näistä rei'istä hän hyvin olis voinut kantaa kirvestä, kun varsi oli pistetty vuorin ja päällisen väliin.

"Te päätätte siis että Joosepilla oli teidän kirveenne nutun alla".

"Niin".

"Oliko hän ennen käyttänyt teidän kirvestänne?"

"Ei usein".

"No ei! Te sanoitte itse aikasemmin, että hän oli tottumaton käyttämään kirvestä. — Onko siis luultava että hän sinä iltana — iltana, huomatkaa, kun levon aika oli käsissä — otti sen ja pisti nuttunsa alle?"

Taavi pyöritti lakkiaan hyppysissäänsä eikä vastannut mitään.

"Kun vesakosta astuitte ulos, niin tulitte tuon vieraan herran kanssa yhteen, ja menitte sitten eteenpäin".

"Niin".

"Hm!"

Tuomari oli jo vähän aikaa kiinteästi katsonut tuolille levitetyn nutun veriseen vuoriin. Nyt kun siihen päivä paistoi, ilmautui ison veri-läntin keskessä tarkasti rajoitettu haaleampi ympyrä. Oliskohan sillä kohdalla nappi painanut? Mutta napin järeksi se oli liian iso.

"Aah!" virkahti Tybom äkkiä, tempasi nutun, levitti sen pöydälle ja viillätti pännäveitsellään vuorin auki mainitulta kohdalta.

"Kello oli neljänneksen yli kymmenen, kun Jooseppi kuoli. Tässä on Hannulan emännän kello", sanoi tuomari ja siirti nutun etemmäksi pöydälle muittenkin nähdä.

"Aivan se aika, minkä minä sanoin!" huudahti Hovilainen.

Siinä nyt oli se kaivattu kello. Povitaskun suu oli rikki. Näytti siltä kuin vainaja vähän ennen kuolematansa olisi aikonut pistää kellon taskuunsa, mutta se olikin mennyt taskun taakse ja liukunut alas liukumistaan, kunnes kaatuminen kalliolta muserti sen ja juututti vereen vähän mattaa taskun pohjaa alemmalle. Kello oli litteä kuin kahdenmarkan raha, lasi oli halennut tuhansiin kappaleisiin, joista jotkut olivat kiintyneet nyt ylös-käännettyyn vuorin-liuskaan; mutta taulu oli eheä ja viisarit vielä kiinni, näyttäen neljänneksen yli kymmenen. Renkaasta lähti lyhyt musta silkki-nauha suoraan ylöspäin reuna-saumaa myöten. Avainta ei ollut.

Tuomari kääntyi taas Taaviin, jatkamaan tutkintoansa siitä, missä keskeytyi.

"Mitä hän puheli teidän kanssanne?"

"Kuka?"

"Te puhuitte siis useamman kanssa sinä iltana polulla?"

"En minä —"

"Minkätähden kysytte kuka?"

"Minä kysyin ilman vaan ajatuksissani — se herra puhui minulle yhtä ja toista".

"Mitä esimerkiksi?"

Taavi pyöritti lakkiaan ja kertoi mitä muisti. Tuomari vertaili hänen puhettansa siihen, mitä pöytäkirjaan ennen jo oli kirjoitettu.

"Mitä muuta?" tiedusti tuomari.

Taavi katsoi kattoon ja rypisti kulmiaan.

"Sanoiko hän mikä mies hän oli?"

"Ei hän sanonut, mutta —" tässä keskeytyi Taavi ikäänkuin jokin ajatus olisi juolahtanut hänen mieleensä ja pannut arvelemaan, miten piti jatkaa — "sitä hän vielä kysyi, nyt muistan, että asuuko täällä yliopistolaisia eli lukumiehiä kesällä, ja sen hän kysyi heti alussa ja varmaankin sen johdosta, että hän oli nähnyt tuon äskeisen vieraan-miehen Kokan. Ja herra Kokka", jatkoi Taavi kiivaasti, "on ollut polun lähistössä, sen nyt uskon; mutta hän on myös nähnyt tuon herran, vaikka hän häijyydessään sitä salaa".

"Te rohkenette siis vieläkin väittää valheeksi herra Kokan todistusta. Ja mitä tarkoitatte sanalla häijyydessään?"

"Voinhan sen selittää, koska kerran Anna Lehdon nimi tähän on vedetty. Hän on luullut voivansa muka Annaa viekotella, ja tahtonut saada minut tieltänsä pois. Nyt hänen käytöksensä selkenee".

"No kaikkia tässä saa kuulla, sanon minäkin", virkahti Hovilainen, päästäen pilkka-naurahuksen.

"Mitä joutavia!" murisi tuomari. "Käskekää Kokka uudelleen sisään!"

Kutsuttu esiintyi.

"Olitteko aivan likellä polkua. Oletteko aivan varma, ett'ei kukaan kulkenut ohitsenne yhdeksän ja kymmenen välillä?" kysyi tuomari.

"Aivan varma olen", vastasi Kokka. "Olin aivan polun varrella yhteen aikaan, vaan ei sitä ennen eikä jälkeenkäänpäin kukaan minun näkemättäni olisi voinut ohitseni mennä. Arvelin mennä rantaan asti, koska järvellä näkyi viiva niinkuin veneen vana ja Hovilaista odotin kotiin kalasta, mutta kuu vedin kellon taskustani, näin että se oli lyömällensä kymmenen, jonkatähden katsoin ajan jo myöhäiseksi ja käveltyäni sitten vähän matkaa edestakasin polulla, menin kotiin".

"Aha, päätättekö varmaan että järvellä vene oli kulkenut?"

"En varmaan tiedä, mutta siltä se melkein näytti siltä kohdalta katsoen, josta ei näe lähemmälle kuin keskelle selkää".

"Syytetty Taavi Hannula on sanonut", selitti tuomari, "että se vieras herra heti alusta kysyi, asuuko ylioppilaita kylässä, minkä syytetty luulee hänen kysyneen sen johdosta että hän vähää ennen oli teidät nähnyt".

"Ei hän minua voinut nähdä ja itse olla näkymättä, jos ei hän ilmassa lentänyt".

"Te kuulette, syytetty", lausui tuomari, "ja uskallatte kuitenkin varoa valheeksi tätä todistusta — ja panna siihen vielä niin huonon syyn kuin joutavan rakkaus-asian ja kateuden".

"Hm!" naurahti Kokka. "Valhetelkoon hän vaan itse. Hän vihaa minua ja kadehtii tuon tytön tähden, sentähden hän keksi tuon hyökkäyksen minua vastaan".

"Tämä keksintö muuten ei ole kovin onnistunut", sanoi tuomari. "Koska hän herran näki kylän tienoissa, mitä hänen tarvitsi sitten kysyä oliko herroja siellä. Luultavampihan se olisi, ett'ei hän ketään ollut nähnyt ja sentähden halusi tietoa siinä suhteessa".

"Hänen kysymykseensä oli satunnainen syy", sanoi Taavi pysytellen kiinni viimeisessä puolustuksessaan, kuten uppoava olkikorrossa, "ei se mikään halu ollut tiedustella muita ylioppilaita näillä tienoin".

"*Muita* ylioppilaita", keskeytti tuomari kohta, "muita ylioppilaita kuin hän itse tietysti, sillä eihän Kokka tähän tiedustelemiseen kuulu. Hän on siis nyt muuttunut ylioppilaaksi, teidän herranne. Ja juuri sanoitte, ett'ei hän ilmoittanut mikä mies hän oli".

Taavi oli punastunut, hänen kasvonsa värähtelivät ja hän katsoi lattiaan. Mutta kohta hän kohotti silmänsä taas ja lausui:

"No kuulkaa sitten viimeisetkin sanottavani".

"No niin, tunnustakaa pois, ei tässä kuitenkaan kiertelemiset teitä auta".

Kaikki odottivat äänettöminä.

"Ei minulla muuta tunnustamista ole", lausui Taavi, "kuin että tuo vieras herra, joka oli ylioppilas, sanoi minusta erotessaan: 'parasta on ett'ette puhu minusta kellekään mitään. Tämä näyttää vähän kummalliselta, mutta minulla on eräitä syitä siihen, jotka ehkä vastedes saan teille selittää'. Niin hän sanoi, ja sentähden en ensiksi maininnut hänestä mitään, mutta kun vankeus uhkasi, täytyi minun sitten puhua, vaikka minun puhettani kuitenkaan ei uskottu, ja nyt olen sanonut kaikki mitä tiedän —"

"Paitsi hänen nimeänsä, täytyykö teidän sitä vielä salata?" virkahti tuomari.

"Hänen nimeänsä en muista, sehän se on onneton kohta. Vankeudessa olen kyllä vaivannut päätäni sen kanssa; välisti se on aivan kuin kieppunut kielelläni, mutta sitten taas se on kadonnut. Ruotsalainen nimi se oli, ja kummakos se, että ruotsalainen nimi, jonka ainoastaan yhden kerran olen kuullut, talonpoikaisen mielestä unohtuu".

"No oliko herralla valkoinen lakkikin ja lyyrä, niinkuin ylioppilailla tavallisesti on, vai oliko hän siinäkin suhteessa eriskummainen?" kysyi tuomari.

"Oli varmasti", vastasi Taavi; "mutta sinä iltana oli lakin päällä harmaa päällystä; lyyrää näkyi vähän sen alta".

Tybom hymyili epäileväisesti, ja katsahti Joosepin lakkiin, joka oli jostakin vaaleasta kankaasta tehty.

Nyt kuulusteltiin vielä entisiä vieraita-miehiä tuosta kellosta. Pari kolme heistä tiesivät tuosta varkaudesta, vaan kaikki sanoivat nähneensä kellon, se oli tarkka käymään, riippui nauhassaan sängyn

yläpuolella emännän kamarissa, oli vielä aamupuolella elokuun 2:nä päivänä ollut paikoillaan ja käynnissä kuten ainakin, se oli remontti-kello, avainta ei oltu nähty ja tokko sitä löytyikään, samallaista kelloa ei oltu nähty täälläpäin, y.m.

Selvä siis oli, että se oli Hannulan emännän kello, ja että se oli Joosepin takissa, kun hän kalliolta syöstiin; olihan se painunut niin kovasti kalliota vasten, ett'ei veri päässyt väliin vaan jätti valkoisen ympyrän vuorin sisäpuoleen.

Viimeinen vieras-mies kuu oli astunut pois, kääntyi tuomari vielä viimeiseksi Taaviin ja lausui verkkaan ja ankarasti:

"Te olette tunnustanut, että te viisitoista tahi kaksikymmentä minuuttia yli yhdeksän astuitte viidakosta ja läksitte menemään Rossin-haudalle päin. Sinne oli matkaa ruotsin virsta, sinne siis tulitte kohta kello kymmenen jälkeen, eikös niin? Ja neljännes yli kymmenen oli Jooseppi murhattu".

Taavi ei vastannut mitään. Hän oli synkän näköinen ja väliäpitämätön, kaikista puolustuksistaan hän oli saanut vaan lisä-painoa syytös-kuormaansa.

"Teidän puheenne ja puolustuksenne taas", jatkoi tuomari, "ovat sangen epäiltävät, se täytyy teidän itsennekin myöntää. Jo tuokin seikka, että mies joka kaiken päivää on ollut kovassa peltotyössä, lähtee vielä vastaksia taivastaan, joka pikemmin on vaimoväen tointa, heti kuuluu oudolta, ja on näyttäytynytkin valheelliseksi puheeksi. Sitten kertomus kulkevasta herrasta on ollut liian myöhäinen, voidaksensa olla uskottava — ja että sitä vielä myöhemmin olette lisänneet ja korjailleet, ei suinkaan sen arvoa kohota — päinvastoin, sen viimeiset kohdat ovat kaikista heikoimmat. Sanokaas, mitä varten matkustaja tarvitseisi kieltää ketään ihmistä ilmoittamasta nähneensä häntä, vaikka vast'ikään hänet on nähnyt toinen, jonka kautta kyllä hänen kulkunsa voisi tulla ilmi. — Vieläkö teillä on muuta sanomista?"

"Ei, sen vaan vakuutan aina, että olen syytön, aivan syytön".

Näin loppui tällä kertaa tutkimus. Yhteen aikaan oli toivo pikkusen pilkistänyt Taaville, mutta kohta pimenivät häntä uhkaavat pilvet yhä mustemmiksi vaan. Miltei hän toivonut että salama samassa hänet tappaisi, sillä kauhistavaa oli ajatella noita äärettömän pitkiä vankeuden päiviä. Syvästi huoaten seurasi hän nimismiestä kärjäsälistä.

Asia lykättiin toisiin välikäräjiin. Niissä kuultavina vieraina-miehinä mainittiin: pohjolainen Juho Hirvonen, Sota-Matti ja Anna Lehto.

X.

Hannulan Timo ja Lotta olivat myös olleet käräjissä saapuvilla kuulustelemista varten, jos sitä vaadittaisiin; he olisivat muutenkin tulleet saadaksensa tavata poikaansa. "Voi jos Jumala antaisi meille meidän Taavimme takaisin", oli Lotta huo'annut ja monta monituista kertaa kysynyt mieheltänsä: "uskotko sinä Taavin pääsevän vapaaksi?" "Uskon, uskon. Jumala on vanhurskas Jumala, Hän kurittaa meitä, vaan ei Hän hyljää", niin lohdutti Timo aina, silloinkin kun oma luottamuksensa järkkäsi, kun päivä meni, toinen tuli odotuksessa, että jotakin tulisi ilmi, mikä voisi pelastaa Taavin, vaan pelastajasta ei tullut tietoa mitään. Näin olivat nämä vanhat yhäti toivon ja pelon vaiheilla. Heidän sydämissänsä eli se toivo, että näissä käräjissä jo kaikki oli selkenevä, epäluulo Taavia vastaan katoava, ja heille tuleva se ilo, että saavat viedä poikansa puhtaana miehenä muassaan kotiin. Vaan he eivät uskaltaneet antautua tähän iloiseen toivoon — vieläpä he tahtoivat toisinaan poistaa sen sydämistänsäkin, vaikk'ei se poistunut. Mitä ihminen hartaimmin toivoo, sen toteutumista hän ei tohdi uskoa.

Jokseenkin tynnellä mielellä he ilmautuivat kansajoukkoon, jossa näkivät paljon tuttavuuksia ja ystäviä. Hannulan Timo ja Lotta olivat viime aikoina istuneet aina vaan kotona, mutta siellä olivat he silloin tällöin saaneet vastaanottaa myötätuntoisuuden ja ystävyiden osoitteita niinkuin luonakäyntejä, kirjeitä, terveisiä. Lotta, joka alusta tuon onnettoman tapauksen jälkeen, oli sanonut: "mitä meistä enää ihmiset lukua pitävät!" — Lotta etenkin oli löytänyt lohdutusta näissä osoitteissa, sillä hän piti paljon ihmisten hyvästä ajatuksesta; ja niinhyvin hän kuin Timokin tulivat vähitellen siihen luuloon, että kaikki heidän hyvät tuttavansa olivat pysyneet muuttumattomina heitä kohtaan. Mutta olivatko todella noita hyviä tuttuja ja ystäviä nämä täällä käräjä-pihassa? Olivatko Hannulaiset olleet niin kauvan kotonurkkiensa sisällä, ett'ei heitä enää tunnettu? Ei — vaan näin julkisessa paikassa ei ole ystäviä surevilla vanhemmilla, joiden poika siinä seisoo suuresta rikoksesta syytettynä oikeuden edessä. Näette, eihän sitä tiedetty vaikka vanhemmatkin olisivat siihen osalliset, ei niiden kanssa sovellu

seurustella. Uteliaisuus ja halu koota virikkeitä kylän juoruihin — ne olivat olleet tuon myötätuntoisuuden vaikutteet. — Kun Timo ja Lotta ilmautuivat, niin muutamat heihin katsoa töllistivät, toiset kääntyivät pois ja kuiskuttivat keskenänsä, juuri joku vastasi Timon tervehdykseen vähäisellä päännökyöksellä, vaan näytti senjälkeen sangen hävehtyneeltä. No, paraat ystävät olivat pitäneet parempana jäädä kotiin, siinä säilyttivät ystävyttänsä — se lohdutus Hannulaisille jäi. Mutta tämä vastaanotto nyreytti heidän entisestäkin arkatuntoista mieltänsä, ja Lotalta ei ollut itku kaukana.

He istuivat erillänsä muista ihmisistä ja odottivat. Ei kukaan heitä puhutellut eikä lähestynyt, he näkivät todistajan toisensa jälkeen menevän huoneesen ja tulevan ulos, he näkivät miten ihmiset jokaisen uuden todistuksen jälkeen kiivaammin puhelivat keskenänsä ja useammin pudistelivat päätänsä, he kuuluivat myös katkonaisia lauseita: "se oli sentään painava todistus", "ei hänen käy hyvin", "joko hän tunnustaa?" j.n.e. Tunnit kuluivat heidän mielestään hirveän hitaasti.

Viimein astuivat ovesta Hovilainen, nimismies ja Taavi. Ensinmainittu ei viitsinyt katsahtaakaan Hannulaisiin; mahdollista on myös että hän pelkäsi Timon synkeitä silmäyksiä, eikä uskaltanut sortaa häntä syvemmälle. Hän astui pöyhkeästi eteisen läpi, huusi Villen mukaansa ja meni hevosen luo. Hänen seuraansa yhtyi herra Kokkakin.

"Ei tullut tällä kertaa mitään minun vapautuksestani", sanoi Taavi vanhemmillensa, koettaen näyttäitä rohkeamieliseltä, mutta hymynsä oli katkera ja äänensä kuului oudolta; "mutta täytyy niiden kumminkin viimein päästää minut".

"Kyllä poikaparka sinua kova kohtalo tapasi — sinua ja meitä, sinun vanhempiasi", sanoi Timo pannen kätensä Taavin olkapäälle. "Mutta ei pidä rohkeutemme rauveta — Jumala koettelee mutta ei Hän hyljää".

"Kova on kohtalo —" sanoi Lotta joka itkulta tuskin sai puhutuksi, "niin kova — ett'ei sitä enää — jaksa kantaa".

"Ja kaikki sinua syyppääksi luulevat, todistajat ja tuomarit", jatkoi Timo.

"Kaikki", vastasi Taavi tukahtuneella äänellä.

"Ja nyt sinut taas viedään vankeuteen", vaikeroiti Lotta. "Kukatiesi makaa mullassa jo äitisi, kun toiste sinut tänne tuodaan, ja parasta onkin — että Jumala korjaa minut — tästä kurjasta elämästä; — muistathan kuitenkin —" itku pääsi valloilleen taas, "muistathan — että aina olen hellästi rakastanut sinua — että minä en voisi luulla sinua syylliseksi — en vaikka —"

Tämä oli liiaksi poikaparalle. Hän nojautui seinää vastaan ja itkeä nyhkytti ääneensä.

Ympärillä oli ystäviä ja tuttavvia jotka katselivat Hannulaisia: useimmat tuijottivat kylmäkiskoisesti tähän "näytelmään", ainoastaan jotkut näyttivät vähän säälivän. Nimismies, joka oli pistäytynyt takaisin kärjäsaliin, tuli taas ulos ja sanoi lempeästi mutta vakavasti:

"No Taavi, jokohan nyt menemme? — Jaa, oikeus on oikeus, vaikka se kipeästikin koskee, muistakaamme sitä".

Taavi pyyhkieli silmiänsä hihallaan ja seurasi nimismiestä.

"Älähän itke, Lotta. Viekäämme huolemme kotiin. Et sinä täällä taida löytää lohduttajaa kumminkaan".

Timo heitti ylenkatseellisen silmäyksen entisiin ystäviinsä, kun meni pois vaimonsa kanssa.

Surkastunut oli toivon taimi heidän sydämessään ja Timokin jo arveli, ett'ei se enää milloinkaan elpyisi. Ääneti ja miettien maallisen onnen katoavaisuutta ajaa hytkyttelivät he kotiinsa viettämään surullisia päiviänsä.

* * * * *

Hyvällä mielellä sitä vastaan oltiin toisissa kärryissä. Virkkukin valjaissa oli melkein tavallista vikkelämpä.

"Saakelin sukkelat ongelmat oli noissa kärjissä", sanoi Hovilainen, naurahtaen. "Ei Hannulan Taavi saa solmujaan selviämään ei kuuna päivänä".

"Eikä siinä auta taivaasta pudonneet ylioppilaatkaan", vastasi Kokka, myös nauraen.

"Saakelin hyvä sekin että ilmaisitte tuon Annan kujeita", jatkoi Hovilainen. "Tietysti teillä ei ollut eikä

voi olla pitempiä ajatuksia hänen tuttavuudestansa kuin ainoastaan hetken huvitus — hän kun on sievän näköinen kasvoiltansa".

"Mitäs minulla muuta olisi", vastasi Kokka, kohauttaen olkapäitään.

"Hm! Semmoinen tyttö tuo meidän pyhä Anna on — ei hän yhteen tyydy, vaan Lydia, hän on heti toisellinen, säädylisempi kuin moni korkea-arvoinenkin nainen".

"En juuri mielelläni toivoisi, että neiti Lydia saisi tietää tuosta minun yhtymisestäni Annan kanssa", sanoi Kokka; "enkä minä olisi koko Annaa muutoin maininnutkaan, mutta täytyihän siinä vähän kiusata Hannulan Taavia, hahaha — näittekö miten hän oli pakahtua kiukkuunsa?"

"Näin, ja kyllä hän teidän avullanne saa vähän lisäksi niskaansa".

"Ja minun avullani vielä entisen morsiamensa todistamaan häntä vastaan", nauroi Kokka. "Hauska tila tosiaankin pariskunnalle!"

"Hahahaha, te olette saakelin sukkela mies! Mutta —"

"Lydian tähden vaan harmittaa minua tuo todistukseni".

"Olkaa huoletta, minä selvitän asian ja sanon, että Anna juoksi teidän jälkeenne. Mutta kuulkaapas, minnekä hän livautti teidän luotanne".

"Kotiinsa kai. Hovilan polulle päin hän katosi".

"Hän tulee nyt todistamaan ensi käräjissä".

"Ei hän tiedä enempää kuin minäkään, eikä edes senkään vertaa, olkaa te taas siitä huolehti — ei hän sulhastaan vapautta, hah!"

"Ei; ja muuten olkoon miten hyvänsä, vaan kyllä minä hänestä hänen tietonsa herutan. Nähdäänhän!"

Kokka veti esille paperossi-kotelonsa, otti paperossin ja tarjosi myös Hovilaiselle. Sytytettiin ja vedettiin savut.

"Olikos hyvä, että minä tuosta venheestä mainitsin?" puuttui nyt takana istuva Ville puheeseen.

"Mainion hyvä", vastasi Hovilainen. "Kaikki pitää sanottaman, mikä suinkin voipi asiaan selkoa saattaa. Sinä olet viisas poika, kyllä minä sitä pidän mielessäni. — Ja tekin, maisteri, aijotte pysyä erillänne tässä asiassa. Nyt, näette, teidän ja tämän pojan todistukset olivat sangen painavia, ilman niitä asia ei olisi päässyt etemmäksi hiukkastakaan. Kaikki pitää sanottaman".

Mäkelän tiehaaralla hyppäsi Kokka kärryistä alas, kiitti kyydistä ja meni asuntoonsa, vaan Hovilainen jatkoi matkaansa eteenpäin.

Hän muistutti mieleensä vielä kaikkia erityisseikkoja tuomarin tutkinnossa, ja kiroili itseksensä Varmasta, joka oli salannut häneltä Horosen Sopon pyytää todistajaksi. Tuosta kun olisi ennen tiedetty, niin olisi saatu todistukset paremmin soveltumaan yhteen — ajatteli hän — ja olisin minäkin voinut nähdä tuon veneen — taikka ei helkkarissa! luonnollisemmalta se sittenkin nyt näytti, ja Villen todistukset voittivat arvossa ison joukon. Hyvin siellä kävi ylipäiten, eihän tuota minun vähäistä hämmennystäni voida lukea miksikään, ei edes selvempääkään todistajaa vastaan, saatikka sitten tuommoista hassunsekaista akkaa, joka ei muista mitään varmaan eikä kuule ja näe muuta kuin aavetta joka nurkassa. Mutta tuo Anna! Kyllä se on melkein varma, että hän Lotan luota livautti Taavin luokse. Sentähden tämä piili pensastossa, tytön kanssa näet, ja teki vastoja, ha, ha, haa. Jopa hän taisi olla vähällä vimmassaan päästää koko salaisuuden suustaan. Kumma, kun eivät muut tätä kohtaa älynneet! Mutta minä olen viimeinen heille sitä osottamaan. Hovilan Olli on viisain koko joukossa, nähdäänhän! Eikös sekin ollut viisaasti tehty, että laitoin Annan pois näiksi käräjiksi: sattumisen päähän sen tein, minulla oli aavistus, että parasta se lienee. No Jumalan kiitos tuosta aavistuksesta; nyt tiedän että hän tulee kuulusteltavaksi, ja sepä ihme, jos en minä saa häntä totuutta tunnustamaan. Hän voi tietää paljonkin, hän taisi olla Taavin kanssa kuinka kauvan hyvänsä. Kenties hän on rikokseen osallinen! Ahaa, tyttö, tokko nyt Sivelinit sinusta huolivat, kun näitä kaikkia saavat kuulla!

"Tule sitten sisään. Ville", sanoi Hovilainen, astuen pihassaan alas kärryistä, "saamaan vähän hyväntekijäisiä".

Miina ja Lydia olivat sangen uteliaat kuulemaan miten käräjissä oli käynyt. Isäntä istuutui syömään, ja aterian aikana sekä kauvan jälkeenkäinkin puhuttiin päivän tapahtumista ja uutisista. Annan käytöstä kuvaili Hovilainen mustimmilla väreillä ja laverrusten tarkoituksena oli panetella Annaa ilkeäksi

tyttöreuhkaksi, josta ei ollut Hovilaisilla muuta kuin harmia ja häpeää. Lydiakin nyt yhtyi langettamaan tämän tuomion.

Seuraavana päivänä tuli Anna kotiin. Hovilainen oli lähettänyt hänet palvelija Evan kanssa viemään lemmiä erälle karjan-kauppiaille, joka rajapitäjässä oli kuuluuttanut ostavansa raavaita Ruotsiin vietäviksi. Ja rahat olivat Hovilaisella jo niin tiukassa, että täytyi näin laiturilta myydä parhaat lypsylehmät.

Eva oli poikennut käymään erään tuttavansa luona, ja Anna nyt yksin tuli kotiin, väsyneenä pitkästä jalkapatikasta ja ristiriitaisia tunteita sydämessä. Tämä "koti" oli sellainen, että hän aivan mielellään olisi kääntänyt selkensä sille ijäksi päiväksi, mutta kuitenkin halutti häntä päästä sinne mitä pikemmin. Siellä hän oli saava tietää miten Taavin oli käynyt. Samaten kuin Hannulan isännän ja emännän povessa kaikissa vaiheissa oli kytenyt toivon kipinä, niin oli Annassakin vireillä harras toivo, että Taavi olisi havaittu syyttömäksi ja päässyt vapaaksi. Anna joudutti askeleitansa, tietämättömyys kävi kovin tuskalliseksi. Mutta jos eivät sanoisikaan hänelle miten oli käynyt taikka jos valehtelisivat; parasta olisi ehken kysyä muilta. Kumma kun ei ihmisiä ole liikkeellä, että tulisi vastaan joku, jolta saisi kysyä! Samassa kun hän näin ajatteli, kuului astuntaa hänen takanansa. Hän kääntyi katsomaan ja näki vanhanpuoleisen, hänelle tuntemattoman miehen kulkevan perästänsä. Tämä oli siistiin vaatteisin puettu mies ja oli varmaan ollut käräjissä, mistä hän nyt palasi. Annan sydän vavahti, hän seisattui. Nyt hän saisi tietää. Mutta nyt epäilemiset ja pelot pyörähtivät hänessä niin valtaan, ett'ei hän uskaltanut kysyä — ja mies meni tervehtien sivutse. Anna istahti kivelle. Aikaisin kyllä saan nuo pahat sanomat! huokasi hän. Jos Taavi oli syylliseksi löydetty, ehkä jo tuomittu, kyllä Hovilainen heti riemuiten sen hänelle kertoisi. Mutta jos ei käräjät olleetkaan vielä loppuneet, jos Taavi oli ilmaissut heidän yhtymisensä, jos Anna heti kotiin tultuansa vietäisiin todistamaan! No Jumalan nimessä sitten! Hän nousi ja jatkoi matkaansa, ja kohta hän vaaleana ja valmiina vastaanottamaan vaikka pahintakin astui Hovilan tupaan.

Siinä istuivat Miina ja Lydia, ja isäntä itse tuli kamaristaan samassa kuin Anna astui tupaan toisesta ovesta. Anna teki matalalla äänellä selvän toimestansa, isäntä kuunteli, katsellen häntä vihasilla silmillä eikä sanonut vähintäkään kiittävää taikka edes hyväksyvää sanaa Annalle hänen vaivastansa. Anna aikoi mennä ulos, mutta isäntä huusi: "Pysyppäs täällä, luulisi sinulla nyt olevan kiireen".

"Luuletko saavasi Hannulan Taavia onnitella vapautuksesta?" sanoi Miina.

"Tiedänhän minä ett'ei hän vielä ole vapaa", vastasi Anna.

"Tiedät", sanoi Hovilainen; "se on siis taas salakähmässä ollut tiedustelemassa, malttamatta edes odottaa kunnes kotona olisi saanut sen kuulla".

"Enkä ole ollut tiedustelemassa", vastasi Anna heikolla pilkkahymyllä; "näinhän minä heti teidän kasvoistanne miten Taavin on käynyt".

"Vai niin sinä olet tarkka näkemään ja tietämään", sanoi Hovilainen; "sinustahan on oivallinen vieras mies käräjiin".

Anna säpsähti ja kasvonsa lensivät punaisiksi. Taavi oli siis puhunut.

"Käräjiin? — mitä minä niissä?"

"Niin mitä sinä niissä, mokoma hyväkäs", matki Hovilainen. "Et siis taida tietää, että vähää ennen kuin Taavi murhasi veljensä olit sinä hänen kanssansa yhdessä. Minä olin vähää ennen nuhdellut sinua, ja sillä tavalla sinä tottelit, helkkarin lutka".

Annan kasvoista katosi kaikki puna, ja hän tuli kalmankalpeaksi. Näin rumasti häntä tähän asti ei vielä oltu haukuttu.

"Paras olisi isännän peruuttaa sanansa", sanoi Anna, kerran kiivastuen.

"Hahaha, hyväkäs on vielä olevinansa kunniastaan arka", nauroi Miina.

"Kiitoksia paljon käskystäsi", pilkkasi Hovilainen, "mutta en minä saata puhettani peruuttaa; lutka sinä olet, joka lennät yhdestä toiseen: Kokasta Taaviin ja Taavista kai Siveliiniin".

Anna pani kätensä ristiin, huokasi ja loi epätoivoisen silmäyksen ylöspäin.

"Niin, näet, sinun kujeitasi tiedetään", jatkoi Hovilainen. "Mutta kuitenkin, vaikka tosin ansaitseisit rangaistuksen, niin jääköön se tällä kertaa sikseen, sillä ehdolla, että nyt tarkallensa kerrot meille mitä sinä iltana näit ja kuulit. Ala siis heti!"

Vastauksen asemesta Anna ylenkatseella kääntyi selin isäntään.

"No suu auki pian!" huusi Hovilainen.

"Sano, sano, muuten käy sinulle huonosti", virkkoi Miina, ehdottomasti puristaen kätensä nyrkkiin. Hänessä kuohui viha kun Anna nyt sekä rohkeni nousta vastaan että vielä näyttää ylenkatsettakin heille — Anna, jota he aina tahtoivat polkea kuin matoa jalkainsa alle.

"Sen sanon", lausui Anna viimein lujalla äänellä: "hävetkää kun turvatonta tyttöä näin syvästi solvaatte — näin kiusaatte ja piinaatte".

Ja hän lähestyi ovea mennäksensä pois. Mutta samassa hyppäsi Miina ylös ja purren hammasta kiirehti häntä kiinni ottamaan. Anna kääntyi ovella, ja Miina, jolla jo oli käsi koholla tarttuakseen hänen tukkaansa, peräytyi väkisinkin Annan sähkövien silmien edessä.

"Lyökää minua, lyökää kuoliaaksi, niin saatte senkin vastata viimeisenä päivänä".

"Älä huoli hänestä. Miina", virkahti Hovilainen; "tule pois — anna hänen mennä hiiteen".

"Tuommoiset tekopyhät ovat vaarallisia kun oikein suuttuvat silmittömiksi, hahaha", jatkoi hän kun Anna oli ovesta kadonnut. "Ja tällä kertaa kuitenkin hänestä ei saa tunnustusta. Mutta en minäkään parasta valttiani vielä lyönyt. Nähdäänhän!"

"Sen sisilisko", kähisi Miina palaten Lydian tykö, joka ääneti oli katsellut tätä kohtausta, eikä nytkään ainoalla sanallakaan osoittanut säälivänsä Annaa.

XI.

"Oletko kuullut, että meidän isäntä kohta keikahtaa konkurssiin?" virkkoi Vimpelin Heikki Martille eräänä aamuna kun työhön mentiin.

"En, mutta arvattava se kyllä on", vastasi Martti.

"Niin ainakin kaksi tuttavaani kertoi, jotka yöllä tapasin, kun kylästä tulin. He palasivat kaupunkimatkalta, ja mainitsivat, että pari kaupungin herraa, joille Hovilainen on isompia summia velkaa, pakoittavat hänet konkurssiin, elleivät kuukauden sisään saa rahojansa pois.

"Vai niin! No ainapa minä olen arvellut, ett'ei hänelle kunnian kello laula, jos näin jatketaan taloutta. Hyvä oli että sain kiristetyksi häneltä palkkani menneeltä vuodelta!"

He astuivat kotvan ääneti.

"Pianhan täältä sitten pääseekin", alkoi taas Martti, "muille maille miekkosille. Minä aijon ostaa hevosen ja mennä rahamieheksi Etelä-Suomen tehtaille. Minnekäs sinä?"

"En ole vielä lähtöä ajatellut".

"Olettehan te pohjolaiset kelpo kirves-miehiä".

"No kyllä me kirvestyötä teemme niin aimollista ett'ei se siitä parane".

"No lähde pois sitten minun kanssani. Kirvesmiehiä etelässä tarvitaan. — Täällä vaan saat eläke-juttuja niskoillesi, ha, ha, ha".

"Tst! Tuo maisteri tulee meidän takanamme".

Pellon veräjälle oli päästy. Kokka meni sivutse. Miehet tervehtivät nykäisten lakkiansa, aivan kuin vetääkseen lakit paremmin päähänsä. Kokka vastasi ylenkatseella tervehdykseen.

"Aina tuo maisteri täällä Hovilassa hyörii", virkkoi Martti katsoen Kokan jälkeen. "Hänestäpä sai isäntä hyvän ystävän".

"Ja samallinen mies hän on kuin isäntäkin", vastasi Heikki; "lainailee rahoja joka paikassa, eikä maksa koskaan takasin".

"Millä hän maksaisi, mies, jolla on toinen käsi tyhjä ja toisessa ei mitään. Hullut kun lainaavat hänelle".

"Hän on hankkinut itselleen paljonkin ystäviä luennoillaan ja puheliaisuudellaan; hän tarkoittaa nostaa talonpojat heidän alennuksen-tilastansa —"

"Herroiksi, niin! Mutta käykö hän itse ja hänen vertaisensa sitten auraan kiinni? 'Minä herra, sinä herra, kuka meistä kontin kantaa?' se on sitten kysymys".

"Hm! tosin. Mutta kyllä hänellä hyvä tarkoitus on".

"Mitä joutavia! Parempi olisi hänen suorittaa tutkintonsa ja päästä virkaan, kun saarnata jonkin joutavia ja nyhdellä talonpoikain rahoja".

"No, en väitä! Nyhtämisestä puhuen, eiköhän isäntä koeta markkinoilla parantaa raha-asioitaan pelivoitoilla?"

"No mitenkäs! Siellä hän kai taas mellastaa viikon pyöreäksi — mutta voitot — ne taitavat mennä mosukoppaan, Emäntä kuulun samaan aikaan lähtevän kotipitäjänsensä, rahaa hankkimaan hänkin tietysti; hänen ehkä onnistun paremmin".

"Jaa!"

Puhellessaan olivat he valjastaneet hevoset aurain eteen, ja rupesivat nyt sänkeä kääntämään...

Kokka kävi Hannulassa. Hän tiesi jo ennakolta hyvin, ett'ei hän ollut ollenkaan tervetullut siellä. Hannula ehkä oli arvannut jo, miten oikeastaan oli tuon ilmoituksen laita, ja nyt tuli siihen tuo Kokan todistus Taavia vastaan. Mutta kuitenkin päätti Kokka käydä Hannulassa, vieläpä montakin kertaa. Hän kärkeä Timon rahoja toiselta kannalta taas, ja arveli muutenkin viisaimmaksi, ihmisten edessä edelleen olla hyvässä sovussa Timon kanssa.

Timo oli tuvassa vielä kun Kokka astui sisään. Sanaakaan puhumatta töllisti hän vieraasensa.

"Taidatte olla työhön lähtemäisillänne", virkkoi Kokka; "mutta en minä kauvan viivytä".

"Työhön, työhön", mumisi Timo enemmän itsekseen.

"Minä tulin selittämään teille, ett'en minä mitenkään ole mieltäni muuttanut teitä kohtaan. Niinkuin ennenkin arvossa pidin teidän ajatuksianne ja tarjouduin tuolla ilmoituksella auttamaan teitä, vaikk'en silloin enemmän kuin nytkään tietänyt, oliko tuo vieras herra — oloperäinen ihminen vaiko ilmiö, niin olen nytkin yhtä hyväntahtoinen teitä kohtaan. Kuulkaahan! Minä olin päättänyt pysyä aivan erilläni Taavin asiasta, mutta —"

"Mitäs siitä puhelemmekaan", keskeytti Timo poistavalla käden-liikutuksella; "emmehän me ole pyytäneet sitä kunniaa, että saavuttaa teidän ystävyttänne. Voitte meistä ajatella ja puhua mitä mielenne tekee".

"Jaa, te olette suutuksissanne minulle tuosta todistuksesta, arvasinhan sen. Mutta, minun piti sanoa —"

"Antakaa anteeksi että taas keskeytän, mutta säästäkää puheliaisuutenne, se ei auta meidän oloja vähääkään. Ja minun täytyy nyt lähteä työhön".

"Vieraan-miehen tulee ilmoittaa kaikki mitä kysytään", sanoi Kokka suorastaan, koska ei aikaa annettu esipuheiksi.

Timo otti lakkinsa naulasta.

"Vaikka saakin siitä semmoisia solvauksia silmiä vasten kuin minä Taavilta", jatkoi Kokka. "Semmoinen solvaus on suuri rikos sekin ja siitä on suuri edesvastaus. Mutta minä en ole noita pitkävihasia, leppymättömiä ihmisiä, jotka katkeruuttavat omansa ja toisten elämän — minä tahdon sopia ja ottaa kanteeni takasin — kuulkaas, älkäähän vielä menkö — vieläpä sangen kohtuullisilla ehdoilla —"

Mutta Timo jätti kuin jättikin vieraansa yksin tuumailemaan sovinto-summan määrää.

Timolla oli hyvä halu sukia selkään maisteria. Hän oli saanut kuulla luotettavalta taholta, ett'ei mitään Kokan ilmoitusta ollut löytynyt sanomalehdissä. Tämä oli peijannut ja valhetellut, ja ilkesi tässä vielä vetää esille tuon "apunsa".

Nyt oli Timo antanut tuon ilmoitus-asian toisen miehen toimitettavaksi, nimittäin kauppias Sivelinin. Tämä oli lähtenyt pitemmälle matkalle, pääkaupunkiin ja sieltä Pietariin asti.

Sivelin oli varsin valinnut tämän ajan matkallensa, sillä hän tahtoi vetää tämän matkan verukkeeksi siihen, ett'ei hän vielä uudellensa kosinut Annaa. Hän oli tuon harhautuneen kirjeellisen kosimisen jälkeen päättänyt kosia suullisesti, vaan empivän luonteensa tähden hän ei tullut sitä tehneeksi ennen käräjiä, ja vielä vähemmin niiden jälkeisinä päivinä. Kontitsemiseen ei tarvita paljon aihetta. Käräjien jälkeen rupesi kuulumaan pahoja puheita Annasta; ja monet, jotka kadehtivat hänen kauneuttansa, pitivät niitä kyllä vireillä, kun kerran alun olivat saaneet. Mutta Sivelinin luottamus Annaan ei näistä puheista paljon järkähtänyt — sen verran vaan että hän tahtoi vielä vähän aikaa miettiä asiaa. Hän penäsi sisarelleen, joka oli menevä muutamaksi päiväksi Hovilaan auttamaan vaatteiden neulomisessa — että tämä, missä vaan taisi, koettaisi olla Annalle apuna ja turvana. Sitten hän valmistautui lähtöön ja kävi sitä ennen vielä Hannulassa, missä otti toimekseen, ei ainoasti jättää yllämainitun ilmoituksen sanomiin, vaan myös käydä tuon tunnetun asianajajan Nivalinkasen puheilla, pyytämässä Hannulaisten puolesta häntä rupeamaan Taavia puolustamaan tulevissa käräjissä. Tälle tahtoi Timo vielä sitten valittaa Kokan petollista käytöstä. Sivelinin piti palata matkaltansa vasta markkina-aikana. Jos hän olisi voinut tietää, mikä päätös Annan päässä oli kypsyvä, olisi hän ehkä taistellut voiton velttoudeltaan ja ajoissa taannut tytön itsellensä.

Hovilassa pantiin viimeiset voivat liikkeelle rapistuvan talouden kannattamiseksi. Aivan tosi oli, että kaksi velkojaa kaupungissa oli saanut silmänsä auki huomaamaan Hovilaisen asiat ja käynyt hänen kimppuunsa kovilla uhkauksilla. He olivat saaneet tietää Hovilaisen alkaneen myyskennellä irtainta omaisuuttaan, ja vaativat nyt rahansa pois taikka muussa tapauksessa pakoittaisivat hänet vararikoon. Rahaa täytyi siis hankkia tavalla taikka toisella, taikka lyödä rukkaset lautaan. Hovilaisen koko toivo oli markkinoissa: siellä hän oli tapaava tuttavilla, rikkaita ukkoja läheltä ja kaukaa, ne hänelle lainaavat — jopa vastahakoisemmatkin kun vaan punssit ja markkina-mieli ovat heitä vähän valmistaneet. Voipihan vielä sitten pelissäkin voittaa kauniit rahat, jos vaan sattui hyvät kortti-päivät silloin. Ja voisihan niin käydä, olihan hänellä aina ollut erinomaisen hyvä onni alusta pelin, vahinko vaan ett'ei hän ollut oikealla ajalla lopettanut ja pistänyt voittoja taskuunsa. Mutta nyt niin oli tehtävä. "Nähdäänhän!" sanoi Hovilainen ja hieroi käsiään. — Hänen emännällensä ei kuitenkaan ollut kovin hyviä ajatuksia markkinoista, sillä hän tiesi jo entisestään että Olli oli aina tyhjänä tullut markkinoilta, vaikka lähtiissä olisikin rahoja ollut. Hän päätti senvuoksi ehdotella toisia keinoja. Hänen koti-pitäjässensä oli varakkaita talollisia, niihin hän päätti kääntyä, ja varustautui siis hänkin matkaan, lähteäkseen muka sisartansa tervehtimään. Lydia oli otettava mukaan ja näytettävä kaikessa loistossaan, kukatiesi vaikka tavattaisiin siellä sulhanen ennenkuin arvattiinkaan. Uusia vaatteita lähdettiin siis neulomaan miehissä: tähän työhön kutsuttiin myös Emma Sivelin.

Mutta Anna oli vaan pahemmassa kuin pulassa niinkuin ennenkin. Tuon viimme luvussa kerrotun ikävän kohtauksen jälkeisinä päivinä hän tosin oli tyynempi. Kiduttajat näyttivät pelkäävän uhriansa, Hovilainen ei puhunut sanaakaan Annalle, hän tahtoi odottaa jonkun aikaa ennenkuin ryhtyi uuteen hyökkäykseen. Miina ja Lydia eivät myöskään Annaa paljon puhutelleet, katselivat vaan kiereen häneen ja irvistelivät. Niin oli kulunut melkein viikko, kun isäntä katsoi ajan olevan käsissä, jolloin hänen "paras valtinsa" oli esille lyötävä. Anna kutsuttiin tupaan, ja isäntä uhkasi antaa Annan ilmi osallisuudesta Taavin rikokseen, ellei hän paikalla tunnustaisi mitä tiesi. Anna oli odottanut uutta hyökkäystä. Hän arvasi, ett'ei Hovilainen kuitenkaan varmaan tietänyt, oliko Anna sinä iltana tavannut Taavia vai ei — ja päätti pysyä äänettömänä. Käräjissä tahtoi hän toden sanoa, jos raskasta olikin — mutta sinne oli aikoja vielä, kenties hän oli kuollutkin silloin. Siis ei Hovilainen uhkauksillaan saanut sanaakaan Annalta, hän riehui ja Miina häntä säästi; mutta ei ollut apua. Vihan vimmassa karkasi Hovilainen tyttöön kiini, ja ei tiedä miten Annalle olisi käynyt, jos hän ei hätimiten olisi ehtinyt saada ovea auki ja temmaista itseänsä irti isännän käsistä, joihin kuitenkin jäi tukku hiuksia.

Sinä iltana Anna ei uskaltanut näyttää silmiäänkään tuvassa. Hän piili Evan huoneessa; lujutensa raukesi siellä, hän pelkäsi todellakin, pelkäsi henkeänsä vainottavan. Seuraavana aamuna huudettiin Annaa tiheään. Hän kuuli ja arveli, menisikö hän tupaan vai olisiko parempi juosta kalliolle ja heittäytyä järveen. Ei, suuri syntihän se olisi. Vavisten vilkasi hän huoneen ovesta, ja huojennuksen huokaus puhkesi hänen rinnastaan, kun hän näki Emma Sivelinin seuranaan pihalla. Hänen vieressään seiso Miina, joka huuteli Annaa. Anna tuli nyt esille pelkäämättä; hän tiesi saavansa rauhan ainakin sen aikaa kuin Emma oli talossa, sillä vierasten nähden eivät kiusaajat kumminkaan rohjenneet käydä käsiksi häneen. Ruvettiin sitten neulomatöihin, ja siinä pidetyistä puheista sai Anna vasta tiedon aijotuista matkoista. Silloin iski kuin salama eräs ajatus Annan päähän, ja hänen täytyi kotvaseksi peittää silmänsä. Nyt koetti vapautuksen aika. Kun kaikki lähtivät pois kotoa, silloin oli hänkin lähtevä, eikä koskaan tänne palaava, vaikka saisi vaeltaa halki mailman. Jospa jo huomenna lähtisivät! Annaa ei paljon puhuteltu, ja se olikin hänelle mieluisinta, koska hän niin sai antautua omiin ajatuksiinsa. Ensi innosta tasaantuen, alkoi hän harkita asiaa tarkemmin, kumminkin ennalta päättäen tukahuttaa kaikki syyt, mitkä voisivat nousta hänen pakoansa vastaan. Minne piti hänen mennä? se oli ensimmäinen

kysymys. Vaikka mihin, oli ensimmäinen vastaus, mutta ymmärtäväisyys ei tyytynyt siihen. Anna oli kuullut pääkaupungissa olevan useita rouvasväen-yhtiöitä hyväntekeväisyyden tarkoituksessa; niiden kautta hän pian voisi saada paikan, pääkaupunkiin siis oli mentävä. Mutta osaisiko hän siellä minnekään, löytäisikö hän noita rouvasväkiä? Kyllä ihmiset neuvovat, eihän ne muualla ole semmoisia kuin Hovilan väki. Anna raukka luuli, että yksinäinen tyttö, ilman rahatta ja passitta, tulee uskotuksi ja autetuksi isossa kaupungissa. Tosin on auttajia, ja nepä kohta tarjoutuvat avuksi tällaisissa tapauksissa, mutta niitä ei tullut Anna vilpittömydessään ajatelleeksi. Anna odotti hänen entisyyttään koskevia tiedustelemisia noitten hyväntahtoisten puolelta, hän oli valmis totisesti kertomaan elämäkertansa, ja oli vakuutettuna saavuttavansa niinhyvin uskomista kuin myötätuntoisuuttakin. Mutta kelpaisiko hän palvelijaksi kaupunkiin? Se asia oli vähän epätietoinen, mutta hän toivoi oppivansa, kohta kyllä, hän ei vaatisi palkkaa paljon olleenkaan — kun vaan saisi hurskasmielisen isäntäväen, niin hän menisi ilomielin työhön ilman rahapalkattakin, Ehkä hänestä voisi vielä tulla ompelijatar, hän oli vikkellä sormiltansa — ehkä myös puoti-tyttö jossakin vähemmässä lanka- tai vaatekaupassa. Ei hän epäillyt toimeentulostaan, kyllä Jumala auttaisi. Mutta hänellä oli yksi pelko, mikä ei tahtonut mielestä poistua, nimittäin, että häntä ajettaisiin takaa ja otettaisiin kiinni, ennenkuin hän toisten turviin pääsisikään. Silloin oli Hovilainen varmaan häntä syyttävä oikeudessa osallisuudesta Taavin rikokseen — mitä hän nyt ei näyttänyt vielä uskaltavan tehdä. Mutta siinäkin tapauksessa oli vähän lohdutusta: marttyrinseppele, minkä hän saisi jakaa Taavin kanssa. Hän teki päätöksensä, ja se oli pysyvä järkähtämätön. Oliko ainoa syy, mikä pidättäisi häntä täällä? Toivoko että Taavi oli pääsevä vapaaksi ja ottava hänet vaimoksensa? Ei se paikkaansa pitänyt. Hänen tänne jäämisensä ei voinut muuta kuin vahingoittaa Taavia. Todistuksensa oli pahentava hänen asiaansa — ja Annan kihlauksesta Taavin kanssa oli tälle noussut jo niin paljon onnettomuutta, että Anna viimeisinä aikoina oli tullut siihen päätökseen että parasta olisi kaikissa tapauksissa luopua hänestä ja siten säästää häntä enemmästä pulasta. Jos Anna oli poissa, oli Taavi ennemmin pääsevä vapaaksi ja pikemmin unhottava rakkautensa. Ja Anna — oliko hänkin unhottava? Kieltämyksiin tottuneena, jätti hän senkin kysymyksen tulevaisuuden helmaan. Sydämellisesti oli hän rakastanut Taavia, mutta rakkautensa kuitenkin ei ollut mikään tarinallinen, taivaita tavoitteleva kiihko, se oli järkipiperäinen rakkaus, joka ei lähtenyt sallimusta vastaan sotimaan. — Mutta jos hänet vaatisi velvollisuus tänne jäämään lohduttamaan ja auttamaan Taavin vanhempia, jotka aina olivat Annaa kohtaan olleet niin hyvät. Mitä voisi Anna siinä suhteessa toimittaa? Eihän hän edes päässyt heidän luoksensa muuta kuin salaa ja rangaistuksen kaupalla. Oliko hän vihdoin paetessaan jäävä minkäänlaiseen velkaan Hovilaisille? Tarkin tutkimuskin antoi ainoastaan kieltävän vastauksen. He olivat ottaneet hänet kasvatti-tyttäreksensä, mutta Anna ei muistanut ainoatakaan kertaa, milloin he olisivat kohdelleet häntä vähänkään sydämellisesti, saattikka sitten niin kuin vanhemmat lastansa kohtelevat. He olivat antaneet hänelle ruumiillisen ylläpidon ja sen edestä hän oli työtä tehnyt aamusta iltaan. Viimme aikoihin he olivat ruvenneet häntä oikein vihaamaan ja vainoomaan. Ainoa, joka hänen puoltansa oli pitänyt, Antti, oli nyt poissa seminaarissa. Kuitti oli ijäksi päiväksi kaikki Hovilaisten ja Annan kesken.

XII.

Markkina-aattona istui eräässä kaupungin ravintolassa kolme miestä konjakki-pullon ääressä. Yksi heistä näytti levottomalta: vähän päästä hän nousi ylös, katsoi ulos akkunasta ja sitten kelloon, ja marssi sitten edes takasin laattialla. Hän oli varreltaan pitkä ja roteva, mutta pontevuutta vailla; kasvonsa todistivat hänen eläneen rajusti. Tämä mies oli Kjellqvist, entinen kauppias, nyt ammatiltansa kortti-pelari. Hänen kumppaneistansa oli toinen lihava pahkura, jonka muodossa ei ollut muuta erinomaista kuin paksu sinipunainen nenä — toinen sitä vastaan varsin laiha mutta varsin vikkellä silmiltään ja liikenneiltään. Edellinen oli Tolttinen, toinen Pyrell. Tämä kaunis kolmimiehinen seurue käveli kaikilla kaupungin markkinoilla. Kjellqvist oli viisaasti valinnut seuraajansa. Tolttisen tehtävänä oli nyljettävien juovuttaminen. Pyrell taas oli hyvä siitä, että hänen kaikki käytöksensä ja puheensa olivat sangen soveliaat karkoittamaan epäluulot kauvas. Yleinen hyvä ja edistys oli aina hänen suussansa, hän nautti väkeviä juomia ainoastaan joskus, ja jankkasi alinomaa Tolttista vastaan sekä sanoi ottavansa osaa kortti-peliin illan vietteeksi vaan ja niin kauvan kuin se pysyi kohtuullisuuden rajoissa. Mutta missä tämä raja oli, sitä hän ei tarkemmin selittänyt, ja vaikeaa se hänelle todellakin olisi ollut, koska peliä kesti aina aamusiin asti, jolloin jo pahimmat tuhlaus-pelit olivat valloillaan — ja Pyrell aina vaan oli osallisena.

"Kumma kun ei Hovilaista vielä kuulu", virkkoi Kjellqvist, lähestyen pöytää ja ottaen ryyppyn. "Tavallisesti hän tähän aikaan jo aikoja on ollut täällä".

"Todella", myödytti Pyrell. "Tolttinen tässä vaan päihtyy ennen aikojaan, kuu ei kortinlyöjiä kuulu".

"Ole huoleti siitä, ei meidän herra hopussa päihdy", vastasi Tolttinen, nauraen.

"Olisithan käynyt illalla kuulemassa tuota raittius-puhetta, minkä kautta mielten piti karastuman markkinoiden viettelyksiä vastaanseisomaan".

"Jopa! Raittius-sankarien puheet ovat yhtä mehuttomat kuin heidän limonaadinsa ja kaljansa".

"Ja vesi, sano niin, puhdas vesi. Sahtia he eivät enää juo, he ovat älynneet siinä viisi prosenttia alkoholia".

"Tervaa juokoot sitten, koska ei muu heille kelpaa; loiskis hyvät herrat!" Ja Tolttinen otti aika kulauksen sen asian päälle.

"Ahaa, jopa tullaan Hovilasta!" virkahti Kjellqvist, joka taas oli noussut akkunasta katsomaan.

"Onko sieltä useampiakin?" kysyi Pyrell.

"Isä ja poika —"

"Ja pyhä henki", lisäsi Tolttinen ja nauraa röhötti.

"Nyt luulit olleesi sukkela, räivä", sanoi Pyrell ja nousi katsomaan akkunasta hänkin.

"Eihän Antilla silmälasia ennen ole ollut", jatkoi hän nähdessään Kokan, joka, niinkuin viimeisiin aikoihin melkein aina, nytkin oli Hovilaisen seuralaisena.

"Eikä se Antti olekaan", sanoi Kjellqvist. "Antti on seminaarissa, nythän sen muistan. Mutta tunnetko tuota?"

"En".

"No olipa hän kuka tahansa, kunhan hänellä vaan taskuissa olisi heliseviä".

Hovilainen ja Kokka astuivat nyt seuraan. Tervehdykset vaihdettiin, Kokka esiteltiin, pikareja ja juotavaa toimitettiin esille enemmän.

Näitä tulijoita seurasi illemmällä uusia markkinavieraita. Useimmat kävivät vaan väliin ottamassa naukun ja menivät sitten taas torille ja asioilleen. Mutta muuan kanta-joukko pysyi paikoillaan, kortit vedettiin esiin ja kohta oli peli täydessä menossaan. Ja joukkoon tuli vielä kaupungin herroja ja maa-pohatoita sen mukaan kuin siemaukset näissä vaikuttivat. Pöydän ympäryks oli täpösen täynnä pelaria, ja heidän tuoliensa takana seisoivat toiset kiekkuratselijat. Kjellqvist ja hänen apulaisensa antoivat ukkojen alussa olla voitolla. Nämä helistivät kukkaroitaan, laskettelivat leikkipuheita ja huusivat juomatavaroita yhä lisää. Huone täyttyi tupakan-savusta ja viinan höyrystä, tarina muuttui räyhäksiksi, ja pöydän ääressä istuvien kasvot hehkuivat yhä tulisempina pelikiikkosta ja konjakista.

Hovilaisen onni oli jo kääntynyt. Hän muisti kyllä kotona tehtyä päätöstään, mutta lykkäsi yhä tuonnemmaksi sen toimeen-panemisen. "Tämän kymmenmarkkasen panen vielä pöytään, sen saan varmaankin monenkertaisena takaisin" tuumaili hän itsekseen, mutta se pantiin ja se vietiin, toinen pantiin pöytään samalla toivolla, sen kävi samoin, niin kolmannenkin ja neljännen. Hovilainen puri hammasta harmissaan.

"Kyllä sillä pojalla rahoja riittää, vaikka hän kadottaakin jonkun kasan kymmeniä", virkkoi eräs Hovilaisen takana. Tämä lausunto rohkasi taas Hovilaisen mieltä. Huonoahan se olis nyt paeta pelistä — ajatteli hän itsekseen, — jaa, se voisi suuresti vahingoittaa hänen toiveitansa lainansaannista, jos häntä ruvettaisiin luulemaan niin köyhäksi, ett'ei hän tämmöisiä tappioita jaksanut kestää. Mutta jos jo tänä iltana markat menevät kaikki, millä sitten pelaan — ja ainakin kolme päivää täällä on oltava. Jos ei lainaaminen onnistuisikaan eikä rahoja ole voiton pohjaksi, mikä sitten neuvoksi tulee? Enköhän heitä täksi kertaa. No, olkoon tämä vielä viimeinen! ja hän veti viidennen kymmenmarkkasen pöytään. Sekin siirtyi Kjellqvistin kukkaraan.

"Älähän Hovilainen anna herrain niin nylkeä itseäsi", sanoi toinen ääni takana.

"Menkää hiiteen tuosta minun tuolini takaa!" tiuskasi Hovilainen kääntyen vihasesti katselijoihin; "te katsotte pahoilla silmillä minun lehtiini".

"No, no, ukko kiivastuu — ha, ha, ha — suuttuisi sitä vähemmästäkin tappiosta;" he vetäytyivät vähän etemmäksi ja naurelivat. Täytyihän nyt harmissakin kuudennen setelin ilmautua. Hovilainen ei raahnut jättää peliä, ennenkuin lompakkonsa oli menettänyt suurimman osan vaivalla sieltä täältä kerätystä sisällyksestään. Eikä hän silloinkaan olisi lopettanut, elleivät muut olisi nousseet paikoiltaan,

noudattaen viimein ravintolan isännän pyyntöjä, joka vähänväliä pisti päätänsä ovesta ja nyt muka rukoili heitä heittämään hänen huoneensa rauhaan. "Kyllä kerran tulee poliisi ja näkee teidät vielä täällä istuvan kortti-pöydän ääressä; se on loppu iloni", lisäsi hän.

Aamu alkoi valjeta jo kun herettiin, ja siinä hämärässä valossa näyttivät pelarien kasvot inhottavan kalpeilta. Hovilaisen hius-suortuvat seisoivat sinne tänne pystyssä, hän kun joka tappiosta oli tarrannut tukkaansa kiinni. Huoneessa oli inhoittava hajua. Permannolla oli tupakanporoa ja sylkeä niin tiheässä, ett'ei puhdasta paikkaa eroittanut missään. Pöydät olivat kaikki punssin ja viinan vallassa. Pelarit astuivat nyt saliin; jotkut heistä olivat asuntoa samassa ravintolassa, toiset alkoivat hiipsutella kotiinsa kaupungissa. Salin sohvilla korsnaili pari viinan kukistamaa sankaria, joilla kortteeri-kysymys ei ollut selvillä ennenkuin kellistyivät ja korjattiin tänne. Hovilainen hoiperteli makuukammioon, missä Kokka jo kauvan oli unta vetänyt. Jättäkäämme heidät makaamaan humalaansa pois, ja kääntykäämme oikeisiin ihmisiin taas. Juopunut, näette, ei ole enää ihminen; juopumus on vienyt häneltä mielen. Mutta tuon huvituksen karttaminen — huvituksen muuttua ihmisestä siaksi — taitaakin vaatia kaiken mielenlujuuden, päättäen noista vanhempain hartaista penäyksistä pojilleen, ja vaimoin varoituksista miehilleen.

* * * * *

Anna jäi viimein yksin kolmantena päivänä siitä kuin Hovilainen ja herra Kokka olivat markkinoille lähteneet. Hän oli kuin tulisilla hiilillä jo, kun Miina ja Lydia varustelivat lähtöänsä eivätkä päässeet matkaan. Tosin oli tavallista, ett'ei isäntä palannut markkinoilta ennenkuin viiden, kuuden päivän perästä; mutta voisihan nyt rahan puute taikka joku satunnainen syy saattaa hänet pikemmin takaisin. Ja silloin olisi Annan tuuma tyhjään mennyt, ja milloinkaan näin hyvä tilaisuus taas tulisi, kentiesi ei milloinkaan. Huojennuksen huokaus pääsi hänen rinnastansa, kun vihdoin viimein Miina ja Lydia ajaa hyryttivät pois päin kujan kautta. Hän katsoi seinä-kelloon, se kävi viidettä. Aikaa oli hänellä kyllä matkalleen, mutta pois hän pyrki ja pian — rauhaa hän ei saanut enää tässä talossa. Vielä sitten pelkäsi hän että vieraita tulee häntä viivyttämään, ainakin Emma Sivelin, veljensä, kauppamiehen, rakastumisesta lörpöttämään. Hän kiiruhti siis tyttöjen kamariin, aukasi vaate-arkkunsaa ja kokoili nyyttiin tarpeellisimmat pukineet. Sitten naperoitsi hän vielä arkkunsa edessä ja koputti sen peräseinään — ja kas, kaksi kultarahaa tuli ulos erästä raosta ja putosi kilahtaen arkun pohjaan. Hän otti ne ylös, katseli niitä miettävästi kotvasen, huokasi ja sitoi ne sitten huolellisesti huivinsa nurkkaan. Nämä rahat, jotka nyt tekivät mahdolliseksi hänen pakonsa, olivat viimeinen osoite hänen äitivainajansa suuresta hellyydestä ja rakkaudesta. Aavistaen lapsensa tulevaisuutta, oli hänen äitinsä viimeisen sairautensa aikana kerran neuvonut häntä ottamaan ne esille ja sanonut: "ne ovat viimeinen jäännös vähäisestä säästöstä, mikä minun onnistui varjella velkojilta. Suurin osa meni, kun isäsi niin kauvan kitui jalkaansa eikä enää päässyt mitään tekemään. Ehk'ei Jumala minulle synniksi lue sitä että ne rahat salasin meidän velkojiltamme, sillä sen tein rakkaudesta. Monta lievitystä ja virvotusta vaivassaan sai isäsi niiden kautta, ja nyt jätän viimeiset sinulle. Onhan tässä vielä irtainta sen verran että sen hinnalla saatte minut hautaan. Säilytä ne yhtä visusti kuin minä, äläkä muuten kuin pakkotarpeessa pane niitä menemään. Voit lapsiraukka maailmassa joutua semmoiseen tilaan ja pulaan, mistä päästäksesi raha on välttämättömästi tarpeellinen. Silloin ovat nämä kultakappaleet siunaukseksi, käytä ne silloin ja muista äitiäsi". Oliko nyt semmoinen tila käsissä — rupesi Anna ajattelemaan, kun äitinsä sanat johtuivat hänen mieleensä, mutta samassa säpsähti hän ja vaaleni. Kumu kuului kujalta. Hän kiiruhti akkunaan ja kurkisti ulos. Ajopelit pyörähtivät pihaan. Kyytipoika seisautti hevosensa ja kärryistä hyppäsi nuori, solakka mies. Hänellä oli silmälasit, ja ensi hämmästyksessään luuli Anna häntä Kokaksi ja oli juuri paeta piiloon, kun havaitsi väärin nähneensä. Ovi aukeni, ja nuori mies astui sisään. Hän tervehti kohteliaasti.

"Tämä taitaa olla Hannulan talo?" virkkoi hän katsellen Annaa ja kuta enemmän hän katseli sitä lempeämmiksi kävivät silmänsä.

"Ei, Hannula on naapuri-talo, tästä vähän matkaa etempänä", vastasi Anna.

"Jaha! Sitten tiedän; nämä molemmat talot näimme, mutta kyytipoika ei tietänyt niistä sen parempaa selvää kuin että sanoi kumpaakin Hannulaksi".

"Tämä on tainnut aikanaan olla Ala-Hannulan niminen, nyt se on Hovila".

"Jaa, Hovila, niin! Onko täällä Hovilan isäntä kotona?"

"Ei, hän on mennyt markkinoille; tulee ehkä näinä päivinä kotiin."

"Te olette varmaan hänen tyttäriänsä?"

"En ole", vastasi Anna, joka oli suorittanut tilinsä Hovilaisten kanssa eikä huolinut enää sanoa

kuuluneensakaan samaan perheeseen.

"Tekin taidatte olla jonnekin lähdössä", hän osotti nyyttiin, minkä Anna nyt hämmästykseseen huomasi keskellä pöytää minne hän sen oli laskenut, akkunasta kurkistaessaan.

"En tahdo siis pitemmältä viivyttää", jatkoi nuori herra hymyillen; "ehkä toiste saan uudistaa tuttavuuttamme".

Hän sanoi jäähyväisensä ja meni ulos, ja kohta kuului kärryjen jyrinä Hannulaan vievällä kujalla.

Anna jäi hetkiseksi arvelemaan.

"Ei, pois täältä täytyy päästä!" sanoi hän sitten äkkiä; "mitä tässä on arvelemista, en minä voi täällä enää olla".

Hän tempasi nyyttinsä ja astui pihalle. Hän heitti vakoilevia silmäyksiä ympärilleen; ei näkynyt ketään lähistössä. Eva oli mennyt kylään, sen hän tiesi, ja miehet olivat tähän aikaan aina poissa omissa toimissaan. Hän kääntyi polulle ja astahteli sitä vähän matkaa, sitten seisahtui hän ja katseli vielä viimeisen kerran taloihin, ja ympäristöön. Surumielisen näköiset olivat hänen silmäyksensä. Anna oli täällä oleskellut vuosikautia, täällä hän oli saanut kokea monta katkeraa hetkeä, mutta juuri joskus myös onnellisuuttakin ja sydämen riemua. Hänen silmänsä pysähtyivät Hannulaan päin: sieltä olivat alkuansa hänen harvat ilonsa hetket. Ja nyt hän oli poislähdössä, eikä ollut sanaakaan sanonut jäähyväisiksi hyvättekijöilleen. Hän oli jo nyyttiänsä varustellessaan ajatellut tätä. Sydämensä kehoitti häntä käymään siellä vielä kerran, mutta hän pelkäsi siellä viipyvänsä ja ajatteli vielä että hänen käyttöksensä nyt oli tuntuva oudolta, hänen kun ei käynyt ilmoittaminen poislähtöänsä. Nyt oli vielä tuon herran sinne meno hyvä veruke vetää sydämen vaatimuksia tukahuttamaan. Tuo herra — samassa välähti hänen mieleensä ajatus mikä pakotti häntä menemään jo muutamia askeleita Hannulaan päin; tuo herra oli se, jonka kanssa Taavi tuona ikimuistettavana iltana oli kulkenut tästä ohitse. Kun en tullut sitä kohta ajatelleeksi! Hän on nyt kuullut Taavin onnettomuudesta ja kiiruhtanut tänne selvittämään asiaa. Anna koki muistella oliko hän kuullut kenenkään, Taavin jutusta puhuttaessa, maininneen sillä herralla olleen silmälasia, vaan se seikka ei muistunut hänen mieleensä. Kumma kun piti ollakseni niin tyhmän — sanoi hän itseksensä — ett'en paremmin pannut mieleeni tunnusmerkkiä, mikä nyt saattaisi asian aivan varmaksi. Mutta varma se oli kuitenkin. Kukas muu tuo herra olisi, joka näin äkki-arvaamatta tulee Hannulaan. No nyt oli Taavi vihdoinkin pääsevä irti ja luultavasti vapaaksi kaikesta syytöksestä. Anna riemuitsi itsekseen. "Minä saan kultani takasin, voi silloin sitä iloa — — mutta mitä minä puhunkaan, poislähtevä ihminen". Rakkaus järkytti vielä viimeisellä hetkellä hänen tuumaansa. Olenko todellakin täydelleen punninnut tätä asiaa, ajatteli hän — olisko minun mahdotonta jäädä vielä — ehkä vielä kaikki hyvin päin kääntyisi. Ei taida — ei Hovilaisten mieli milloinkaan käänny — Kärryin jyrinä kuului taas talojen puolelta. Nyt Hovilainen tulee! Anna käännähti ja riensi rantaan päin ja sitten pitkin ranta-polkua eteenpäin aivankuin takaa ajettava. Vasta Rossin-rotkon toisella puolella hän levähti, käsi sydämellä. "Ei, pois täältä", huohti hän, "pois entiset ajat ja muistot, jos vaan niistä pääsen — eiköhän se vaan ollut tuon herran kyytipoika, joka pois ajoi; ei suinkaan Hovilainen vielä palaja. — Ehkä Jumala auttaa!" Hän astui ravakasti eteenpäin taas, jopa juoksikin toisin paikoin, koska tahtoi ennen pimeän tuloa päästä soitten ylitse. Toisella puolella aikoi hän levähtää vähän aikaa, ja sitten jatkaa yöllistä kulkuaan. Moni mieskin olisi katsonut kovin kolkoksi tällaista vaellusta aution metsän läpi yön pimeydessä. Mutta Anna ei ollut pelkuri; ja tämä matka oli hänen ainoa pelastuskeinonsa ja siihen hän jo kauvan oli valmistautunut ja koonnut kaiken rohkeutensa. Tätä polkua hän oli kulkenut kerran jo, vaikka talviseen aikaan, tänne tullessaan, se siis ei ollut hänelle aivan tuntematon eikä senvuoksi ollut eksymisestä pelkoa. Pimeyttä ja kummituksia hän ei peljännyt, olihan paitsi sitä Rossin-hauta jo pitkän matkan päässä hänen takanansa; karhuja ei ollut kuulunut näissä metsissä, ne oli rautatien läheisyys karkoittanut. Ainoa pelättävä oli, jos rosvoja ja muita pahoja ihmisiä oli liikkeellä. Mutta rosvojakaan ei ollut näinä aikoina liikkunut, ja muut eivät suinkaan näin pimeässä huolineet olla metsässä. Kuu oli vähimmällänsä tällä viikolla, ja se olikin Annan mielestä parempi: pimeässä hän paremmin vältti pahoja ihmisiä. Ilma oli kolkko, sateen vaaruja ajeli taivaalla, ankeammilla kohdilla puuskahti kylmä pohjatuuli. Mutta huolimatta tällaisista, verraten vähäisistä esteistä, jatkoi Anna matkaansa, ja joka askeleella voitti mielensä enemmän rohkeutta. Entisyytensä ikäänkuin jäi yhä kauvemmaksi hänen jälkeensä sekä peittyi yhä enemmän laskeutuvaan pimeyteen; uusi ihminen, toinen Anna se olikin, joka nyt lähti mailmaa kokemaan, uuden elämän oli uusi päivä hänelle tuopa. Hän koetti lujasti katsoa tulevaisuuteen ja kiinnittää ajatuksensa ainoastaan edessä oleviin kohtauksiin. Lähinnä oli tulonsa rautatien asemalle. Hän ajatteli miten hänen oli menetteleminen, kun ei ennen ollut junassa kulkenut. Mutta kyllä kai ihmiset neuvovat. Kun hän kerran vaunuihin pääsi, niin kyllä sitten matka kului. Olivathan ihmiset sanoneet, että kun aamulla asemalta lähtee, niin on jo seuraavana iltana Helsingissä. Mutta päivällä hän tahtoisi tulla perille, eikä yöllä; ehkä soveltuisi olla yötä jossakin likemmässä asemassa ja aamulla mennä kaupunkiin, vaikka jalan. Hänen ajatuksiinsa yhtyi nyt myös iloakin: hän oli näkevä niin paljon uutta ja komeaa. Mutta iloa

häiritäsi koko joukon tämä vaivaloinen kävely pahassa ilmassa. Vähän väliin tuli kylmää sadetta Anna-raukan niskaan. Hän astui puitten alle suojaan, mutta kauvan ei käynyt yhdessä kohdin seisominen, rupesi kovin vilustamaan. Sydänyön jälkeen poistuivat pilvet taivaalta, ilma kävi valoisammaksi mutta samalla kylmemmäksikin. Hän kääri huonon vaippansa paremmin ympärillensä ja kiiruhti kulkuaan. Mutta kukas tuossa tulee? Mies, ja aivan likellä jo. Ei auttanut muu kuin rohkeasti mennä eteenpäin. Ja eihän tuo ollutkaan kuin sauvan varassa kulkija vanha ukko. Ensi käänteessä avautui sitten jo asuttu seutu. Annalta pääsi helpotuksen huokaus: nyt ei ollut mitään hätää enää. Isonlainen kylä näkyi vähän matkan päässä, mutta valkeata ei pilkistänyt mistään akkunasta, kaikki ihmiset olivat vielä unen helmoissa, Ei kaikki — oli pa tuossa kaksi vaimoa jo liikkeellä. Niiltä sai Anna tietää tien asema-kartanolle. Anna meni sinne, nousi vähän aikaa arveltuansa portaita ylös käytävälle ja istahti penkille. Siinä hän odotti, vilu värisytti hänen jäseniänsä ja hän otti nyytistään vielä toisen vaipan esille ja kääriytyi siihen. Väsymys alkoi tulla tuntuvaksi. Hän nukahti ja uni vei hänet takaisin Hovilaan, missä hän taas täydessä toimessa varustautui matkalle. Mutta kaikki oli niin selkkaista ja vastahakoista, ett'ei tahtonut tulla valmista milloinkaan. Ja Anna pelkäsi suuresti Hovilaisen tulevan. Vihdoin viimein hän oli valmis ja sieppasi nyytinsä, mutta se olikin niin hätäisesti sidottu että solmut aukenivat, nyytti putosi permannolle ja kaikki vaatteet menivät hujanhajan. Anna rupesi niitä kokoilemaan, mutta samassa kuului kärryjen jyrinä. Hän sieppasi vaatteet syliinsä ja juoksi ulos, mutta jo ajoi Hovilainen pihaan ja näki hänet. Hän pakeni Hannulaan päin ja näki Lotan ja Timon ja tuon vieraan herran seisovan Hannulan pihalla ja huutavan hänelle: joudu, joudu sukkelaan! Hän kiiruhti eteenpäin mutta jo tulla hurautti Hovilainenkin takaa. Tuo vieras herra riensi hänen avuksensa, mutta myöhään. — Hän vavahti äkkiä unestansa: nyytti oli pudonnut permannolle hänen eteensä, outo jyrinä lähenei lähenemistään. Ja samassa räikeä vihellys viillähti läpi sumuisen aamuilman. Anna hyppäsi ylös ja riensi rakennuksen toiselle puolelle, mistä vihellys kuului. Hän näki höyryveturin puuskuen ja tupruellen töytävän sivutse. "Herranen aika! minä odotin väärällä puolella, ja nyt ne jättävät", huusi hän ja lähti juoksemaan jälkeen ja tölmäsi asema-palvelijan päälle, joka samassa astui esille erään seinän takaa.

"Mihinkäs teillä semmoinen hätä on?" kysyi asema-palvelija.

"Jokohan juna meni, ja minä jäin jälkeen?"

"Olkaa huoletta vielä toista tuntia, sitten se vasta menee".

"Mutta johan se vihelsi".

"Veturi vaan lämpiää. Olkaa te huoletta".

Anna kääntyi takaisin ja istahti taaskin käytävän penkille. Vähitellen alkoi ihmisiä kokoontua enemmän. Pari herrasmiestä astui puhellen ja nauraen portaita ylös, menivät huoneeseen ja tulivat taas ulos ja paiskelivat ovia. Muuan rouvasihminen, matkalaukku kädessä, tuli ja istuutui Annan viereen penkille. Tähän sangen tervetulleeseen kumppaniin Anna heti kääntyi, kysyen ujosesti aikoiko hänkin junaan ja pyytäen häneltä opastusta piletin ostossa, vaunuihin menossa ja muissa senkaltaisissa. Rouva lupasi ystävällisesti auttaa ja neuvoa. Hän kehoitti Annaa tulemaan suoraan vaan Helsinkiin, ja tarjosi hänelle itse majaa ensi aluksi. Heistä tuli kohta hyvät tuttavat. Mutta aina kun heidän silmäyksensä kävivät yhteen, säpsähti Anna ja ajatteli: missä minä olen nähnyt tämän rouvan, koska hän näyttää niin tutun näköiseltä. Joko piennä ollessani tahi unissani olen hänet nähnyt ja häntä pelännyt silloin. Lieneekö hän oikein hyvä ihminen! Mutta heti jälkeenpäin hän suuttui itseensä semmoisesta pahasta luulosta tätä hyväntahtoista rouvaa kohtaan, joka kaikilla tavoin koetti olla hänelle kiittämättömälle avuksi ja turvaksi. Piletit ostettiin. Inspehtori pyyhkäsi ynseästi laatikkoon toisen noista niin suurena aarteena vuosikausien kuluessa säilytetystä kultarahoista; Anna sai piletinsä ja joitakuuta markkoja takaisin. Anna seurasi tuota rouvaa uskollisesti, eikä tässä sisämaan asemapaikassa ollutkaan semmoista tungosta mikä heidät olisi eroittanut. Ensimmäisinä astuivat Anna ja rouva vaunuihin, sitten seurasi nuo kaksi herraa ja vielä pari kolme muuta matkustajaa. Kello soi, konduktööri vihelsi pillillään, ja höyrykoneen vingaistua lähdettiin mennä jyräyttämään etelään...

Jollei Anna niin ajoissa olisi lähtenyt pakoon, olisi se sittemmin käynyt hänelle vaikeaksi, melkein pä mahdottomaksikin. Samana iltana, näette, tuli Lydia kotiin jo. Syy siihen oli seuraava. Jonkun matkan päässä toisella puolella kirkonkylää tuli Miinaa ja Lydiaa vastaan eräs Onkamolainen, joka kauvan aikaa oli oleskellut Miinan kotipitäjässä, käynyt sieltä markkinoilla ja nyt palasi, tuoden mukansa ruokatavaroita omaan kyläänsä. Tuntien kotipuolelaisensa, tervehti hän ja alkoi puhella. Muun muassa kertoi hän Miinan sisaren olevan tätä nykyä sairaana, vuoteen omana. Tämä oli ikävä uutinen, joka saattoi Miinan ja Lydian arvelemaan. Kumpikin oli odottanut iloista vastaanottoa ja hauskoja päiviä matkan perillä. Kuitenkin oli Miinalla, kuten tiedämme, toinen tarkoitus kuin huvimatka vaan. Hän päätti siis jatkaa matkaansa, varsinkin kun olisi näyttänyt rumalta, jos hän olisi kääntynyt takaisin juuri kun kuuli sisarensa olevan kipeänä ja hoidon tarpeessa. Mutta Lydia ei huolinut lähteä sairaanhoitajaksi sinne. Lydian mieleen oli muutenkin monesti jo juolahtanut sama ajatus kuin Annankin, vaikka toisaalle tarkoittava. Jos rahanpuute taikka muu syy saattaisi hänen isänsä ja Kokan

tavallista aikaisemmin markkinoilta — sepä olisi ikävä, sillä jos Kokka monta päivää saisi kaivata Lydian seuraa, voisi hän ehken kääntyä Annan puoleen. Harmillista oli ajatella, että sill'aikaa kuin Lydia sairaanhoitajana viettää monta ikävää päivää, sill'aikaa Anna pitää hauskaa elämää Kokan kanssa. Hän väitteli siis niin kauvan äitinsä kanssa, kunnes sai kääntyä takasin. Onkamolainen tarjosi tilaa kärryissään. Lydia eroitti hätimmiten omat kapineensa pois matkalaukusta, ja meni Onkamolaisen kanssa kotiin päin. Hovilan haaralla hän nousi pois ja käveli kotiin. Täällä vallitsi hiljaisuus. Anna oli poissa, Eva oli poissa, rengit olivat poissa. Ensimmäisenä ilmautui Eva ja sai toria silmät korvat täyteen.

"Missä Anna on?" kysyi Lydia sitten.

"En minä tiedä", vastasi Eva kääntyen selin Lydiaan.

"Missä hän on muualla kuin Hannulassa".

"Voipi olla".

"Tokko hän aikoo sinne yöksi jäädä".

"En suinkaan minä tiedä".

"Sinä et tiedä muuta kuin omia hävyttömyksiäsi".

"Enemmänkös sinä sitten tiedät".

Evan välinpitämättömyys ja röyhkeys ärsytti Lydiaa niin että hän polki jalkaansa permantoon ja huusi:

"Suu kiinni! Malttakaa, kun isä tulee kotiin, kyllä hän teille näyttää, sinulle juuri ja Annalle. — Mitä sinä täällä odotat! Ala laittaa ruokaa miehille, vai luuletko että minä sitä teen".

Lydia meni kamariinsa ja paiskasi oven lukkoon.

Tunti tunnilta kului, iltanen syötiin, ja aina vaan Annaa ei kuulunut.

"Olkoon hän vaikka hitossa", mutisi Lydia ja meni maata.

Puolen yön aikana hän havahti. Ovi oli au'ennut ja hän luuli Annan hiipineen huoneesen. Mutta kukas olikaan tulija!

XIII.

Tällä välin tapahtui tuttavillemme kaupungissa yhtä ja toista.

Toisen markkinapäivän aamu valaisi surkeita, nuloja naamoja monessa paikassa, niinpä eräässä kamarissakin ennen mainitussa ravintolassa. Siinä istui Hovilainen pöydän ääressä, kyynäspäät pöydällä ja kädet hiuksissa. Permännolla käveli edes takaisin Kokka. Väliin puhkesi kirous Hovilaisen huuilta, hän tempasi pullon pöydältä ja kulautti kulkuunsa viinaa, tulematta kuitenkaan paremmalle tuulelle.

"Vai niin ovat huonolla kannalla asianne", virkkoi Kokka.

"Tottahan te, niin viisas mies kuin olette, jo aikoja olette arvannut minun tilani. Senpätähden en huolinut sitä pitemmältä peitellä".

"Eiköhän vielä apua löytyne".

"Ei, kyllä ei siitä ole toivomistakaan. Näette, aattona jo meni enimmäkset rahat, eilen viimeiset ja lainarahoja vielä pari sataa. Tuskin pääsen täältä ravintolasta, jos en hevostani myy, ja sitten saan jalan lähteä kämpimään kotiin. Piru vieköön kaikki kortit, en ikäpäivinäni ota niitä käteeni".

"Hm".

"Kun saisin vielä irti pari sataa markkaa, niin pakenisin suoraa päätä Ameriikkaan".

"Siellä vuoleksimaan kultaa puuveitsellä".

"Miksi en minä voisi päästä rikkaaksi mieheksi siellä, niinkuin monet muutkin ovat päässeet. Eilen puhuivat Risto Tarkkasen palanneen sieltä varakkaana miehenä ja avanneen nyt kaupan Porissa".

"Risto Tarkkasen — kuka se on?"

"Timon veli meidän pitäjästä. Häneltähän minä Hovilan ostin".

"Tarkkanen todella, sukunimi — vai niin. Ja hän on rikastunut Ameriikassa, mutta voisimmehan mekin samoin rikastua siellä. Emmeköhän lähde?"

"Millä varoilla?"

"Siinäpä se on, ha, ha, ha. Ihmiset ovat niin onnettoman kitsaita tähän aikaan, ett'ei niistä ole mihinkään. Täällä minäkin olen juoksennellut saadakseni jonkun kirjoittamaan vekseliin, mutta ei ne ota olleskaan korviinsakaan semmoisia pyyntöjä".

Kokka käveli edestakaisin, kädet selän takana.

"Tunnettehan te Könnilän patroonan?" kysyi hän äkkiä seisahtuen.

"Kas kun meille sattui sama ajatus!" sanoi Hovilainen. "Tässä juuri ajattelin Könnilää, jonka hyvin tunnen. Minä olen ennen melkein päivän päälle maksanut velkani hänelle, enköhän hänen puoleensa käänny vielä, vaikka on vähän entistäkin maksamatta. Nähdäänhän!"

"Minä myös ajoin kääntyä hänen puoleensa teidän avullanne tietysti".

"Jaa, mutta kirjoittaako hän nimensä teidän vekseliinne, siinä on kysymys", arveli Hovilainen. "Onko suurikin pyyntönne?"

"500 markkaa vaan. Semmoista summaa suinkaan ei tarvitseisi säikähtää".

"No, eihän se Könnilän asioissa mikään hirvittävä raha ole — mutta — onko toinen hyvä nimi —"

"Jo on takausmies, ja vankka". Kokka viskasi pöydälle paperin, minkä oli ottanut taskustaan.

Hovilainen levitti sen ja luki.

"Timo Hannula!" huudahti hän; "vai pettääkö minun silmäni. Kyllä se on hänen käsialaansa. Mutta millä keinoin teidän on onnistunut saada tuo saivarinnylkijä tähän? Onko hän itse todellakin nimensä kirjoittanut?"

Hän katsahti Kokkaan tutkivasti. — Toverit tunsivat toisensa.

Kokka vastasi, katsomatta kysyjään: "Kukas sitten! Sovittaaksensa poikansa solvauksia olisi hän mennyt kymmeneenkin takaukseen".

"Vai niin, vai niin; hm, hm! No nähdäänhän!" Hovilainen tuijotti paperiin, ajatuksiinsa vaipuneena, käänsi sen sitten kiinni ja virkkoi naurahtaen:

"Hyvä tästä tulisi paperi, vahinko vaan ett'ei summa ole suurempi".

"Taas yhtyi ajatuksemme", naurahti nyt Kokka.

"Kuulkaahan", sanoi Hovilainen; "ilman minua ette saa Könnilää kirjoittamaan, emmeköhän pidä tätä asiaa niinkuin meidän yhteisenä? Mitä siihen sanotte?"

"Aivan oikein! Ja tällä paperilla voimme saada nuo äskeiset tuumat toteutetuiksi".

"Hah!" purskahti Hovilainen nauruun, tempasi taas paperin ja katseli sitä. "Teitä vasta on poika! Tuo sataa tuossa on niin saakelin sukkelasti tehty".

Kokka hymyili.

"Suuri maanviljelijä on tuo Könnilä, eikös niin?"

"Kyllä hän maanviljelyksessä koettelee jos jotakin".

"Niinpä kuulin. Uusille koetuksille hetas. Oivallinen — mies tässä meidän tuumassa".

Hovilainen katsoi Kokkaan kysyvästi ja suu valmiina remahtamaan nauruun.

"Joko hän kivijauhojakin käyttää pelloissaan?" kysyi Kokka.

"Hahhah!" pääsi Hovilaiselta naurahdus. "Mitä hän taas tarkoittaa. Sitä on poika, sitä on poika".

Hovilainen nousi ylös, nauraen ja hieroen käsiään, huusi sitten ovesta saliin: "Hoi siellä! Enemmän juomatavaraa tänne!"

Ja kohta oli suuret tuumat tekeillä pöydän ääressä, ja ajatuksia teroitettiin tiheään "moukuilla".

"Hahaha, kyllä rupeaa Timon korvia kutittamaan, kun pankki tulee ja sanoo: maksa pois! Jaa, jaa, mitä minä sanoin, Timo Hannula, kuka meistä ennen häviää? Nähdäänhän! — Mutta kuulkaa, ajakaa te vielä tänä iltana Hovilaan. Minä tarvitsen yhtä ja toista, ja annan teille avaimet. Näette, se on parempi, ett'emme lähde täältä yhdessä. Rahat kun olemme jakaneet, voimme huoletta lähteä kumpikin eri paikaltaan, te sieltä, minä täältä yöllä elikkä aamupuoleen sittenkuin karhuilleni olen luvannut yhdeksän hyvää ja kahdeksan kaunista. Sitten yhdymme siinä missä puhe oli".

"Anna on yksin kotona, eikö niin?" kysyi Kokka äkkiä.

"Niin. No — hahaha — mitä minusta siis teidän seuraanne. — Siin' on poikaa! eiköhän tyttö sitten käräjissä puhu aivan kuin teidän suustanne. Vahinko vaan ett'ei enää saa kuulla. Oivallista, oivallista!"

* * * * *

Ken aamulla olisi nähnyt Hovilaisen ja Kokan, niin tuskin olisi tuntenut heitä samoiksi miehiksikään, jotka jälestä puolenpäivän teuhasivat ennen mainitussa ravintolan salissa ja samassa seurassa. Sen iloisia he nyt olivat, väsymättömiä kerskuria ja viina-veljiä.

Markkinoilla tehdyistä hevoiskaupoista puhuttiin.

"Minullapa on paras hevonen kuitenkin koko markkinoilla", sanoi Hovilainen kasvot pöhössä.

"Jaa, Virkku vei toisen palkinnon Kuopion kilpa-ajoissa — vai ensimmäinenkö se oli?" sanoi Kokka.

"Ensimmäinen, ensimmäinen" valehteli Hovilainen julkeasti.

"Kyllä Hovilaisella sievä varsa on, mutta en minä sitä usko ensimmäisen palkinnon-ottajaksi sentään, enkä muista sitä siksi mainituksi sanomalehdissäkään", sanoi muuan hevoistuntija.

"Noh, sepä kumma", vastasi Hovilainen, "tässä on tämä maisteri vieraaksi mieheksi. Antti, minun poikani, oli ajamassa. Ja jos ette usko hevoistani juoksijaksi, niin lähtekäämme koettamaan jonkun virstan päähän. Nähdäänhän!"

"Lähtekäämme vaan. Ehkä tässä vielä kauppa syntyy".

"No, sittenhän nähdään".

Ravintolan isäntä meni antamaan rengillensä käskyn valjastaa Virkun.

"Ja illemmalla kai sallitte minun ottaa korvauksen tappioistani", sanoi Hovilainen.

"Heillä ei ole parempia pyrintöjä kuin hevoishuijausta, juominkia ja korttipeliä", virkkoi Pyrell, kohauttaen olkapäitensä.

"Joko Pyrell on kyllästynyt korttipeliin?" arveli eräs.

"Tänä iltana ainakin taidan päästä parempaan huviin", vastasi Pyrell.

"Tulkaa tekin ennemmin luentoa kuulemaan, hyvät herrat!"

"Mitä luentoa?"

"Sangen sivistävää luentoa päivän kysymyksissä; tänään se pidetään ruotsiksi, tänään tulevat sääty-ihmiset —"

"Mitä sääty-ihmisiä!" keskeytti Kjellqvist; "eikös talonpojat ole sääty-ihmisiä nekin, kuuluvathan ne talonpoikaissäätyn".

"No vallas-säätyiset, herrasväki —"

"Herrat pahulaiset", selitti Tolttinen vielä tarkemmin, ja nauraa röhötti.

"Tänään tulee herrasväkeä enimmiten", jatkoi Pyrell; "mutta huomenna on teidän vuoronne, isännät!"

"Huomenna voisin mennä jos viipyisin", virkkoi Kokka, "vaikka kohta tunnen heidän luentonsa jo ulkoa — mutta tänään en huoli mennä ruotsalaista renkutusta kuulemaan. — Mitä he lukevat?"

Pyrell katsahti sanomalehteen ja sanoi: "'Ett inlägg i qvinnofrågan', se tahtoo sanoa: sisäänpaneminen nais-kysymyksessä, suoraan suomentaen —"

"Suoraan sanoen, todella!" toisti Tolttinen, väärin kuullen.

Pyrellin huono suomennos nosti yleisen hahahtelemisen. Tolttista rupesi yskittämään, hän kävi mustanpunaseksi ja oli tukehtua.

"No mitä naurettavaa siinä löydätte", sanoi Pyrell nuhdellen, "kysymyksessä joka koskee itsekutakin perhettä, itsekutakin ihmistä".

"Niin, tärkeähän se on kysymys; minä aijon pitää siitä luennon kohta toisessa paikassa", naureli Kokka. — "Mutta mikä, Jumalan nimessä, Hovilaiselle on tullut —"

Kaikki kävivät silmänräpäyksessä totisiksi ja tuijottivat Hovilaiseen. Tämä oli muuttunut kalmankalpeaksi, horjui tuolillaan ja romahti viimein permantoon. Halvaus oli häntä kohdannut.

Suuri hälinä syntyi. Ravintolan isäntä juoksi hädissään sinne tänne, piit kyökistä tulivat katsomaan, vieraista muutamat menivät pois, toiset kokoutuivat kaatuneen ympärille.

"Jokohan hän on kuollut?" kysyi eräs.

"Ei taida sentään vielä kuollut olla", vastasi Kokka, joka ensimmäisenä asettui säikähdyksestä ja nyt kyykistyi koettelemaan Hovilaisen suonta ja sydäntä. "Tulkaas auttamaan, niin viedään hänet vuoteelle hänen kamariinsa".

Kolme miestä kävi sairaasen kiinni, ja niin hän kannettiin kamariinsa ja laskettiin vuoteelle.

"Minä toivon että hän kohta herää horroksistaan", sanoi Kokka; "mutta menkäähän nyt, hyvät ystävät, saliin takasin, hän voi pyörtyä taas, kun näkee paljon ihmisiä vuoteensa ympärillä. Rauhaa, rauhaa tarvitsee sairas ennen kaikkia".

Hyvät ystävät menivät ulos, paras ystävä jäi ja sulki oven heidän jälkeen. Mutta ei aikaakaan, niin tuli Kookakin ulos.

"Ei hän herää", sanoi hän päätänsä pudistaen ja vilaisten ulos akkunasta. "Kyllä tästä täytyy antaa tieto —"

Hän oli puhuvinaan niinkuin itsekseen, otti lakkinsa ja meni pihalle.

Täällä seisoivat Virkku valjaissa, odottaen haltijaansa. Kokka päästi riimuvarren irti, otti ohjokset käteensä ja hyppäsi kärryihin.

Ravintolan isäntä astui etehiseen.

"Minä lähden kiireimmiten apua hakemaan", huusi Kokka isännälle, ja katosi samassa portista.

* * * * *

Hetken kuluttua lähti kaupungista kauppias Sivelin Tyynevedeltä. Hän oli keskipäivän aikana saapunut sinne, mennyt majoilemaan muutamaan hiljaiseen ravintolaan ja ryhtynyt heti toimittelemaan kauppaa- ja pankki-asioitansa. Nämä suoriutuivat niin hyvin, että hän jo muutamien hetkien kuluttua oli valmis lähtemään kotiin päin, ja sen hän teki sangen mielellään, markkina-ilo kun ei ensinkään häntä viehättänyt.

Jonkun peninkulman ajettuansa, kohtasi hän Könnilän patroonan, joka myöskin oli paluumatkalla, ja kun hän ajoi omalla hevosellansa, ei hän ollut vielä päässyt länteen päin erkanevaan tiehaaraan.

"No hyvää päivää, Könnilä! Tekin olette markkinailot heittäneet".

"Jo aivan mielelläni; tappioita tulee niissä vaan".

"Jaa, tosin! Tappioita tulee pianikin. Tappioista puhutaan, niin kylläpä te olette menneet vähän arveluttavaan vekseli-asiaan — älkää pahaksi panko että puutun asiaan, mikä minuun ei kuulu, mutta se oli minusta vähän outoa".

"Mitä te tarkoitatte?"

"Tuota herra Kokan lainaa. Ja mikä minusta oli vielä oudompaa, se oli Timo Hannulan nimi paperin toisella kulmalla".

"Oudoksutti se minuakin, mutta herra Kokka ja Hovilainen, joka hänen kanssansa kävi minun luona, sanoivat Hannulan menneen siihen kiitollisuudesta herra Kokan jalosta käytöksestä Timon pojan asiassa; he kehuivat että Timo olisi taannut paljon suuremman summan. Timon käsiala se oli, minä tunnen sen, — sentähden pistin minäkin viimein nimeni siihen, koska ei heistä vähemmällä päässyt ja minulla oli kiire lähteä, kun piti poiketa vielä Tourulan tehtaalla. Ja eihän tuo summa niin suuren suuri ollut".

"Hm! Jos ei lienekään niin mahtipontisen rahamiehen asioissa kuin te olette, niin onhan tuossa viidessä tuhannessa sentään koko kassa".

"Tuhannessa? Te olette ihan väärin kuulleet. No viisi tuhatta, sehän olisikin toista".

"Mutta minä en ole kuullut, minä olen itse nähnyt vekselin".

"Ja siinä seiso viisi tuhatta? — Mahdotonta! — Missä te näitte sen? Kertokaa, kertokaa!"

"Pankissa. pankki-herrat pyysivät minua katselemaan Hannulan nimeä oliko se oikea. No, minä katselin, kyllä se oli Timon käsialaa — samassa osui silmäni summaan ja minä oikein hämmästyin, siinä seiso viisi tuhatta aivan selvästi sekä kirjaimilla että numeroilla".

"No mutta Jumalan nimessä! sittenhän minä olen petetty".

"Siltäpä se näyttää".

"Ja pankki todella antoi viisituhatta markkaa tuolle konnalle?"

"No antoi. Hän oli sanonut aikovansa rakentaa teidän pitäjääsenne myllyn, mikä tulisi oikeaksi Sammoksi, ja siihen yritykseen te olitte muka hyvin mieltynyt. Hovilainen oli kaikki todeksi vakuuttanut".

Kirous kähisi Könnilän hampaiden välitse.

"Takasin kaupunkiin ja kiireimmän kautta", huusi hän. "Näittekö Hovilaista ja Kokkaa vielä kaupungissa?"

"En. Mutta ettekö te asuneet samassa ravintolassa kuin he?"

"En; tuttavaini luona minä majailin tällä kertaa".

Hevoset käännettiin, ja ajettiin aika kyytiä kaupunkiin takasin ja siihen ravintolaan, missä Hovilainen oli asuntoa.

Salissa ei ollut monta ihmistä, mutta sitä enemmän Hovilaisen kamarissa, josta kajahti naurahduksia kerta toisensa perään.

Hovilaisesta oli suonta isketty, hän oli vironnut, mutta halvaus oli vienyt hänen puhelajansa. Hän ähkäili tavoitellen sanoja ajatustensa lausumiseksi, ja siinä sattui niin mukavia sanoja ja selityksiä, että kuulijat vähän päästä purskahtivat nauruun.

"Missä herra — missä herrapoika —" hoki hän juuri kun Könnilä ja Sivelin astuivat sisään.

"Hän tarkoittaa kai Kokkaa", arveli eräs.

"Ja missä tämä on, kysyn minäkin?" virkkoi Könnilä.

"Eikös hän mennyt tohtoria hakemaan", sanoi eräs, "vaikka sille tielle jäi".

"Ja hevosella hän kumminkin näkyi menevän", sanoi toinen.

"Hevosella? Teidätkö hevosella?" kysyi Könnilä ravintolan isännältä.

"Ei kuin Hovilaisen hevosella, joka juuri sattui olemaan valjaissa", vastasi tämä.

"Ei hän tohtoria hakemaan mennyt", sanoi Sivelin"

"Näkikö kukaan minne päin hän kääntyi?"

"Näin minä", vastasi ravintolan isäntä, "hän kääntyi pohjois-tullilie".

"No mikäs tohtori siellä päin asuu?" kysyi Sivelin pilkallisesti. "Onko siitä kauvan kuin hän meni?"

"Lienee pari tuntia", arveli isäntä.

"Jo siitä on enemmänkin", sanottiin siihen.

Könnilä oli sillä välin tempaissut Hovilaisen takin tuolin-selältä ja koetellut sen taskuja, ja veti nyt sen povitaskusta lompakon. Hovilainen nähdessään tätä menettelyä joutui tuliseen vaikka voimattomaan vimmaan. Hän viittaili vasemmalla kädellään, jota taisi liikuttaa, hän mursi suuta ja väänti päätä, mutta kieli ei tahtonut kääntyä. Hänen täytyi nähdä miten Könnilä aukasi lompakon ja tarkasteli kaikki sen lokerot. Se oli tyhjä. Könnilä paiskasi sen pöydälle ja kääntyi läsnäoleviin, jotka kummeksien olivat katsoneet tätä kohtausta.

"Kokka on pötkinyt pakoon, hän on väärentäjä ja varas ja tuossa on hänen apumiehensä", ja hän osotti Hovilaiseen.

Tämä kun älysi ett'ei Könnilä löytänytkään mitään rahaa lompakosta, oli syvästi huoaten rauvennut, mutta sisunsa näkyi vielä kuohuvan. Milloin leikitteli pilkallinen hymy hänen kalpeilla huulillansa, milloin hän taas rypisti kulmiansa ja puristi nyrkkiään. Mitkähän ajatukset ajelivat sairaan sekavissa aivoissa!

"Kokka", sai hän nyt selvään sanotuksi. Hän viittasi kädellensä Sivelinille ja hymyili ilkeästi. Sivelin lähestyi sänkyä.

"Kokka", sanoi Hovilainen, "neidin luona, teidän neidin luona, he, he, he!"

Ympärillä olevat naurahtivat taas, Könnilä vaan oli totinen ja tuumaili.

"Mitäs tuo taas merkitsee?" virkkoi joku joukossa.

"Ties' sen —" sanoi Sivelin, vaaleten. Hän muisti sisarensa puhuneen että Hovilan emäntä aikoi Lydian kanssa matkustaa jonnekin markkina-aikana. Hovilaisen häijy hymy saattoi hänet pelkäämään jotakin pahaa hanketta Annaa kohtaan. Hän kääntyi Könnilään:

"Sukkelaan nyt varkaan jälille. Minä lähden heti ajamaan, ehkä hänet tapaan. Tuletteko te nyt vai vasta jälempänä?"

"Kohta kun olen pankille ja poliisille tiedon antanut".

Könnilä kiirehti kaupunkiin, ja Sivelin lähti, ohjakset omassa kädessä, kiidättämään Tyynevedelle.

XIV.

Onnen pyörä oli kiepahtanut kertansa. Hovilan onni oli laskeutunut, ja samalla Hannulan taas kohonnut.

Samana toisena markkinapäivänä, jolloin Hovilainen kukistui sekä sairauden että syytöksen alaiseksi — samana päivänä pääsi toivo taas eleille Hannulassa, toivo joka tällä kertaa ei ollut väikkyvä virva, vaan joka hetkestä hetkeen sai lisäystä ja vakavuutta.

Se herra joka Annaa oli säikähyttänyt hänen pakopuuhaassansa ja nyt tuli Hannulaan, esitteli olevansa lakitiedetten kandidaatti Nivalinkanen. Että hän oli suotuisimpia vieraita tähän aikaan Hannulassa, emme tarvinne sanoakaan. Samaten kuin lääkärin tulo taloon, missä kipeä kituu, kohta kaikissa huolestuneissa omaisissa herättää lohdullisemman, rauhallisemman mielen, niin toi Nivalinkanenkin rohkeutta ja luottamusta Hannulaisten murheellisiin sydämiin. Jos kuka voisi auttaa, jos kuka voisi saattaa totuuden ilmi tuossa pimeässä asiassa, mikä oli vähällä viedä ijäksi onnen tästä perheestä — niin hän se mies oli, tämä koko Suomessa kuuluisa kandidaatti. Timo ei tahtonut lakata kiittelemästä ja Lotta pani kaikki kykynsä liikkeelle pitääkseen tätä tervetullutta vierasta hyvänä. Nivalinkanen esteli, hymyillen, liikanaista hyvänä-pitämistä, sanoi tullessaan niin aikaisin päästäksensä perinpohjin tutkimaan tätä asiaa, joka suuresti hänen mieltänsä kiinnitti, ja vakuutti ainakin saattavansa Taavin vapaalle jalalle, jos ei näissä käräjissä vielä saisi häntä tyyten syytöksestä puhtaaksikaan. Kohta istuttiin hyvämakuisen aterian ääressä, Timo kertoi Taavin asiaa, Lotta huokaili ja nosti väliin liinansa

silmille, jolloin Nivalinkanen aina rohkaisi häntä: "Olkaa hyvällä mielellä vaan, kyllä tässä vielä kaikki kääntyy meille voitoksi ja iloksi!" Ja monen viikon perästä lensi taas hymy Lotan huulille. Aterialta päästyä ilmoitti Nivalinkanen aikovansa vielä tänä iltana ajaa nimismiehen tykö, saadaksensa asiakirjat lukeakseen.

Timo käski valjastamaan parhaan hevosen.

"No teidän rovastinne on kipeä ja parannuksilla Helsingissä", alkoi Nivalinkanen nyt muusta puhua.

"Jaa, sattuipa onnettomuutemme lisäksi rovastikin olemaan poissa juuri tänä murheen aikana", sanoi Timo. "Hänen apuansa ja lohdutustansa olemme suuresti kaivanneet ja ikävöineet. Mutta johan hänen näinä päivinä pitäisi palata kotiin. Tapasitteko häntä Helsingissä?"

"En, enkä myöskään luule hänen vielä niin pian palajavan, koska hän on toimittanut tänne apumiehen itselleen".

"Apumiehen!" virkahti Timo.

"Voi, voi, sitten on hyvä rovastimme vissiin käynyt huonommaksi", päivitteli Lotta. "Kyllä ne tohtorit usein vaan pahentavat taudin".

"No sitä en tiedä, mutta apulainen tuli ja tuli minun seurassani. Kirkolla erosimme, hän meni kappalaista tervehtimään ennenkuin —"

Nivalinkanen keskeytyi, sillä toinen vieras ajoi pihaan.

"No mutta tuossahan tulee rovasti — rovasti itse ihan todella!" huusivat Timo ja Lotta kohta, kun katsahtivat akkunasta.

Kaikki kolme nyt astuivat pihalle vastaan-ottamaan.

"Hyvää päivää taikka hyvää iltaa oikeastaan, pitkän ajan perästä taas", sanoi rovasti, astuttuansa yksi-istuisesta kiesistään ja kätteli isäntäväkeä.

"Hyvää iltaa, hyvää iltaa, ja tuhannesti terve tulemasta taas kotimaille!" sanoivat Timo ja Lotta.

Nivalinkanen seisoi pihalla.

"Tämä herra on lakitieteen rohvessori Nivalinkanen, joka hyväntahtoisesti on ottanut Taavin puolustuksen asiakseen", esitteli Timo.

"Lakitieteen kandidaatti", oikasi Nivalinkanen hymyillen ja pudisti rovastin kättä.

"Täällä on tosiaan tapahtunut sangen ikäviä asioita minun poissa ollessani", sanoi rovasti huoneesen astuessaan.

"Niin", vastasi Lotta surullisella äänellä ja veti liinansa silmillensä.

"Älkää itkekö; asia korjataan, asia korjataan", lohdutti lakimies taas.

"Sitä minäkin, ja minä tuon teille heti vähän tietoa ja toivoa", lausui rovasti.

"Näette, enkös minä sanonut!" virkkoi lakimies hyvillään.

"Voi, voi hyvä rovasti, teitä me siunaamme aina kuolin-hetkeen asti", sanoi Lotta. "Tietääkö herra rovasti jotakin tähän asiaan? — tuosta herrasta ehkä joka Taavin kanssa käveli?"

"Juuri hänen jälillensä luulen pääseväni".

Rovasti istuutui huohottaen ja sivellen polviaan, ja lausui sitten:

"Kuulkaahan nyt lyhykäistä kertomusta elostani ja olostani, tiedoistani ja toivoistani:

"Minä en ole tietänyt tästä asiasta mitään ennen kuin viime viikolla. Olo-aikanani en käynyt muualla kuin tohtorissa ja pari kolme kertaa vanhain akatemia-kumppanieni luona. En siis paljon uutta kuullut läheltäkään saatikka sitten näiltä etäisiltä tienoilta. Hufvudstadsbladia pidin, saadakseni vähän tietoa päivän tapahtumista, mutta siinä kun on niin armottoman vähäsen luettavaa, ostin silloin tällöin Uuden Suomettaren. Niin tein myös viime viikolla — tiistaina taisi olla — ja siinä numerossa näin kirjoituksen Tyynevedeltä. Se oli jokseenkin lavea kertomus tästä onnettomasta asiasta ja siinä pidetyistä kärkeistä. Kenenkähän se oli kirjoittama?"

"En ole kuullut", vastasi Timo. "Luultavasti kansakoulunopettajan".

"Minä lu'in sen useampia kertoja. Se nosti minussa hämmästyystä ja huolta. Kova kohtalo oli tavannut perhettä, jota aina olin suuressa arvossa pitänyt. Minä kuvailin mielessäni teidän tuskaanne ja suruaanne Taavin rikoksesta. — Ei Taavi sitä ole tehnyt! huudahdin samalla. Tunnenhan minä Taavin aivan toiseksi mieheksi, suoraksi ja rehelliseksi pojaksi. Ei hän ole syyllinen, ei se valhetta ole mitä hän tuossa puolustukseksensa on sanonut. Siinä vallitsee onneton erehdys. Suokoon Jumala että saataisiin selko asiasta! Niin ajattelin ja jätin teidän kohtalonne Jumalan kätehen. Mutta rauhaa en enää saanut, halutti kotiin, missä ehkä jossakin kohdassa voisin auttaa teitä. Mutta tohtori ei päästänyt vielä silla viikolla. Minun tulee mainita että minulla on ollut suuri apu kipuihin tästä parannus-matkasta, ja erinomainen onni, kun vielä sitten tapasin tuon tohtori Donnerstag'in, siunattu mies ja siunatut hänen galvaniset koneensa. — — No, mutta mitenkään en tahtonut voida malttaa mieltäni, kun seuraavain päivän Suomettaressa näin kehoituksen, 'sille herralle joka iltasella elokuun 2:nä päivänä on kävellyt kautta Tyyneveden pitäjän, tulemaan todistamaan hengenrikos-asiassa, missä muuten ei selkoa saatu'. — Viimmein pääsin maanantaina vapaaksi ja kiiruhdin kotiin. Jo aikoja sitten olin minä kirjoittanut tulevalle apulaiselleni että, koska en tiennyt kauvanko tulen olemaan parannuksella ja koska sittemmin ehkä tarvitsen enemmän lepoa ja rauhaa, jos hänen haluttaisi tulla viettämään syksyä täällä ja harjoittelemaan saarnaamisessa, olisi hänestä nyt sangen suuri apu. Minä siis odotin saavani tavata hänet täällä, jopa kotiutuneena. Mutta ei ollutkaan kuin kirje. No, siinä Schyvall —"

"No mutta —" yritti Nivalinkanen keskeyttämään.

"Älkäähän vielä, nyt tulen tärkeimpään. Siinä Schyvall kirjoittaa saaneensa minun kirjeeni vasta nykyisin, vaan sanoo tulevansa tänne, niin pian kuin mahdollista, ja mainitsee lopulla — kuulkaahan — että hän heinäkuussa kohtasi eräitä ylioppilaita, jotka tekivät jatkomatkan Hämeeseen ja Pohjanmaalle. Pohjanmaan etelä-kulmassa nämä olivat eronneet toisistaan. No näitähän se herra on, ihan varmaan, josta Taavi on puhunut! se ajatus iski kohta minun mieleeni! Ja minä kun kerran olin matka-aikkeessa, niin päätin lähteä tänne itse ja heti kohta saattaa teille toivoa ja saadakseni yhdessä teidän kanssanne tuumailla odotetaanko Schyvallia vai ruvetaanko kohta kirjeellisesti kyselemään".

"Mutta, ettekö, herra rovasti, tavannut Schyvallia?" kysäsi kohta Nivalinkanen; "hän on tullut ja on parhaallaan kirkolla".

"Tullutko?" virkahti rovasti. "En minä ole häntä tavannut. Vai on hän viimeinkin tullut. Tiedättekö milloinko hän tuli?"

"Tottahan sen tiedän, kun yhdessä vast'ikään tulimme. Hän poikkosi kappalaista tervehtimään, ja sanoi kohta tulevansa isoon pappilaan".

"Ettekö te keskenänne puhelleet tästä Hannulan murha-jutusta? Eikös hän siihen mitään sanonut?"

"Emme puhuneet siitä asiasta ollenkaan. Minä en mielelläni lavertele asioistani, ja hän taas päivitteli kaiken matkaa myöhäistä tuloansa, rovastin kirje kun oli kiertänyt kaiken maailman mutkat, ennenkuin se hänelle saapui".

"No nyt siis ei enää ole tiedot kaukana. Lähtekäämme takaisin kirkolle Timon kanssa!"

Lähtöä hommattiin; puheltiin ja selitettiin. Emäntä toi vielä lähtökahvit. Ei älynnyt ensimmältä kukaan, että ovesta astui vielä kolmas vieras, joka tervehtien tuli rovastin luo.

"Totta totisesti Schyvall!" huudahti rovasti. "Terve, terve tulemasta, mutta mistä te näin hiljaisuudessa tulette, eihän teitä älytty, ennenkuin olitte keskellä seuraa".

"Minä tulen kirkolta ja kävelin loppumatkan oikotietä metsän läpi", vastasi Schyvall syvällä, totisella äänellään.

"Metsän läpi! Jos olisitte vielä viimeisellä eksyneet pois meidän käsistämme", sanoi rovasti leikillisesti.

"Ei hätää! en minä ensikertaa sitä tietä kulkenut", vastasi Schyvall.

Lotta, joka juuri tarjosi kahvia rovastille, rupesi vapisemaan, niin että täytyi panna tarjotin pöydälle.

"Ette ensikertaa sitä kulkenut! Milloinkas ennen?" kysyi rovasti.

"Noin kuusi viikkoa takaperin".

"Elokuun toisena päivänä iltasella?" virkahti Nivalinkanen.

"Aivan niin! Elokuun toisena päivänä. Mutta —"

"No siinähan on miehemme!" huusi rovasti.

"Siinä ensimmäinen selkeyden säde tähän mustaan murheeseen", sanoi Timo.

Lotta hyrähti itkuun, mutta ilosta itki hän nyt. Hänen sydämestänsä vierähti tuo surun painajainen, hänen sielunsa silmälle avautui taas tuo tyytyväinen, onnellinen koti-elämä, mikä kaikessa jokapäiväisyydessään, kaikkine vähine vastuksineen, kumminkin oli niin kallis muistossa, kun se kerran oli kadonnut. — Nyt oli murhe poistuva, asia selkenevä tämän nuoren papin ilmautumisen kautta. Jumala oli valinnut omia palvelijoitaan totuuden esille saattamiseksi; Jumala oli auttava, syntihän olisi epäillä juuri, kun Jumala osoitti armoansa ja hyvyttänsä.

Schывall katsoi kummastellen toisesta toiseen.

Kysymyksiä alkoi taas tulla kuin rakeita.

"Te olitte siis itse noitten kulkijain joukossa?"

"Oletteko todella se herra, joka Taavin kanssa käveli?"

"Ja Syyvall on nimenne, Syyvall".

"Ettekö ole kuulleet tuosta murha-asiasta mitään?"

"Ettekö ole lukenut viime viikon Suometarta?"

"En minä ole tiennyt mitään. Mistä murha-jutusta te puhutte? Onko luultu että Hannulan poika murhasi minut. Muuan puunhakkaaja näki ylioppilaan metsässä, mutta sitten ei kuulunut hänestä enää mitään — eikä Hannulan poika ilmaissut mitään. No tässähän olen terveenä, poistamaan semmoiset luulot".

"Eihän Taavi teitä ole murhannut", sanoi Lotta pyyhkien silmäänsä — "voi mitä puhun, höppänä — eihän sitä ole luultu, vaan teitä on luultu Joosepiksi, joka samana iltana löydettiin kuolleena".

"Ja kuka se Jooseppi on?" kysyi Schывall.

"Minä ehdottelisin", sanoi nyt Nivalinkanen, "että herra Schывall laatii kokonaisen kertomuksen tästä asiasta, siten paraiten selviämme kaikista kysymyksistä".

"Aivan niin", sanoi rovasti. "Mutta sitä ennen tahdon minä lyhykäisesti kertoa hänelle tämän 'murha-jutun' semmoisena kuin se oli sanomissa. Kuulkaa siis, Schывall!"

Sitten kertoi rovasti koko jutun ja kertomuksen aikana kävi Schывall vaaleaksi istuessaan, pää käden nojassa ja synkästi tuijottaen puhujan.

"Voi onneton kohtalo!" huudahti hän, kun rovasti oli lopettanut, "mitä on tapahtunut teille, hyvät ihmiset, minun tähteni. Rovastin kertomus on vihlaissut kuin veitsi minun sydäntäni, sillä minun ajattelemattomuuteni on pilannut teidän poikanne puolustuksen. — Mutta pantiinko hän kiinni vaan sentähden, kun ei minusta saatu tietoa?"

"Totta siinä oli muitakin syitä ja seikkoja", vastasi lakimies; "mutta te olitte syytetyn paras puolustus, ja kuu se valheeksi katsottiin, saivat vähäpätöisetkin seikat häntä vastaan kaksinkertaisen arvon".

"Voi kohtaloa kuitenkin! No missä hän on ja milloinka saamme hänet vapaaksi?"

"Kyllä me hänet vapaaksi saamme, mutta aivan pian se ei voi tapahtua. Hän on läänin-vankilassa. Tuomarikaan ei asu täällä, kuulen ma; jos hänelle tänä yönä vielä saan viestin, niin on jo hyvä sekin. Mutta nyt kertokaa tarkoin koko juttu, että saamme perustusta pyyntöömme".

Ja Schывall alkoi kertomuksensa, Nivalinkanen veti muistikirjan taskustaan, rovasti kuunteli ummessa silmin, Timon ja Lotan silmät taas olivat kiintyneet kertojan kasvoihin.

"Viimme heinäkuun alussa yhdyin minä kotipitäjässäni muutamiin tuttaviin ylioppilaisiin, jotka olivat kävelyretkellä. Minä olin kaiken kesää lukenut ja luulin siis tarvitsevani vähän virkistelemistä. Me kävelimme Itä-Hämeessä ja osaksi pohjanmäkiä. Tarkoituksena oli toisilla kielitutkimuksia, toisilla taas muita kansaa koskevia urkintoja, mitä milläkin. Minulla puolestani ei ollut erinäistä tointa, mutta minua halutti päästä tapaamaan noita Pohjanmaan eriseuraisia taikka villi-uskoisia, kuten muutamat niitä kutsuvat. Parissa paikassa pidin lyhkäisiä raamatun-selityksiä kirkkoherran luvalla. Matkamme menestyi hyvin ja toi meille paljonkin hyötyä. Niin tulimme Pohjanmaan eteläkulmaan; muut aikoivat

yhdessä jatkaa matkaansa vielä rannikolle asti, minä taas en tahtonut kuukautta pitempää aikaa menettää, vaan erosin heistä. Vaelsin sitten yksin ja pyrin rautatielle. En ollut vielä kauvan kulkenut, kun tapasin ukon, joka näkyi maantienvaarrella syöttäneen hevostansa ja juuri valmistihe lähtöön taas. Hän kysyi tahtoisinko ajaa jonkun matkaa ja tarjosi tilaa kärryissään. Minä hämmästyin ensimmältä, sillä hän puhutteli minua ruotsiksi — mutta otin sitten kiitollisuudella vastaan hänen tarjouksensa, sillä johan olin saanut marssiakin tarpeekseni. Tämä hyväntahtoinen talonpoika oli umpiruotsalaisesta Pohjanlahden rannikkopitäjästä ja matkalla Tampereelle. Hänen kanssansa pääsin näille seuduille, hän neuvoi minua oikotielle, vaan kehoitti kuitenkin tarkemmin kyselemään sen suuntaa, koska hän itse ei ollut tuota polkua koskaan kulkenut. Silloin oli ilta ja elokuun 2:nen päivä. — Puolen tunnin ajan astuttuani näin muutaman miehen tulevan metsästä, luultavasti oli hän halon-hakkaaja. Häneltä tiedustelin tietä. Hän meni sitten metsän kautta polun toisella puolella tiehensä ja minä astuskelin eteenpäin. Nousin matkalla eräälle mäelle, mistä avautui mitä ihanin näkö-ala järvelle päin. Tuli sitten aukeampi seutu. Männikkö loppui, louhikko alkoi; ja tässä oli tiehaara. Halonhakkaaja oli sanonut tien kulkevan kahden talon sivutse. Savuja nousi ja kattoja näkyi vasemmalla puolella, minä käännyin siis vasemmalle haaralle. Parin sadan askeleen päästä alkoi ensimmäinen talo näkyä; vasemmalla puolella oli nurmi-niittu ja sen takana matala lehtimetsä. Nurmella käveli rantaan päin eräs henkilö, väliin seisahtuen ja nähtävästi ilman erinäistä tarkoitusta.

"Nyt tulen ikävään seikkaan kertomuksessani, seikkaan joka on ollut syynä siihen, ett'ei Taavi Hannulan puhetta ole uskottu. Vähässä paljon seiso, sanotaan, ja se on tosi sana. — Mutta minun täytyy peräytyä pikkusen entiseen elämään. Minä tahdon tehdä teille suoran tunnustuksen.

"Oli aika minullakin semmoinen, jona olin pahimpia maailman orjia — se aika oli lukiossa ollessani. Maailman turhuudet olivat viisauteni, Jumalan sanasta en paljon väliä pitänyt. Siihen aikaan oli paras ystäväni eräs Anian Föhrberg. Hän ja minä olimme ensimmäiset miehet kaikenmoisissa huvituksissa ja hulluuksissa. Mutta Jumala armahti minua: Hän saatti minut kovaan tautiin. Siinä kun olin elämän ja kuoleman välillä, tulin havaitsemaan entisen elämäni kurjuuden. Minä käännyin paremmalle tielle, nousin tuolta siunatulta tauti-vuoteelta uutena ihmisenä. Nauru ja pilkka kohtasi minua heti maailmanmielisten puolelta, Föhrberg ei ollut uskovinaan minussa tapahtunutta muutosta, hän rupesi taas viekoittelemaan ja ilmoitti minulle asian, josta nyt en tarvitse sen enempää mainita kuin että se oli syynä Föhrberg'in pois-joutumiseen lukiosta. Minä sitä en saattanut ilmi, mutta niin hän luuli. Ja hehkuen vihasta ja kostonhimosta hän erosi entisestä ystävästään.

"Tuo henkilö, joka käveli nurmi-niitulla oli Föhrberg, minä tunsin hänet ensi silmäykseltä. Minä vetäydyin ehdottomasti metsikköön takaisin. Föhrberg ei ollut minua nähnyt, hän seisoi ja katseli järvelle päin. Minä odotin hänen poismenoansa, poltin yhden paperossin, panin lakkini päälle vuorin, ett'ei lakkini pilalle kastuisi, jos sade tulisi yöllä, ja hän vaan käveli tuolla niityllä. Mitähän tuo täällä tekee, arvelin, lieneekö hän tähän pitäjään muuttanut asumaan. Jos nyt menen hänen puheillensa, syttyy hänen vanha vihansa, silloin saan ensiksikin kuulla hänen herjauksiansa, ja sitten hän kukatiesi lähtee tämän kohtauksensa johdosta levittämään minusta pahoja puheita seurakunnassa, mihin juuri olen aikonut päästä apupapiksi — jopa huhut voivat levitä rovastinkin korviin, ja rovasti voi kääntyä jonkun toisen puoleen ja minä en pääse edes puolustamaankaan itseäni —"

"Vielä vainen!" virkahti rovasti. "Föhrbergin puheista minä teistä luopuisin! Kyllä minä sen veijarin vehkeille teen lopun jahka joudan".

"Hyvä, en tarvitse siis tuota peljätä", sanoi Schyvall. "Vieläkö hän siis täällä asuu?"

"Ainakin toistaiseksi", vastasi rovasti.

"Hänen kuulin täällä matkaansaattaneen paljon pahennusta jo, — hänen sanotaan ylyttäneen talonpoikia tuomariansa vastaan; he tuumivat valituksia muka prokuraattoriin. Hävetä pitäisi heidän!"

"Herra Kokka tarjoutui panettamaan ilmoituksen sanomalehtiin", virkkoi Timo, "tuon tuntemattoman kutsumiseksi tänne. Minä maksoin hänelle kustannus-rahat ja vielä päällekin, mutta rahat hän käytti omiin tarpeihinsa, eikä ilmoitusta tullut näkyviin minkäänlaista".

"Kokka?" virkkoi Schyvall kylmästi.

"Föhrberg on täällä muuttanut Kokaksi", ilmoitti rovasti. "Mutta palatkaamme teidän kertomukseenne".

"Niin ajattelin, että hän panettelee minua pahanpäiväiseksi. Mutta sitä mahdollisuutta en tullut ottaneeksi lukuun, että mitä pelkäsin, jo olisi voinut tapahtuakin: että hän jo olisi kuullut minun tänne tulostani, ja puhunut minusta pahaa. Ei, pois hänen silmistänsä! ja niin kävin siihen häpeälliseen päätökseen, että hiipsahtaa kuin voro tämän kyläkunnan läpi. 'Sitten kun pappina tulen tänne', niin kaunistelin itselleni käytöstäni, 'mitä minä hänestä silloin pidän, tyhjäksi teen kohta hänen sala-

juonensa' — 'ja ehkenpä hän silloin on muuallakin taas', toivoin vielä lisäksi. Oikealla puolella oli niin puutonta ett'ei sieltä päässyt näkymättä sivutse, minä pistäydyin siis vasemmalle ja tein mutkan lehdikon kautta ja niityn vanhaa aitaa pitkin. Kun tulin taas polulle oli kohta tien-risteys taas edessäni. Hm! Minä seisahduin ja katsahdin ympärilleni, samassa astui moniaan sylen päässä minusta muuan nuorukainen viidakosta. Minä en voinut välttää häntä, ja koska paitsi sitä tarvitsin neuvoa, niin menin siis hänen puheillensa ja kysyin tietä. Hän sanoi minun menneen väärään kun äsken vasemmalle käännyn ja neuvoi minua rantaan päin taas, jota pitkin on kallioita myöten kuljettava. Minä käännyn nyt sinne. Mutta kohta tuli hän takaa ja huusi tahtovansa paremmin näyttää tietä minulle. Me kävelimme sitten rinnan, puhellen niitä näitä. Tuo Föhrberg oli vielä minulla mielessä, minä kysyin seuraajaltani, asuuko täällä aika ajoin ylioppilaita, tämän puolen puhdasta suomenkieltä opettelevia lukumiehiä. 'Toisinaan kesällä ja enimmäiten kirkolla', oli vastaus; 'mutta nyt on meidän kylässä eräs Vöörper, hän asuu Mäkelän talossa, tästä ruotsin virsta maantien varrella; hän taitaa lukukauden alussa mennä Helsinkiin suorittamaan tutkintoansa — häntä sanotaan maisteriksi, vaikka hän ei ole vielä ylioppilaskaan. — Sitten kysyin mistä talosta minun seuraajani oli, oliko hän talollisen poikia vaiko itsellinen tahi torppari — ja muuta semmoista, mikä sillä kertaa olisi saanut jäädä kysymättä; sillä nuorukainen kohta vuorostansa kysyi minun nimeäni. Valhetella en voinut, ja kummallista ja epäkohteliasta olisi ollutkin kieltää sanomasta nimeänsä tälle nuorukaiselle, joka näytti niin erittäin siivolta ja ymmärtäväiseltä. 'Ylpeä se on talonpojille — niin ainakin hän minua kohtaan on ollut', sen lausunnon voisi Hannulan poika aivan syystä minusta antaa, se lausunto pääsisi rauhassa juurtumaan tässä sydänmaan kylässä siihen asti kun vasta tulen tänne. Tänne tuloni esti minua sekä sanomasta nimeäni että olemasta sitä sanomatta. Niin on ihminen kuin kana tappuroissa kohtakun suoruden tieltä syrjäytyy. Kotvasen arveltuani sanoin nimeni, mutta lisäsin pyynnön, ett'ei hän huolisi puhua minusta mitään, eikä muille mainita minun nimeäni. 'Tämä pyyntö on tosin kummannäköinen', sanoin, 'mutta minulla on siihen syitä, jotka vast'edes voin teille sanoa'. Päästyämme muutaman, muistaakseni Rossin kivikoksi mainitun karun paikan toiselle puolelle, sanoimme jäähyväiset toisillemme. Hannulan nuorukainen kääntyi kohta kotiin päin. Koko rannikolla ei ollut yhtäkään ihmistä paitsi meitä; jos murha on tapahtunut, niin se on aivan varmaan tapahtunut jo ennen kuin tulimme, ja teidän poikanne on siihen ihan syytön. Mutta minun häpeällinen pelkurimaisuuteni ja siitä lähtevä ajattelematon kieltö, joka jo harmitti minua kohta kun se oli ulospuhuttu — se on saattanut teidän poikanne ensin salaamaan kohtaamisemme, ja sittemmin, kun häntä kovalle pantiin, ilmoittamaan siitä vähäsen, vaan vaikenemaan tärkeimmistä ja niin näyttämään epävakaiselta, valheelliselta puolustuksessaan; ja sentähden istuu hän nyt vankina. Voi, voi minun tyhmyyttäni yhtäkaikki! Mutta eihän sitä sittenkään olisi voinut kukaan aavistaa että minun hiljainen kävelyni tämän seudun kautta oli jättävä jälkeensä niin pahoja seurauksia", ja hän nojasi päätänsä käteensä ja suu vääntyi haikeaan hymyyn.

"Voi, voi, eihän se kumma ollut että herra maisteri varoi tuota pahaa Vööperiä", sanoi Lotta. "pahuudella on paljon valtaa maailmassa. — Niin, ja kuka olisi luullut niin vähästä seuraavan semmoisen surun".

"Vähäinen tuo itse asia oli", sanoi Schyvall, "mielen oikku vaan; mutta sen perustus oli paha: entisyyden vikain salaaminen — se on mitä kehnoimpia keinoja päästä ihmisten suosioon, se toi pahoja seurauksia ja ikimuistettavan läksyn minulle. En kuitenkaan ole päässyt niitä ilmoittamasta. Ja tästälähin ilmoitan ne joka miehelle, joka kuulla tahtoo. Julki tunnustus ja sitä seuraava kunniallinen ja hyödyttävä elämä, se on ainoa, joka peittää nuoruuden vijat, ja semmoiseen elämään on minulla, Jumalan armolla, sekä tahtoa että kykyä".

"Ilmoittihan Taavi sitten kaikki mitä tiesi", sanoi Lotta melkein anteeksi-pyytävästi. "Mutta nimeä hän ei muistanut; kyllä minä luulen että hän olisi senkin ilmoittanut, jos ei oikeudelle niin ainakin meille. Hän mietti ja mietti, mutta ei johtunut teidän nimenne mieleensä".

"Ensikerran hän sen kuuli", virkkoi rovasti; "minäkään en ollut Schyvall'ista vielä puhunut juuri kellekään, koska en vielä varmaan tiennyt, tahtoisiko hän tulla minun luokseni vai eikö".

"Minä pyytäisin teitä tarkistamaan muistoanne etenkin tähän kävelyyn talojen sivutse", muistutti Nivalinkanen; "minä tulen siihen nähden tekemään teille monta ja tärkeää kysymystä. Jatkakaa!"

"Me siis erosimme, nuorukainen ja minä. Minä astuin nopeasti eteenpäin, polusta vähän matkaa metsässä oli mökki. Sen edustalla oli mies ja vaimo. Sitten en nähnyt enää ketään tällä puolen sydänmaata. Asemalle tulin hyvään aikaan, kello oli puoli neljä vasta. Siinä odotin ja puhelin erään nuoren miehen kanssa joka oli käynyt sydänmaan lampiloissa linnustamassa. Sitten pääsimme ajamaan, ja yöllä saavuin kotiin".

Timo liitti tähän kertomuksen Mäkeläisen saamista tiedoista, kun hän kävi asemalla ja sitä lähinnä olevassa kestikievarissa.

"Mutta olittekohan te sittenkin toinen noista herroista, vaikk'eivät selitykset sopineet yhteen".

"Olin kyllä — se nahka-nutussa joka junasillalla käveli", vastasi Schyvall. "Yöllä rupesi satamaan ja koska kiivaan käynnin jälkeen pian vilustuu viileässä aamu-ilmassa, sentähden pukeuduin ohiaan nahka-nuttuun, mikä muuten oli minulla matka-laukuksi kierretty. Se herra, jonka kanssa kävelin junasillalla, sanoi tullessaan erään nuoren kauppamiehen seurassa, jolla oli vähän asioita kylässä ett'ei joutanut menemään ennenkuin toisessa junassa.

"No muutama sana vielä viimeisistä tapahtumista, ikäviä nekin. — Sangen mielelläni olisin herra rovastin tahdon mukaan tullut tänne jo alusta elokuun. Tosin en joutilaana ollut; mutta olihan minulla aikaa tuohon jalkamatkaankin, miks'ei sitten tärkeämpään. Vaan kuulkaas miten kävi! Joku nuori posti-sihtööri oli tahtonut ylvästellä erinomaisella maantieteen tuntemisella. Hän on luullut herra rovastin loven huonosti kirjoittaneen osoitepaikan nimen, arvellut hiukkasen, ja saanut siitä — Torneå tietysti; onhan meidän seurakunnan nimessä o ja ä, siis suuri yhtäläisyys! 'Taitaa olla Torneå', tään muistutuksen hän oli pistänyt rovastin kirjoituksen alle, ja Torniossa kirje oli käynyt ja ties sen missä muualla vielä, sillä umpeen kuukauden oli se ollut matkoilla. Kuka sen viimein oikealle johdatti, en tiedä; vaan suuri kiitos olkoon sille kunnan ihmiselle, sillä ilman hänettä en olisi täällä vielä nytkään. Kirjeen saatuani rupesin kohta valmistautumaan matkalle. Mutta ainahan sitä menee vähän aikaa ennenkuin saa vaatteensa j.n.e. kuntoon pitempää oleskelemista varten muualla. Minä kirjoitin siis heti kirjeen, jossa ilmoitin tulevani niin pian kuin mahdollista oli — ja lähetin kirjeen tänne, koska melkein luulin rovastin jo palanneen enkä tietänyt missä rovasti Helsingissä asui. Mitä sanomalehtiin tulee, joista kysyitte, niin en ole minä Utta Suometarta nähnyt moneen aikaan. Meidän perhe on vanhan kansan ruotsalaisia; minä yksin olen Utta Suometarta tilannut, vaan neljännes-vuodeksi erillään, kun en tiedä missä milloinkin olen. Mutta tuo kävely-matka kun sattui eteeni, niin en tullutkaan tilanneeksi kolmatta neljänestä. Kummallista olisi kuitenkin jos ei ruotsalaisiin lehtiin olisi otettu tuota tärkeää ilmoitusta. Se on voinut niissä olla, vaan jäänyt minulta huomaamatta, minä kun jokseenkin hätäisesti niitä silmäilin. Muutkaan eivät ole virkkaneet mitään, — kuka niitä kaikkia murhia muistaa, ja yhtä vähän he muistivat minun maininneen heille Tyynevedestä, kun matkoistani puhuin. Maanantaina läksin tänne ja sain kaupungista seurakumppanikseni herra Nivalinkasen. Melkeinpä olimme samaan aikaan matkalla kuin herra rovasti, vähän edellä vaan — ja emme tietäneet toisistamme mitään! Tiellä vaan kuulimme, ett'ei rovasti ollut vielä kotona. Minä menin siis ensiksi Altmania tervehtimään. Hänen kanssaan tuli puheeksi Pohjanmaan eriseurat ja niistä olisi ollut väittelemistä kuinka kauvan hyvänsä, mutta tultiin sanomaan, että rovasti vähän aikaa sitten oli palannut matkaltaan ja ajanut sivutse. Minä menin sitten rovastilaan. Mutta jo oli rovasti ehtinyt lähteä tänne. Rovastinna päivitteli tätä, sillä herra rovasti oli sanonut että hänen pitäisi nyt saada tavata minua kuta pikemmin sitä paremmin. Minä tuumailin mitä tehdä, ja menin ulos. Markkinamiehiä juuri ajoi sivutseni kovalla kyydillä ja ruoska suorana, minä huusin ja sain kuin sainkin heitä muutaman seisahtumaan, pyysin päästä heidän kanssaan vähän matkaa ja pidin heille kyydin palkinnoksi nuhdesaarnan heidän markkina-elämänsä ja hevois-rääkkäyksen johdosta, ja varoitin heitä tästälähtein ajamaan ja olemaan ihmisen tapaan. Oikotien kohdalla nousin alas ja täällä olen nyt. Vihdoinkin olen tullut sittenkuin semmoista hämmennystä ja surua tahtomattani olen matkaansaattanut. Antakaa anteeksi minulle, Timo ja te emäntä! Mutta voitotuksilla emme saa tapahtunutta tapahtumattomaksi. Ryhtykäämme siis hetikohta toimiin Taavin vapauttamiseksi".

"Voi, voi, te olette kuin taivaan enkeliä kaikki, hyvät herrat", sanoi Lotta.

"Älkäähän muita heikkoja ihmisiä ylistäkö", vastasi rovasti; "Jumalan olkoon kiitos, Hän ohjaa asiat hyvään loppuun, jommoista toivokaamme tästäkin käänteestä".

"Ihmeellistä kuinka toisinaan ihmiset saavat olla sokkosilla", jatkoi sitten rovasti. "Haaksirikko on tapahtunut, sakea sumu laskeutunut merelle. Haaksirikkoiset ovat toivottomina ja luulevat kuolemansa varmaksi, sillä he eivät näe pelastajaa, laivaa mikä muutaman sylen päässä purjehtii heidän ohitsensa. Katteini sanoo sen haamoittaneen sumussa, mutta kohta kaikki päättävät sen harhailevaksi utukuvaksi, mikä näky vaan tekee varmemmaksi heidän perikatonsa. Hetken kuluttua olisi apu ohi — silloin päivän säde hajoittaa sumut, laivaväet näkevät toinen toisensa, sivutse menneet kiiruhtavat avuksi ja pelastavat hätäytyneet. — Aivan niin on tässäkin. Tähänkin niin toivottomalta näyttävään tilaan on Herra lähettänyt valkeuden säteen silloin kuin soveliaaksi katsoi. Ottakaamme nöyryydessä vastaan Herran kuritusta, ja toivokaamme että Hän, armostansa ja hyvydestänsä, hajoittaa vielä viimeisetkin sumut, mitkä tässä haittana ovat".

"Kyllähän Taavin puolustusta nyt pitäisi uskottaman", sanoi Timo kosketellen korvallistansa; "mutta voipi Oikeus pitää hänestä kiinni sittenkin, kun ei toista murhaajaa löydy".

"Jättäkäähän jotakin minun toimekseni", sanoi lakimies; "enhän minä tahdo aivan valmiisen tulla. Taavi on syytöksestä pääsevä puhtaaksi, sen takaan niin totta kuin olen Nivalinkanen. Mutta nyt täytyy viimeinkin lähteä".

"Jaa, lähtekäämme, lähtekäämme!" yhtyi siihen rovasti. "Tuletteko te, Schyvall, pappilaan, vai olisiko teidänkin mentävä nimismiehen tykö?"

"Tänä iltana en vielä tahdo vaivata herra Schyvallia sen enempään toimintaan", sanoi Nivalinkanen.

He astuivat ulos, rovasti nousi kiesiinsä ja Schyvall pukille, lakimies taas Timon kanssa toisiin kärryihin, ja niin kaikki lähtivät ajamaan kirkolle.

"Suuresti suretti minua tämän perheen kova kohtalo, ja suuresti minua ilahuttaa tämä käänne onneen taas", näin puhui rovasti Schyvallille koti-matkalla. "Tämä perhe on paraita, siivoimpia pitäjässä. He ovat säilyttäneet Jumalanpelkonsa, rehellisyytensä ja yksinkertaisuutensa puhtaana tänä turmeluksen aikakautena".

"Ja sitä valitettavasti ei voida enää enimmistä sanoa".

"Ei, paratkoon Jumala. Ja hullumpi vaan on ylemmällä maailmassa, sivistyksen keskuuksissa, Baabel'issa. Pimeyden ruhtinas, tuo suuri lumooja ja silmänkääntäjä, pitää valtikan siellä. Eihän nyt enään eroiteta mikä on minun ja mikä sinun, tilinvajaukset ja väärennykset ovat jo aivan tavalliset. Ei nyt eroiteta siveyttä hävyttömyydestä, mitä hävyttömimpiä asioita keskustellaan ja kirjoitellaan — naisetkin niihin ujostelematta puuttuvat; ja sitten huudetaan, että nehän kirjutukset ja keskustelut vasta siveyttä palvelevatkin, ne paljastavat yhteiskunnan mätähaavat — ja mätähaavoissa sotketaan kunnes saasta on oikein levinnyt. Ei meidän aikana tiedetä myöskään mikä on kaunis mikä ruma, kiitettävää moititaan ja moitittavaa kiitetään. Katsahtakaamme taiteisiin! Nykyisen soitannon suloutta ei tavallinen ihminen käsitä. Milloin se on korvia halkaiseva hälinä, milloin taas kuolehtuva tahtikeppi vaan — semmoinen on uuden ajan soitanto. Maalaus mikä on kuin luudalla tahriskeltu, se on nykyaikana oivallinen, se on 'aika lailla tehty, leveällä ja mehevällä pensselillä'. Näyttämöllä nyt taitamaton pääsee kunnioihin, hänen näytäntönsä on muka niin hienon-hienoa ja luonnollista; no niin luonnollista ett'ei se ole näytäntöä enää eikä taidetta, siinä se hieno eroitus! ha, ha, ha! Jaa, muoti-ihmiset rakastavat niin vinoutta, että yksin sohvat ja pöydätkään eivät enää saa olla suorassa, vaan ne asetetaan viistoon seinistä. — Mutta nuo mau'un harhaukset eivät enää kauvan tyydytä. Realismi, parhaaltakin puolelta katsottuna, työskentelee omaa turmiotansa. Taide ei voi nousta todellisuudeksi, se havaitaan kelvottomaksi ja ylenannetaan. Ihmisten rahat säästyvät: ken tahtoo lukea hän lukee ihmiselämän suuresta kirjasta, ken tahtoo maalausta hän avaa akkunansa ja katsoo ulos, ken tahtoo soitantoa kuulla hän menköön kuulemaan kosken kohinaa ja kuusien huminaa —"

"Ja siinä onkin kyllin", sanoi Schyvall. "'Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto', voimme sitten sanoa kaksinkertaisessa merkinnössä. Minä olen lämmin luonnon-ihailija, mutta taiteet ovat minusta hylättäviä turhuuksia, olivatpa ne sitten oikeat taikka väärät. Luonnon-ihaileminen vie lähemmäksi Jumalaa, se saattaa ylistämään ja kiittämään Hänen suuruuttansa ja hyvyyttänsä — mutta taiteet hämmentävät mielen, vievät maailmallisuuteen ja epäjumalain-palvelukseen".

"Tämä teidän jatkopuheenne ilahuttaa minua suuresti, ja minä odotinkin sitä teiltä", vastasi rovasti. "Tuhannen kertaa ennemmin tulee nuoren papin olla liian ankara kuin leväperäinen ja ryhditön. Voisin tässä ruveta väittelemään, taiteen jalostavasta vaikutuksesta j.n.e. Minä en sitä tee; minä tiedän ett'ette anna jälkeen, mutta minä tiedän myös, että koska kerran emme ole korvessa yksin Jumalamme ja luonnon kanssa, vaan asetetut maailmaan, se on tässä ihmisten yhteiskuntaan — tämä maailma tasoittaa kuten sanotaan, tämä elämä ja sen koulu sovittaa ankaruuden, ikäänkuin karsien ja kassaroiden liiat pois".

"Antakaa anteeksi, herra rovasti, mutta en taida oikein suostua tähän totuuteen. Maailma sellaisenansa ei tasoita eikä sovita. Tätä nykyä kun uskontoamme päivä päivältä yhä kovemmin ahdistetaan, täytyyhän laimeankin jumalanpalvelijan menettää malttinsa. Vihollisen hyökkäyksille hän tekee ryntäyksiä vastavuoroa, maailman pilkan hän sinkahuttaa sille takasin. Ja näin hänen täytyy panna kova kovaa vastaan yhä yltyvässä määrässä, kunnes viimein saa kunnialla kaatua raunioilla. Sillä se aika ei ole kaukana kun viholliset saavat portit auki ja linnan valtaansa. — Mutta silloin ei ole kaukana viimeinen tuomiokaan".

"Oikein! Te olette kelpo uskonsankari, ja jos kaikki olisivat niinkuin te, eihän sitten hätää olisi mitään. — Sen muistutuksen kuitenkin tahdon tehdä, että liika mustassa muodossa näette ajat ja onnet. Aika on vaihtuva, olemme muuttuva paremmaksi. Kristikunta on kestänyt kovia karkauksia ennenkin, voitollisesti se on vastaanseisova tämän uudenaikaisen pakanallisuuden puuskauksia. Kristus on kirkon pää. Hän on kallio, johon jumalattomat lentävät päänsä puhki. Nykyaika tarjoaa tosin surullisen näyn. Portteja pyydetään avata joka haaralla ja varoittajain huudot ovat vaan kuin helisevä vaski ja kilisevä kulkuinen. Mutta annappas olla, kun yllyttäjät ja kavaltajat näyttäytyvät oikeassa karvassaan, eiköhän silloin kadu kauppaansa tuo heikko väestö, eiköhän se silloin katumuksella käänny takaisin kirkon

helmoihin. Näette, 'tuo syvästi tunnettu tarve saada uskonnon-vapautta' mikä sekään on muu kuin naamari, jonka alla piilee pahan luonnon halu päästä kaikista siteistä vapaaksi. He eivät huoli mistään uskonnosta, se mieli heillä perillä on, pyrkivät vaan päästä aina rohkeammin rääväämään kirkkoa ja jumalisuutta vastaan".

"Niin se on. Ja toiset, ihmisparat, eivät löydä vakavuutta, he ovat niin armottoman näpsäitä kääntymään jos jonkinlaisten uusien mietteiden puolelle".

"Pois tieltä kerrassaan vanhat opit ja mielet, kun vaan joku 'mainio puhuja' pistää nenänsä tänne. 'Mit den Wölfen muss man heulen', siihen meitä Suomalaisia ei tarvitse kahdesti kehoittaa. Ja korkeaponteisia pitoja pidetään tuolle vieraalle, ja hartaudella kuunnellaan joka sanaa hänen suustansa, sillä joka sana on syvä-aatteinen älyntuote, siihen hänellä nyt kerran on patentti. Ja taasen lähtee tuulta pieksemään hänen älynsä lento, ja taasen ihmiset ovat haltioissaan ja taputtavat käsiänsä".

He nauroivat.

"Mutta näette kuinka puhellessa pian matka kuluu. Tuossapa jo Hoivaniemeltä valkeat vilkuttavat, minun rauhallisesta majastani. Toivon saavamme siellä viettää vielä joitakuuta vuosia yhteisessä työssä. — So! Polle! lähdeppäs lönkyttämään, pääset kohta kotiin".

XV.

Vasta aamulla ennätti Sivelin Hovilaan. Hän oli joka keskievearissa saanut odottaa hevosta, toisinaan tuntikausia; sillä sinä iltana ja yönä ajoivat enimmät markkina-vieraat kotiinsa ja olivat vieneet kyytihevokset kaikki. Tuo muuten niin hätäilemätön Sivelin oli nyt kuin tulisten hiilien päällä. Ja koko sillä ajalla, minkä hän tähän asti oli ollut matkoillansa, hän ei voinut saada naimis-tuumiansa selville; mutta nyt hän puolessa tunnissa oli tehnyt päätöksensä, että jos hän vielä löytää kaikki hyvin, niin hän heti suorastansa kosii Annaa, ja viepi hänet pois koko Hovilasta, kotiinsa sisarensa siipien alle. Viimein pääsi hän Tyynevedelle. Kirkolla sai hän kuulla, että Hovilan emäntä ja tytär eilen olivat matkustaneet kirkonkylän kautta naapuri-pitäjänsä. Hän suomi selkään hevostansa ja eteenpäin mentiin; mutta edempänä hiljenikin vauhti hiljenemistään. Hän oli päättänyt ajaa suorastansa Hovilaan, mutta myöhästymisensä näin täyteen aamupäivään saatti hänet ymmälle taas. Hän pysyi kuitenkin päätöksessään, ja kello puoli kahdeksan aamulla hän jokseenkin hiljaa ajoi Hovilan pihaan. Pihalla vallitsi hiljaisuus. Hän hyppäsi kärryistä, ja nähdessään tuvan oven olevan raollaan, astui hän sisään. Siellä sama hiljaisuus. Hän käveli pari kertaa lattian poikki. Äkkiä aukeni kamarin ovi ja kynnykselle ilmutui Lydia. Sivelin jäi seisomaan suu auki. Lydiakin hämmästyi niin ett'ei tullut vetäytyneeksi takasin, vaikka vaatteuksensa oli aivan järjestämätön, tukkansa kampaamatta ja silmät raukeat ja uniset.

"Missä Anna on?" kysyi Sivelin.

Lydia oli jo aikoja arvannut, ett'ei hänen isänsä ollut antanutkaan Annalle tuota pakettia kosio-kirjeineen, mikä erhetyksestä oli tullut Lydian käsiin — olisihan siitä pitänyt jotakin jo kuulua.

Nyt oli ensimmäinen ajatuksensa se, että Sivelin tuli vetämään heitä edesvastaukseen heidän käytöksestään siinä asiassa. Hän nosti nenäänsä ja oli kohta valmis suittamaan pilkalla Sivelinin syytökset.

"En minä tiedä. Mitä te tahdotte?" kysyt Lydia vuorostansa, vetäen oven puoli-väliin kiinni eteensä.

"Onko herra Kokka käynyt täällä?" kysyi taas Sivelin.

"Markkina-pohmelossa taidatte olla, vai mitä merkinnee tuo teidän tunkeuminen meidän huoneisiin", vastasi Lydia ja paiskasi oven kiinni.

Sivelin älläili salissa vähän aikaa, hänen täytyi tunnustaa, että käytöksensä näytti sangen kummalliselta. Sitten hupsahti hän ulos. Porstuassa seisoi Eva, joka kuultuansa jonkun tulleen oli noussut ylös, pukeutunut päällensä ja kiirehtinyt katsomaan.

Häneltä Sivelin rupesi kysymään. Eva ensimmältä naureli vaan, mutta kovin kauvan hän ei huolinut

salata tietojansa, sillä hänellä oli hyvässä muistossa Lydian eiliset torat.

Hän oli ollut valveella puolen yön aikana ja kuullut jonkun ajavan kujalla, mutta pihaan kun ei tullut kukaan luuli hän pettyneensä. Samassa kuitenkin kuului käynti ensin tuvan ovesa sitten sisä-kammarin ovesa, ja niinikään taas pari tuntia myöhempänä. Eva oli kai hiipinyt kuuntelemaan, sillä hän vakuutti aivan varmasti, että Anna se ei ollut, joka siinä kulki, että Anna laisinkaan ei ollut kotona: Anna oli mennyt pois jo aikaisemmin illalla Evan ollessa kylässä ja ennenkuin Lydia palasi, arvattavasti noin kuuden taikka seitsemän tienoissa; hän oli ehkä Hannulassa taikka myös kaupпамiehen sisaren tykönä.

Sivelinin kasvot olivat selvenneet. Hän kysyi vielä oliko siis Lydia lähtenyt ja minkätähden hän oli palannut kesken matkaa, ja saatuansa siinä suhteessa tietää mitä Evakin tiesi, kääntyi hän Hannulaan. Sivumennessä hän pistäytyi katsastamaan talliin. Karja-pihalla toimiskeli Heikki; hän oli juuri lykännyt liiteriin Hovilaisen turkulaiset kärret. Virkku seisoi pilttuussaan ja sen tahmaskaiset karvat sekä kupeilla kuivettunut vaahto todistivat kovasta ajosta.

"Isäntä on tainnut tulla yöllä, vaikk'emme sitä kuulleet", arveli Heikki, tervehtien Siveliniä.

"Ei", vastasi Sivelin. "Isäntämme makaa kipeänä kaupungissa; mutta herra Kokka on tullut — ja mennyt. Kohta saatte kuulla enemmän".

Ja hän lähti menemään Hannulaan.

Heikki katsoi kummastellen hänen jälkeensä.

"Herra Kokka on tullut ja mennyt", toisti hän itsekseen — "mihin mennyt? Olikohan Evalla joitakin tietoja, hän näytti melkein viekkaalta. — Vai kipeä nyt on isäntä vielä päälle päätteeksi. No paraten teki Martti kun meni matkaansa täältä".

Näin mutisten hän läksi toimittamaan uutisia kumppaneilleen, mutta tultuansa pihaan näki hän toisia vieraita taas tulevan.

Könnilän isäntä ja pankin asiamies olivat paljon myöhemmin kuin Sivelin lähteneet kaupungista, vaan koska viimeksimainittu oli tilannut heille hevoset joka kestikievarissa, olivat he näin sukkelaan tänne ehtineet.

He rupesivat kyselemään Heikiltä, oliko Kokka tullut tänne ja milloin, vaan Heikki kun ei tietänyt paljon mitään varmaa, niin astuivat he sisään ja tapasivat Lydian salissa, jonne uteliaisuus oli hänet viekotellut. Hän oli nyt sievistänyt itsensä, ja tervehti tulijoita kysyvin silmin.

Mutta kuinkas hän harmistuikaan, kun nämätkin kohta kysyivät: "Onko herra Kokka tullut tänne?"

Lydia lensi tulipunaseksi ja vastasi vihaisesti:

"Mistä minä herra Kokan tulemista taikka menemistä tiedän. Ei hän täällä ole asunut. Käykää Mäkelässä kysymässä".

Eva oli pistäytynyt sisään ja oli askaroivinaan lieden luona. Lydian kiukku huvitti häntä suuresti; hän nauraa irvisteli vahingon-ilosta, kouhotellen valkeata niin että säkenet lystikkäästi lentelivät.

"Antakaa anteeksi äkillinen kysymyksemme", sanoi pankki-herra. "Herra Kokka on lähtenyt kaupungista tämän talon hevosella, ja kaiketi jo jatkanut matkaansa. Mutta meidän olisi tärkeä tietää, onko kukaan tavannut häntä täällä, nähnyt taikka kuullut mihin päin hän täältä on kääntynyt. Kokka on vekselin väärentäjä ja me olemme lähteneet häntä kiinniottamaan".

Veri pakeni Lydian poskilta, hän horjahti säikähdyksestä ja nojautui tuolin selkälautaan. Rakkautensa, toivonsa, ylpeytensä, kaikki ilmalinnansa kukistuivat raunioiksi samalla kertaa. Vieraat katsoivat häneen kummeksien ja kääntyivät sitten Evaan:

"Tokko te tähän tiedätte mitään?" kysyi pankki-herra.

Eva melkein säällitteli Lydiaa, kun hän näki hänen muuttuneet kasvonsa, mutta mitä hän Sivelinille oli ilmoittanut täytyi hänen näillekin sanoa, muuten hän tulisi valehtelijaksi. Hän kertoi siis yölliset havaintonsa, kuitenkin mitään nimiä taikka arveluita lausumatta.

Lydiassa nyt viha voitti kaikki muut tunteet. Hänen silmänsä iskivät tulta, kynnet kävivät harillensa ja aivan varmaan olisi hän karannut Evaan kiinni, ellei noita vieraita olisi ollut. Nyt hänen täytyi tyytyä toivomaan Evan tuohon tuliseen takkaan, missä hän riemuiten olisi nähnyt hänen kärventyvän ja kiemurtelevan.

"Mitä sala-viittauksia sinä ryökäle uskallat tässä tuoda esille", huusi Lydia. "Sisä-kammarin ovea ei ole avattu, hän valehtelee, hän on itse —"

"En minä valehtele", vastasi Eva. "Älkäähän pakoittako minua enempiä ilmaisemaan".

"Suus kiinni", kirkasi Lydia. "Kohta tulee isä kotiin, kyllä sitten saat mitä ansaitset".

"Ei Hovilainen niinkään hopussa tule kotiin", sanoi Könnilä; "hän on kipeänä kaupungissa, ja vielä sitten syytöksen alaisena tästä samasta rikoksesta".

Uusi isku. Ja nyt voitti vesi tulen Lydian silmissä; hän purskahti itkuun, kiirehti kamariinsa ja löi oven kiinni.

"Ai, ai, tämä sanoma taisi kovin koskea, ja tulla liian äkisti", sanoi pankkiherra surkutellen.

"Hän olisi kumminkin kohta saanut sen kuulla", vastasi Könnilä.

Sitten kyselivät he Evalta vielä yhtä ja toista sekä menivät sitten hekin Hannulaan.

Hannulassa oli taas neuvon-pito. Nivalinkanen oli tutkinut asiapaperit, ja rovasti sekä Schyvall olivat jo varhain lähteneet liikkeelle, tämän tutkimuksen johdosta neuvoittelemaan mitä tänään oli tehtävä. Lakimies päätti varmasti, että Schyvall'in todistus yksinänsä ja aivan ehdotta oli saattava Taavin vapaaksi, vaan arveli mahdolliseksi, että virkateitten tunnettu pitkävetisyys edentäisi itse vapautuksen hetken melkein tulevaan tiistakiin, jolloin toiset välikäräjät tässä asiassa olivat määrättyt pidettäväksi. Tuiki tarpeellista ei enää ollut keskustelu puolustusta varten Taavin kanssa, melkein voisi Nivalinkanen paremmin palvella häntä, jos vaan täällä toimiskeli päästäksensä todellisen murhaajan jälille; mutta paha oli taaskin, jos ei Taaville niin pian kuin mahdollista annettaisi tietoa hänen asiansa onnellisesta käänteestä — ja sanoi siis Nivalinkanen olevansa valmis lähtemään läänin pääkaupunkiin, vaikka heti, sillä alkutoimet hänen puoleltansa olivat tehdyt jo, ensimmäiset kirjoitukset Schyvallin vannottamisesta ja Taavin vapauttamisesta jo matkalla. Rovasti ja Schyvall yhtyivät sikäli Nivalinkasen mielipiteeseen, että koska Nivalinkanen oli niin varma Taavin vapauttamisesta, ei mitenkään käynyt pidättäminen tätä sanomaa vankiudessa vaivautuvalta; tiistakiin, jolloin käräjät tulivat pidettäväksi, oli lyhyt aika heille, vapaille miehille, mutta Taavi-parasta tuntui joka päivä pitkältä kuin vuosi. Mutta koska Nivalinkasen ehkä onnistuisi näinä päivinä vielä pääsemään oikean murhaajan perille, ja hän ehkä voisi täällä paremmin jouduttaa asiat, ne kun enimmäksensä olivat tuomarin vallassa, niin olisi heistä Timo lähinnä lähtemään läänin pääkaupunkiin. Päätettiin siis että Timo mitä pikemmin lähtisi matkalle saattamaan Taaville tuota toivoisaa sanomaa; samalla aikaa tuli Nivalinkasen ja pappien panna kaikki voimansa liikkeelle joutuisaan asiain kulkuun, niin että Taavi vielä tällä viikolla saisi vapautensa jos kohta kotiinkaan ei ehtisi. Timo rupesi heti puuhaamaan lähtöä; hänellä tuskin oli aikaa tervehtiä Siveliniä, joka tuli käymään pikimmältään. Tultuansa tietämään ketkä vieraat herrat olivat, sanoi tämä suuresti iloitsevansa että Taavin asia näin hyvälle tolalle kääntyi. "Mutta samalla käy mieleni pahaksi kun minun nyt täytyy ilmoittaa toinen ikävänlainen asia, toivon kuitenkin että ilo Taavin pelastuksesta katkaisee kären tältä iskulta"; näin jatkoi hän kääntyen Timoon, joka juuri astui sisään taas, matkalaukku kädessä. Ja sitten kertoi hän tuon väärennys-jutun, ilmoittaen samalla että Könnilä ja joku pankki-herra olivat tulossa: heiltä saataisiin vielä tarkempia tietoja.

Timo oli kuin puulla päähän lyöty.

"Minunko nimelläni?" huudahti hän viimein. "Minun nimellä, sanoitte. En kuuna päivänä ole toisen vekseliin enkä takauksiin mennyt — ja te ja Könnilä sekä pankki ovat todellakin luulleet sitä takausta minun kirjoittamakseni, vaikka pitäisihän olla jokseenkin yleisesti tunnettu, ett'en minä mene semmoisiin asioihin".

Timon päivitellessä tuli vielä taloon toinenkin vieras, kauppamies Makkonen, kirkolta. Hän kävi harvoin Hannulassa, ja tänään Timo juuri ei olisi toivonut häntä tänne matkalle-pääsöä viivyttämään.

"Eikös se ole tunnettu asia, ett'en minä milloinkaan mene takauksiin, saatikka sitten määrällisiin vekseli-asioihin, sanokaas Makkonen", vetosi Timo tulijaan.

Tämä tervehti vähän kylmästi seuraa ja vastasi sitten Timolle:

"Eipä se taida niinkään olla tunnettu, ainakin minä olen tullut toiseen luuloon. Jos olette hyvä ja katsotte tätä paperia, niin näette että olen oikeassa".

Hän veti lakkaristaan paperin ja ojenti Timolle. Tämä luki sen sisällön, hekahti tuimaan nauruun ja viskasi paperin pöydälle.

"Rutihullu tuo Kokka. Hän on väärentänyt nimeni toisenkin kerran, tuossa paperissa, katsokaas hyvät herrat! Eiköhän kohta kolmaskin väärennys ilmaudu".

"Väärentänyt sanotte", virkkoi nyt Makkonen. "Ei kyllä se on oikea. Vieraat miehet, jotka siinä alla ovat, ovat milloin hyvään valmiit vannomaan, että te olette takauksen kirjoittaneet".

"Vieraat miehet ovat valehtelijoita ja valapattoja. Paraita se on sinne pistänytkin: Kettusen ja Topian, minun entisen renki-vetelykseni".

"Sepä kaunis poika, tuo herra maisteri Kokka!" sanoi rovasti antaen naapurillensa velkakirjan lukea.

"Samallaisia konnan-koukkuja kuin lukiossa ollessaankin", sanoi Schyvall matalammalla äänellä rovestille.

"Ja ennen ette ole hiiskuneet sanaakaan tuosta kirjasta. Miksi ette ennen ole ottaneet sitä puheeksi?"

"No, koska herra Kokka sanoi niin olevan teidän tahtonne, ett'ei mitään virkkaa takauksesta. 'Timo pelkää joutuvansa sitten pääsemättömiin takaus-pyynnöistä', niin sanoi tuo Kokka".

"Konna on hän kiireestä kantapähän", mutisi Timo harmissaan.

"Nyt kuulin tänä aamuna", jatkoi Makkonen, "että Kokka kaupunkimatallaan on väärentänyt vekselin ja sitten lähtenyt pakoon. Ja koska siis häneltä en taida mitään saada, niin tulin teidän luoksenne, En minä ole niin rikas että 300 markkaa minulta joutaa järveen".

"Vai on jo täällä lähtenyt leviämään tuo väärennys-juttu", virkkoi Sivelin.

"No, tuulen nopeudella", vastasi Makkonen. "Kyllä kohta on Hovilassa velkoja niinkuin kirjavia kissoja".

Tämä sana näkyi jo toteutuvan. Hovilaan päin antavasta akkunasta nähtiin tulevan kaksi herraa, jotka kärryissä ajoivat, ja joku joukko jalkamiehiä jälessä.

Herrat olivat Könnilä ja pankin asiamies. He tulivat näyttämään vekseliä Timo Tarkkaselle ja saamaan suullista vahvistusta hänen nimikirjoitukseensa. Mutta Timo limitti ja vakuutti, ett'ei se ollut hänen kirjoittamaansa enemmän kuin toinenkaan nimi Makkosen kirjassa. Makkonen taas toisti, että vieraat miehet valallansa vahvistavat viimeksimainitun oikeuden. Ja Sivelin ja Könnilä sanoivat olleensa varmat että vekselinkin nimikirjoitus oli oikea.

"Ja semmoisen hirveän summan annoitte!" ihmetteli Timo.

Pankkiherra kohautti olkapäitään.

"Kun kerran nimet todistettiin oikeiksi, niin mikäs vaara siinä oli. Onhan teillä ja Könnilällä isot talletukset pankissa".

"Mutta nimet eivät ole oikeat — ainakaan ei minun", intti Timo.

"Antakaas tänne nuo paperit", pyysi Nivalinkanen, ja saatuansa ne, asetteli hän Timon nimet päällekkäin akkunaruutua vastaan.

"Toinen on piirretty toisen jälkiin", lausui hän tarkastettuansa ne. "Ei kukaan kahdesti kirjoita nimeänsä niin yksiin viivoihin kuin nämä ovat tehdyt. Mutta voisi myös olla mahdollista että Kokka on saanut käsiinsä jonkun paperin, mihin Timo joskus ilman aikojaan on nimensä kirjoittanut, ja sitten hän on tehnyt siitä tuon Makkosen velkakirjan. Paperi on, näen mä, vanhaa ja paksua, mitä pakettipaperia lieneekään mihin Timo suotta on töhertänyt. Vai olisiko tuo lurjus Kokka niin läpiliipattu, että vartavasten valitsi tuommoista pergamenttia, tehdäksensä tämän keinon vaikeaksi".

Pankkiherra vuorostansa tarkasteli nimikirjoitukset akkunaa vastaan.

"Aah!" huudahti äkkiä rovasti ja löi kämmenellä otsaansa. "Pergamenttia sanoitte äsken. Antakaahan Makkosen kirja tänne!"

Rovasti sai sen, katseli ja käänteli sitä, väliin hymyillen, väliin rypistäen kulmiansa.

"Kuulkaa Timo", kääntyi hän nyt Timoon, velkakirja kädessä; "muistattehan te, että kun ennen lähtöäni Helsinkiin kävin täällä, aukasin pöydällä olevan Lutheruksen postillan ja huomautin teitä siitä että ensimmäinen, puhdas lehti oli kiskottu ulos. Tuokaa tänne nyt se postilla, ellen suuresti pety, niin on tuo puuttuva nimi-lehti tässä".

Kirja tuotiin esille, ja Makkosen velkakirja sovitettiin avatun kirjan kannen viereen. Sama paperi ja sama suuruus, repiessä oli mennyt liuska kannen sisustuksestakin, se vaan oli poissa, sillä revitty reuna

velkakirjassa oli saksilla sievennetty. — Asia oli ilmeinen.

"Sepä riiviö tuo Kokka!" sanoivat herrat yhteen suuhun.

"Niin, joka pyhiä kirjojakin repii konnamaisuuksiansa varten", lisäsi rovasti.

"Noita kepposia hän teki lukiossa jo", mutisi Schyvall matalammalla äänellä.

"Ei, pois nyt tuon varkaan ja väärentäjän jälkeen!" virkkoi pankkiherra ja meni ulos; häntä seurasi Könnilä ja Makkonen, joka oli niinhyvin harmistunut kuin huolestunutkin melkein varmasta vahingostaan.

"Ja minä matkalle", sanoi Timo. "Kyllin kauvan jo olen tullut viivytetyksi.

"Ja minä Annaa tiedustelemaan, olisiko hän Emman luona", sanoi Sivelin itsekseen. Hän oli näette jo saanut tilaisuuden kysäistä Lotalta, oliko Anna ollut heillä yötä; johon Lotta oli antanut kieltävän vastauksen: hyvin pitkään aikaan hän ei ollut nähnyt Annaa, ei häntä tänne päästetty enää.

"Olisikohan Anna paennut pois Hovilasta, kentiesi koko Tyynevedeltäkin", arveli Sivelin poismennessään. Tämä ajatus pahoitti häntä syvästi, mutta ainoasti Annan itsensä tähden. Omia tuumiansa ja toivojansa hän nyt ei ajatellut. Myöhään ne olivat tuleentuneet taas, ja melkein samassa lakastuneet. Samassa määrässä kuin Taavin vapautus tuli varmemmaksi ja lähemmäksi, samassa määrässä kämärtyi Sivelinin rakkaus ja vetäytyi sydämen sisimpiin sopukkoihin, missä se huomaamattomana sai kyteä aikansa ja kuolla. Kovin intoisaa rakkautta Annan puolelta ei Sivelin olisi vaatinutkaan, vaan hän oli varma siitä, että sekin vähä oli pian sammuva, kun Taavi taas tuli kosijaksi, ja hän päätti siis ajoissa väistyä. Hän oli liian jalomielinen silmänräpäyksikään toivomaan toisin käyneen Taavin asian. Pikimmältään pisti mieleen se itsekäs ajatus, että jos Anna todellakin on paennut, niin ei saanut häntä Taavi enemmän kuin Sivelin itsekään — mutta sen hän paikalla poisti ja toivoi sydämestänsä, että Anna ei olisi lähtenyt teille tietymättömille, vaan että hän olisi Emman luona, ja että hän saisi Taavinsa ja onnellisuutta runsain määrin elämässään.

* * * * *

Lydia itki katkeria kyneleitä kamarissaan. Ja päätä kivisti ja sydäntä kalveli. Hän olisi tällä päällä antanut vuoden elämänsä mitasta, jos hän olisi saanut olemattomaksi viimeisen vuorokauden taikka jos hän olisi mennyt äitinsä kanssa eteenpäin eikä kääntynyt takasin. Mutta nyt hän menee eikä tule hopussa takasin, päätti hän, ei vaikka viikkokausia täytyisi vartioida ja valvoa tätinsä tautivuoteen ääressä. Ei ole mikään niin paha, ett'ei siinä ole jotakin hyvääkin joukossa. Isän sairastuminen ja tuo syytös, mikä lienee, mistä nuo röyhkeät herrat puhuivat, vaati luonnollisesti tiedonviemistä kiireimmän kautta hänen äitillensä; ja hänen tätinsä sairaus taas oli hyvä syy sinne jäämiseen. Niin pääsi hän aluksi ainakin pois täältä koko Tyynevedeltä, kaikista näistä häijyistä ihmisistä — ehkä vast'edes keino keksitään koston! Hän pyyhki pois kyneleet silmistään, ja astui pää kekassa salin läpi, vilkaisemattakaan kyökkiin, mistä Eva kuului puhelevan muutaman vieraan kanssa. Näitä oli pihallakin, mutta Lydia ei huolinut vastata heidän tervehdyksiinsä. Hän huusi Villen esille ja käskei hänen heti valjastamaan Virkun. Ville rupesi estelemään, ilmoittaen naurellen että Virkku oli liian väsynyt vielä yöllisestä matkastaan. Vaan kajahtava korva-tillikka Lydian pienestä mutta voimakkaasta kädestä katkasi hänen väitteensä. Kiroten ja uhaten meni hän karjapihaan ja kun ei ollut selvillä siitä, mikäli hän vielä oli Hovilaisen vallassa, otti vielä tällä kertaa nöyrytyksen ja täytti Lydian käskyn. Ja kohta Lydia huojentavalla huokauksella ajoi pihasta pois.

XVI.

Istuttiin toisen kerran välikäräjiä Taavin asiassa. Taavin asiaksi sitä kuitenkin ei enää käy sanominen. Vapaana miehenä oli Taavi jo moniaita tunteja sitte tullut läänin pääkaupungista isänsä seurassa ja saanut osaksensa sydämellisimmän vastaanoton äitinsä puolelta ja hartaimpia tervehdyksiä ystäviltään. Mutta sikäli hän ei ollut vielä ihan erillensä asiasta kuin hän kotiinsa tahtoi palata vasta kaiken lautakunnan ja kansan kuullen syyttömäksi julistettuna miehenä, ja sentähden hän oli aina tulostansa asti kirkolla odottanut oikeuden kokoutumista.

Tuomari Tybom myötenantoi että poliisi ja oikeus olivat ajaneet aivan vääriä jälkiä, mutta tästä hän ei näyttänyt olevan harmistuneena vähääkään, päinvastoin oli otsansa tänäpäivänä aivan sileä ja pilvetön, muotonsa sopusoinnussa sen ohjeen kanssa että "tuomarin tulee ennemmin vapahtaa kuin langettaa".

Tybom kysyi, oliko täksi istunnoksi haastetut vieraat-miehet saapuvilla; voisihan, vaikka niitä Taavin tähden ei enää tarvittaisikaan, saada niiltä tärkeitä tietoja, ja viittauksia toisaalle. Mutta näistä vieraista-miehistä ei ollut muita kuin Ville Savolainen saapuvilla. Juho Hirvosta ei oltu haastolla tavattu; Sota-Matti poti vesi-tautia, häntä oli kodissaan kuulusteltu ja hän oli kieltänyt kaiken tiedon tähän asiaan. Hovilan Anna oli haastettu, vaan eipä häntä kuulunut, eikä hän ollut näinä päivinä kotonakaan ollut koko viikkokauteen. Paitsi näitä ilmoitettiin ilmiantaja Hovilainenkin poissa-olevaksi, syystä minkä myös tiedämme. Oikeuden edessä sai nyt ylioppilas Schyvall toisen kerran kertoa havaintonsa iltana ja yönä vasten elokuun 2:tta päivää, ja sen hän teki suoraan ja peittelemättä niinkuin Hannulassakin. Me tiedämme suurimman osan tästä kertomuksesta, mutta kahta kohtaa emme tunne. Nepä olivatkin tärkeimmät kaikista, ne pääasiallisesti vaikuttivat Taavin vapauttamisen syytöksestä. Ne oli Nivalinkanen sitten kysellyt Schyvallilta, ja ne olivat hänellä nyt pää-valttina käsissä, millä pääsi valmistamaan Taaville aivan ratkaisevan puhdistuksen.

Schyvall taisi nimittäin täsmällensä ilmoittaa ajan, ja hän oli nähnyt todistaja Horosen venheen jo rannassa.

Ei Timo eikä rovasti olleet maininneet mitään tuosta varastetusta kellosta: edellinen kartti puhumista tuosta ikävästä kello-jutusta, mikä sekä turmeli Jooseppi-vainajan muutenkin huonon jälkimuiston että oli ollut (ja ehkä vielä voisi olla) varsin vahingollinen Taaville; jälkimäiseltä se taas jäi mainitsematta siitä selvästä syystä, ett'ei se sanomalehden kertomukseen ollut otettukaan. Lavea tämä tosin oli, mutta kerrottavat taitamattomasti valitut: joutavanpäiväisiä todistuksia oli kyllin kyllä, mutta tuo tärkeä mykkä todistaja, kello, oli poissa. Vasta pöytäkirjat luettuansa oli siis Nivalinkanen tullut tietämään, että Joosepin murha taikka tapaturmainen kuolema melkein tietysti oli tapahtunut kello neljännes yli kymmenen aikaan. Hänen ensi kysymykseensä, minä aikana iltasella Schyvall kulki talojen sivutse, oli tämä vastannut: "kymmenen tienoissa". Mutta sitten pyysi Nivalinkanen Schyvallia tulemaan kanssaan kävelemään tuota samaa polkua, ja sillä kävelyllä selkeni Schyvallin muisti: muitakin havaintoja astui hänen mieleensä, hän muisti missä hän milloinkin oli kelloonsa katsonut.

Kun hän Taavista erottuansa oli astunut puolen virstaa eteenpäin, oli hän vuoren harjulta vielä kotvasen katsellut Tyynevettä rannikkoineen, ennenkuin ne pimeään peittyivät, ja silloin selväänkin vielä nähnyt tuon yksinäisen torpan rannassa vastapäätä — venheen, sen oli hän aivan selvään eroittanut hiekkaselta rannalta.

"Siinä olisi hiljaista asua kesällä ja käydä kalassa, ajattelin itsekseni; senpätähden painui mieleeni sekä tupa että venhe", kertoi Schyvall oikeuden edessä.

"Ja mikä aika silloin oli, taikka milloin Taavista erositte; tiedättekö tarkoin?" kysyi tuomari.

"Tiedän kummankin. Kun vuorelta katselin, vedin kellon taskustani — tästä lähtein aijoin reippaasti astua päästäkseni perille kello neljään. Silloin oli kello viisi minuuttia vaillo yksitoista. 900 askelta olin astunut eteenpäin 9:ssä minuutissa. Kello oli siis neljännestä vaillo yksitoista, kun Taavista erosin".

Taavi oli syytön! Puolen tuntia oli Jooseppi maannut kuolleena jo kun Taavi Schyvallin kanssa tuli kalliolle, ja hänen viimeisen hätähuutonsa kuulija, Horosen leski, oli silloin jo jonkun aikaa mököttänyt mökissään. Hovilainen oli valheellisesti käyttäinnyt ja hänen käskystänsä Ville Savolainen samoin.

Ville Savolainen kutsuttiin nyt esille ja pääsi valalle.

"No vieläkö pysyt väitteessäsi, että Jooseppi oli se, joka Taavin kanssa käveli?" kysyi tuomari.

"Kyllä hän oli Joosepin kokoa ja näköä, mutta voipihan sentään silmä erehtyä iltahämärässä", vastasi Ville.

"Eikös hän ollut tämän herran näköinen?" kysyi tuomari, osoittaen Schyvalliin.

"On se voinut olla tämäkin herra", oli vastaus.

"Ja salmessa näit venheen, eikö niin?" kysyi taas tuomari.

"Luulin näkeväni, mutta on se voinut olla kanto, mikä siinä uisteli", oli vastaus.

"Saat mennä!"

"Hiisi Hovilaisia enää auttakoon, hukka heidät perii kuitenkin", sanoi Ville itseksensä, astuessaan ulos.

Taavi oli syytön! Mutta tuo lääkärin-todistus kuolintavasta, tuo murha-ase, kirves, sulki pois vahinko-kuoleman, nyt niinkuin ennenkin. Missä siis murhaaja?

Nivalinkanen, joka suurimmalla tarkkuudella oli seurannut tutkimusta, alkoi nyt puhua. Ryhtyessään tähän asiaan oli hän päättänyt pitää taas yhden noita puolustus-puheita, millä hän tiesi tehdä korpinkin valkoseksi ja saattaa tuomarit kahdelle päälle. Mutta nyt olikin asia jo selvinnyt hänen puolustettavansa hyväksi, eikä hän enää päässyt puheliaisuuttaan levittämään kaikessa sen loistossa. Vaan vähäsen ainakin piti puhua.

"Korkea-arvoinen Kihlakunnan Oikeus!" alkoi hän, "kanssa-ihmisten iloksi ja lainkäytännön kunniaksi on tämä asia kääntynyt sitte kannalle, että nyt seuraisi, ilman enempää tointa minun puoleltani, Taavi Tarkkasen julistaminen syyttömäksi ja puhtaaksi. Kuitenkin pyydän puhua tähän vielä muutaman sanan; pyydän saada ottaa tämän asian toiselta katsanto-kannalta, mikä luultavasti tästäpuoleen on pidettävä oikeana, pyydän myös viitata pariin kohtaan, joista ehkä voipi saada johdatusta löytämään todellisen murhaajan. Joosepin loppu on vielä pimeyden peitossa. Missä murhaaja? kysytte, missä on sitten murhaaja, onko hän ilmaan kadonnut vaiko maahan vajonnut? Ja niinkauvankuin murhaajaa ei ole löydetty, voisi ehkä jonkun asian tuntemattoman päässä pysyä vielä varomista Taavia vastaan, ja sitä en minä suvaitse, en varjoakaan varomisesta.

"Tässä minun puheessani ei suinkaan piile tarkoitus lähteä moittimaan virkamiesten tutkimista, jotka tässä asiassa ovat toimineet niin kuin laki ja virka-utteruus vaatii. Tahdon vaan huomauttaa siihen, että me toisinaan joudumme semmoiseen pulaan, että näennäisesti painavat todistukset väkisenkin pyytävät viedä päättämuksemme harhaan. Silloin toivomme, että olisi meilläkin jury-oikeus, että voisimme mekin saada päätöksen, minkä perustus on moraalinen vakuutus ylipäänsä, eikä ainoastaan näkyvät todistukset. Tulee enemmän katsoa aikomukseen ja mieleen kuin tekoon, sanoo viidesneljättä tuomarin-ohje, mutta kuitenkin panee meidän lainkäytäntö päävoiman todistuksiin.

"Todistukset tässä asiassa Taavia vastaan näyttivät painavilta — katsoen kaikki yhdessä ja ensimmäisessä sijassa, Taavin luonnetta ja entisyyttä vasta toisessa. Taavi ja Jooseppi vihasivat toinen toistaan; Taaville sattui tilaisuus saada Jooseppi pois tästä maailmasta; kaksi henkeä päättivät nähneensä molemmat yhdessä kalliolla, yksi taas oli kuullut kuolin-huudon, ja kohta jälkeinpäin tavattiinkin Taavi velipuolensa ruumiin vieressä; lääkärin kirja katsoo luultavaksi Joosepin kuolleen murhaajan käden kautta, ja kivikossa löytyikin verinen kirves, ja se oli Taavin. Siinä on todistuksien sarja Taavia vastaan, vankka kyllä, se täytyy myöntää; ja vastapainona vaan näennäisesti epävakainen ja uskomaton puolustus. — Mutta nyt on yhden lenkin irtautuminen saanut koko sarjan hajallensa — ja samalla nostanut Taavin luonteen sen ansaittuun arvoon. Ansaittuun, sanoin — todella! Hiljankin on joka sana hänen puolustuksessaan, mikä näytti niin arvatulta ja horjuvalta — joka sana siinä on tullut täydeksi todeksi. Mutta sama mies, sama luonne hän oli alustakin.

"Viivähtäkäämme hiukkasen tuon todistus-sarjan ensimmäisessä, subjektiivisessä kohdassa. Muut eivät enää meitä liikuta, ne ovat suurimmaksi osaksi erhetyksiin perustuvia ja jääkööt arvoonsa. Siihen vaan tahdon viitata, että Hovilaisesta on tullut ilmi semmoinen mieli ja semmoiset teot, jotka ovat huonoja takeita hänen todistuksellensa.

"Taavi oli vihoissaan velipuoltansa kohtaan, olkoon se myönnetty. Mutta millainen oli tämä 'viha?' Se oli julkinainen, syyhyn perustuva harmi Joosepin kelvottomuudesta, enemmän surkuttelemiseen vivahtava. Taavi voi olla pikavihainen, vaan ei suinkaan sala-vihainen. Hänen vihansa siis ei voinut olla sitä laatuakaan, että se olisi saattanut häntä tuumimaan ja toimeenpanemaan semmoista salamurhaa kuin syyttäjä on pannut hänen syykseen. Ja katsahdus hänen kasvatukseensa ja koko hänen entisyyteensä poistaa kaikki epäluulot sellaisen murhan tekemisestä. Hän on varmaan usein veljellensä anteeksi antanut, ja varmaan hän olisi ollut valmis vieläkin anteeksi antamaan! Ei seitsemän kertaa ainoasti, vaan seitsemänkymmentä kertaa seitsemän. — Pois syytökset! Taavin tekemä murha taikka tappo on mahdoton tapahtua.

"Mutta mitä Taavi ei ajatellut, sitä ajatteli Jooseppi. 'Kuolleista ei muuta kuin hyvää', neuvoo sananlasku. Mutta meidän, lakimiestemme, ei sovi sitä neuvoa noudattaa. Meidän tulee vetää esille ja laskea lain vaa'alle seikkoja niitäkin, mitkä muut ovat unhotuksiin tuominneet. Seuratkaamme Jooseppia! Hänen vihansa oli ankara, kosta hehkuva, muka poljetuista oikeuksistaan, ja yhä yltyvä viimeisiin aikoihin. Hänen isänsä ja kotiväkensä pelkäsivät häntä, se on tunnettu asia. Pari päivää ennen kuolemataan oli hän kauvan puhellut Olli Hovilaisen kanssa ja minä varon, että vihansa vaan sai kiihdykettä siitä puhelemisesta — tulen tähän tuonnempana vielä. Jooseppi luultavasti näki Taavin menevän rantaan päin, ja paha päätös nousi hänen hurjaan päähänsä. Te olette vaihtaneet veljeksien osat, herra syyttäjä! Jooseppi meni Taavin jälkeen, ei Taavi Joosepin; Jooseppi päätti murhata, ei Taavi. Jooseppi sieppasi kirveen seinältä, Taavin kirveen, ja meni matkalle, mikä tuli hänen viimeiseksi matkaksensa tässä maailmassa.

"Nyt tahdon tarkkauttaa kolmeen seikkaan, jotka ovat tärkeämmät kuin luulisi. Minä mainitsin että Jooseppi pari päivää ennen kuolemataan puheli Hovilaisen kanssa. Torpan-poika Niko Jumppanen joka kaivoi ojaa aidan toisella puolella, näki heidät ja lähestyessään kuulikin lopun puhelusta. Jooseppi pyysi

Hovilaiselta rahaa lainaksi, vaan ei saanut mitään. Tunnettu on, että Jooseppi menetti viinaan kaikki rahat mitkä sai, ja arvattava on siis että viina-varansa oli lopussa, josta hänen koston-himoonsa yhtyi vielä viinan-himo noina päivinä. — Toinen seikka on nuo särkyneen pullon kappaleet kalliolla, joista Taavi puhui ja jotka siinä löydettiinkin ja kolmas se, että Schyvall viimeisen tähän kylään kuuluvan mökin edustalla näki miehen ja vaimon.

"Tullessansa kalliolle katseli Jooseppi luultavasti ympärilleen ja kummasteli mihin Taavi oli joutunut. Tännepäin hän kuitenkin oli mennyt! Samassa — älkäähän häiritkö (puhujaa kääntyi siltavoutiin joka ovesta ryski, rykäsi ja näytti tahtovan jotakin sanoa) — samassa astui metsästä mies. Tämä mies oli — no mitä te tahdotte?" keskeytti Nivalinkanen taas katsoen siltavoutiin, kun taas lukkoa vääneltiin.

"Kuka siellä on, pyrkiikö tänne kukaan?" kysäsi tuomari.

"Antakaa anteeksi että keskeytän", sanoi siltavouti; "mutta rovasti on täällä, ja hänellä kuuluu olevan tärkeitä tietoja".

Jopa rovasti tunkeutui esille kansa-joukosta, odottamatta lupaa.

"Joosepin surmaaja on löytynyt", lausui hän, pyyhkien hien otsastansa.

"Sota-Matti?" virkkoi Nivalinkanen.

"Niin, Sota-Matti on Joosepille surman saattanut, vaan ei tahallansa; ja kaikessa tapauksessakin maallisen oikeuden käsi häntä ei enää häiritkö. Hän on kohta astuva korkeamman tuomarin eteen, olkoon Hän hänen sielullensa armollinen".

"Ah, Sota-Matti on teille tunnustanut", virkkoi tuomari, katsoen pappiin vähän kummastellen.

"Niin, kuulkaa siis! — — Minä olin aikonut heti tänä aamuna tulla Taavia tervehtimään ja sitten tänne kärjä-paikalle. Mutta sainkin lähteä toisaalle päin. Mäkelän poika tuli hakemaan minua ripittämään Sota-Mattia, joka oli sanonut loppunsa lähenevän ja pyytänyt minua luoksensa. Minua melkein aavistutti, että eiköhän Matilla ole jotakin tietoa Taavin asiaan, jota tietoa hän tähän asti on salannut, vaan jota hän ei rohkene ihan ilmaisematta ottaa mukaansa toiselle puolelle hautaa; ja minä kiirehdin hänen tykönsä. Mutta niin täydellistä tunnustusta kuin saimme kuulla, en olisi voinut odottaa. Tulin perille, itkien otti hänen vaimonsa vastaan minua, ja sitten puhelimme kahden kesken Matin kanssa. Seuraus siitä oli, että lähetettiin hakemaan vieraita miehiä. Kuoleva tahtoi tehdä julki tunnustuksen ja kiire oli käsissä, hänen rinnan-ahdistuksensa kävi aina ankarammaksi. Tässä oli epäilemättä niitä tapauksia, joista Kirkkolakimme säätää 58 §:n toisen momentin lopulla. Tässä oli toinen oikeuteen viety tuosta teosta ja vaikka vapautensa jälleen saanutkin, kuitenkin ehkä monen epäluulossa vielä, kun ei murhaajaa löydetty; ja voisihan taas toinen syytön joutua varottavaksi ja vangituksi, me puuttuvaiset ihmiset voimme aivan pian erehtyä etsiessämme. Minä en saanut yksin jäädä tätä salaisuutta tietämään, taikka taas Matti ei saanut synnistä päästettynä mennä ikuiseen lepoon. Jumalan kiitos, en tarvinnut kauvan hätäillä, hänen mielensä muuttui ihmeellisesti, hän penäsi minua menemään itse ilmoittamaan hänen tunnustuksensa, vasta siiloin voisi hän rauhassa kuolla. Tämän viimeisen tahtonsa nyt täytän; minun on velvollisuuteni valmistaa minulle uskotuille sieluille lohdullinen, mielen vaivoista vapaa ero, kun he tästä ajallisesta elämästä pois kutsutaan. Vieras mies tuli Onkamolta, ja tyvenellä ja nöyrällä mielellä Sota-Matti tunnusti näin:

"Minun, ja kaiketi monen tuhannen, turmio ja elämän kirous on ollut — viima. Jos sitä ei olisi maailmassa, eläisi Jooseppikin vielä — hän ja minä kurja olisimme oikeita ihmisiä. Mutta myöhäistä nyt on näin ajatella. Minä olen ollut salapolttaja ja salamyymä, metsässä piilotin viinavarastoani, ett'ei nimismies sitä löytäisi. Iltasella elokuun 2:nä päivänä kun tulin taas metsästä Rossin-rotkon kohdalla, kohtasin kalliolla Joosepin. Minulla oli täysi viinapullo taskussa, ja Jooseppi kohta älysi sen ja pyysi minulta sitä. Minä sanoin: anna rahaa, niin saat, mutta hänellä ei ollut rahaa, ja minä en antanut velaksi. Silloin veti hän nuttunsa taskusta hopeaisen kellon ja piteli sitä minun silmiäni edessä. En minä siitä huoli, se on varastettu kalu, sanoin minä ja käännyn pois. Mutta samassa tempasi Jooseppi pullon kaulasta kiinni, kiskoi sen minun käsistäni ja peräytyi tiepuoleen. Minä jälkeen ottamaan omaani takasin. Hänellä oli kirves mukana, sen hän veti esille ja rupesi terällä lyömään minua sormille, mutta siinäpä sattuihin pulloon, että se särkyi käsissä ja hän raamasi itse kätensä särmiin. Nyt minä oikein suutuin, viskasin pois särkyneen pullon ja annoin Joosepille työkkäyksen olkaan. Mutta Herra Jumala, mitä tapahtui! Hän kompastui kiveen, kuukahteli vähän matkaa kallion reunalle ja katosi sitten syvyyteen silmistäni. Minä olin hänelle surman saattanut, tämä käsi on hänet syvyyteen syössyt. Mutta uskokaa minua tässä kuolinvuoteellani: semmoista aikomusta minulla ei ollut enkä minä ollut huomannut, että me kinatessamme olimme tulleet niin likelle jyrkkäystä. Jooseppi parkasi pudotessaan, ja minä juoksin jyrkänteen reunalle, häntä muka kiinni saamaan; mutta mitäs siinä taisin! Hän oli jo rintansa rusementan vuoren kyljessä, ja riippui siinä pää ulkopuolella ja jalat pensaissa. Vieläköhän hänessä on henkeä, ajattelin kun siinä tuijotin alas. Samassa heilahti hän hiukan ja,

täpäällä kuin siinä oli, vierähti sijaltaan ja meni pää edellä alas asti. Minä murhamies menin männikköön ja yhtä kyytiä kotiin! Ei ollut kukaan minua nähnyt, mutta vaimoni arvasi jotakin, koska niin olin kauhistuneen näköinen, kun kotiin tulin. Hän silmäili minua kauvan aikaa, minä suutuin viimein enkä huolinut vastata, vaan menin ulos ja rupesin halkoja hakkaamaan. Siinä näin erään herran näköisen miehen menevän sivutse. Hyvä oli, ett'ei tuo tullut hiukkaa aikaisemmin, sanoin itsekseen; mutta vaimoni oli myös tullut ulos ja kuuli mitä siinä mutisin ja vakuutui aina enemmän siitä, että olin jotakin pahaa tehnyt. Hän ei saanut rauhaa, varhain seuraavana aamuna meni hän pois kotoa — mutta ei aikaakaan niin tuli takasin kiireimmän kautta, huusi ja vaikeroitsi, että nyt tuli nimismies jo minua kiinni panemaan, varmaankin olin murhan taikka muun hirmutyön tehnyt — — Ole vaiti! vastasin minä, jos joku tulee, niin minä olen kipeä, ja olen kipeänä ollut jo joitakuuta päiviä, muista se! ja niin heittäydyin vuoteelle ja teeskenteleydyin kipeäksi. Taisinpa ollakin hyvin vaalea kasvoiltani, sillä lautamies Manninen ja Mäkelän isäntä jotka kohta astuivat huoneesen, näkyivät uskovan meidän puheemme. Mitä heillä oli sanomista, tiesin heti heidän huoneesen astuessaan. He ilmoittivat Joosepin kuoleman ja olisivat vieneet minut Hannulaan nimismiehen kuulusteltavaksi, mutta eiväthän ne kipeälle voineet mitään. Tästä lähtien en enää voinut vaimoltani salata tuota tapahtumaa. Vaimoni kehoitti minua antamaan suoran tunnustuksen, mutta minä sanoin: hulluhan sinä olet, he luulevat Joosepin vahingossa pudonneen alas, asia nukkuu siihen. Mutta pianpa saimme kuulla, että Taavi Tarkkanen oli joutunut epäluuloon ja otettu kiinni. Se oli paha sanoma! Minä olin kauheassa tuskassa: pitkö tunnustaa vai eikö. Vihdoin olin melkein myöntänyt omantuntoni ja vaimoni vaatimuksiin, mutta nyt oli toinen este. Rangaistukseksi siitä että olin teeskennellyt tautiseksi, tulin nyt todellakin tautiin, tähän tautiin, joka kohta tekee lopun minun onnettomasta elämästäni. Yhteen aikaan olin parempi taas, ja arvelin silloin mitä piti tehdä. Nyt oli aikaa kulunut jo liian paljon, kuinkas nyt voisin mennä tunnustamaan, kuu olin antanut toisen tulla kiinni ja käräjissä kiusatuksi. Eikös asiaa luultaisi pahemmaksi kuin se olikaan. Jos heti kohta olisin tunnustanut, niin olisi minua uskottu, nyt katsotaan minut tahalliseksi murhaajaksi ja Siperiassa saan päättää päiväni. Ja tottahan ne Taavin päästävät, kun eivät saa täyttä todistusta häntä vastaan. Oma kurjallinen onneni ja elämäni oli niin rakas, ett'ei sen rinnalla toisen onni maksanut mitään. Minä toivoin aina vaan tulevani terveeksi taas, ja asiain tasaantuvan entiselleen. Siis en sanonut mitään, en vaikka nimismies kävi täällä tutkimassa. Mutta viime viikolla tulin niin sairaaksi, että paranemisen toivo rupesi häviämään. Päivä päivältä astui kuolema lähemmäksi, pyysin vielä varjella nimeäni, niinkuin olisi tuo niin puhdas entisestäkään. Ihmisten suuhun en tahtonut joutua murhaajana, ainoasti rovastille päätin ilmoittaa kaikki, että sitten muka saisin rauhassa kuolla. Minä viheliäinen mato yritin ylpeillä ja niskoitella vielä haudan partaalla. Mutta rovasti on opettanut minulle toisin. Nyt en saa rauhaa, ennenkuin kaikki on tuomarille ilmoitettu. Hyvät ihmiset! sanokaa suoraan vaan kaikille, että minä Joosepin surmasin. Antakoot minulle ihmiset anteeksi jos voivat, sillä häijy ja huono olen ollut, ja armahtakoon Jumala minun köyhää sieluaani".

"Ja sitä toivokaamme, sitä rukoilkaamme mekin", lopetti rovasti ja antoi tuomarille paperin sanoen vielä:

"Tähän panin paperille niin tarkoin kuin siinä taisin, hänen tunnustuksensa. Myös ovat vieraat miehet täällä saapumilla".

Näin olivat nyt seljenneet pienimmätkin kohdat tässä merkillisessä asiassa. Nyt kun läsnäolevaiset katsahivat Taaviin missä hän seisoj uljaana, kummastelivat he todella itsekseen, että semmoista miestä oli pidetty syllisenä murhaan.

Mutta hän oli saapa sen hyvityksen, mikä nyt enää oli mahdollinen.

Kaiken kansan kuullen tuomari ensin julkisesti luki Sota-Matin tunnustuksen ja piti sitten lyhyen vakavan puheen, missä toiselta puolen valitti varsin ikäväksi että asianhaarat olivat yhtyneet todistamaan syytöntä vastaan ja toiselta taas ilmoitti suurimman mielihyväsä, siitä että tässä kohdin lainhoitajat olivat erehtyneet ja tämä nuorukainen päässyt palajamaan yhteiskuntaan aivan puhtaana syytöksestä — niinkuin hän nyt oli havaittu olevan ilman vikaa ja vilppiä, oli hän varmaan edelleenkin oleva omaistensa ilo ja seurakuntansa kunnia.

Ilon-kyyneleet silmissä syleilivät vanhemmat poikaansa, ja kaikki ystävät ja tuttavat tunkeilivat likistämäänsä hänen kättänsä, kaikista hartaimpina ne, jotka ensimmäisissä käräjissä olivat enimmin häntä kammonneet.

* * * * *

"Nyt olisi kaikki hyvä, kun vaan Anna olisi pysynyt paikoillaan", ajatteli paluumatkalla Lotta, Timon ja Taavin puhellessa viimeisen ajan tapahtumista. "Nyt olemme saaneet Taavin jälleen, mutta kauvankos hän pysyy kotona, kun saa kuulla tuosta Annan paosta. Voi, voi tuota tyttö-pahaista, ett'ei hän edes käynyt sitä ennen meiltä neuvoa kysymässä".

Kotiin tultua kartti Lotta kauvan aikaa Annan joutumista heidän puhelunsa esineeksi, mutta

viimmeiseltä ei auttanut kiertelemiset, täytyi tunnustaa totuus.

"Anna on poissa kotoa jollakin matkalla. Te sanotte ett'ette tiedä minne hän on mennyt. Sepä kuuluu kummalliselta, ett'ette ole saaneet taikka hankkineet minkäänlaista tietoa, olittehan toki hyvin ystävälliset Annalle aina. Vai eikö hänen matkastansa kukaan tiedä? Eikös siinä ollut kotona vaimoväkeä ainakin, vaikka Hovilainen itse oli markkinoilla?"

Näin kyseli Taavi, ja Lotta oli pahemmassa kuin pulassa.

"Sanokaa te, isä, suoraan jos suinkin tiedätte: missä Anna on?" kääntyi Taavi Timoon.

"Täällä on Anna, terveenä ja iloisena!" vastasi Timon sijassa sangen kuuluva ääni ovelta, ja kynnyksellä seisoj — Anna ja hänen vieressänsä pitkä, parrakas mies, tuon vastauksen antaja.

"Kas sinua kuin kujehtelit matkoillasi, vaikka kuitenkin aijoit tulla minua vastaanottamaan. No terve, terve! monen ajan, monen monituisen pitkän päivän perästä!" ja Taavi puristeli sydämmellisesti kultasensa kättä.

"Ja minä ajattelin, ett'en ikänä enää saa nähdä teitä", hymisi Anna ainoasti, mutta heloittavat silmänsä puhuivat paljon enemmän, puhuivat kaipauksesta ja hellästä säälistä, jälleen-yhdistymisen riemusta ja uskollisesta rakkaudesta.

"Teitä?" toisti Taavi tyytymättömällä äänellä. "Olenkos minä niin vieraaksi käynyt sinulle, koska minua teitittelet?"

Hän katsahti samalla tuohon parrakkaasen vieraasen vähän epäluuloisilla silmillä.

Anna naurahti heleästi.

"Hah!" naurahti nyt tuokin partasuu. "Kas Timoa kuin tuijottaa minuun niinkuin ventovieraasen. Etkös enää veljeäsi tunne, mies?"

"Onkos se Risto?"

"Hm! Pitäisipä olla se, koska sinä olet Timo".

"No kummiahan nyt tapahtuu näillä tienoin, toinen toisensa perästä", sanoi Timo, ja veljet pudistivat toistensa kättä ja taputtivat toisiansa hartiolle.

"Voi hyvä Jumala, kuinka olen iloinen", puuttui nyt Lotta puheeseen. "Voi jospa olisi Anna täällä, ajattelin vastikään, sillä eihän ihminen milloinkaan ole tyytyväinen. Taavin olimme saaneet, nyt piti meidän saada Annakin. Ja nyt onkin Anna täällä ja ei ainoasti hän, vaan tekin, rakas lanko. Jumala ei ole tahtonut rangaista minun tyytymättömyyttäni. Hän on suuressa arnessaan tahtonut palkita meille noita kovan murheen päiviä — Hänelle olkoon kiitos — ja ylistys —"

Ja Lotta nyyhkytti ja nauroi vuorotellen.

"No mutta mistä te tulette ja mitenkä te olette yhtyneet, kertokaa!" sanoi Timo.

"Minäkin menehdyn uteliaisuudesta saada selityksiä tähän", lisäsi Taavi.

"En minä pitkiin kertomuksiin puutu, hm!" alkoi nyt Risto; "ei Ameriikassa niihin totu. Valtavan hyvä maa, tuo Ameriikka! Ameriikasta, vaikka hyvä olikin siellä, tulini kotimaahan taas — oma maa mansikka, näette, ja muu maa mustikka, kuten sanotaan. Hääräilin täällä jo toista viikkoa kaupan avaamista varten Porissa. Kauppa-asioissa kävin sitten Tampereella, ja Hämeenlinnassakin pikimmältään. Edellisestä kaupungista kun läksin, torstaipäivä taisi olla — ja nousin vaunuihin, oli siellä tämä tyttö, ja hänen seuransa eräs vaimo-ihminen, ja ympärillä pyöri ja hyöri pari kolme nuorta herraa, hienopintaisia mutta huono-sisuisia. Hm! mitäpä minä siitä, näkeehän tuommoista joka matkalla! niin ajattelin alusta ja olin aivan välinpitämätön. Mutta tyttö ei ollutkaan heille suojea, hänen silmänsä ikäänkuin hakivat turvaa, jota ei näyttänyt saavan tuolta rouvalta eli vaimo-ihmiseltä. Minä puutuinkin silloin leikkiin. 'Mistä ollaan ja mihin matkustetaan?' kysäsin häneltä. 'Tyynevedeltä.' 'Vai Tyynevedeltä', no, minä mielistyin valtavasti, ja pianhan me sitten tutuiksi tulimme. Hän kertoi kokemuksiansa ja sanoi menevänsä tuon rouvan seurassa Helsinkiin. Mutta Helsinkiin menosta tuon rouvan seurassa ei tullut mitään. Anna tuli meille, ja oli minun perheessäni jo kuin lapsi kotonaan. Mutta täytyihän tännekin tulla koska semmoisia täältä kuului. Täytyihän tulla käräjiin sanomaan: hurjiako te olette, koska Taavi Tarkkasta luulette murhamieheksi! Sitten läksimme, mutta ennenkuin Tyynevedelle pääsimmekään, kuulimme jo että Taavi oli päästetty irti. Vahvistusta siihen saimme vielä

kirkolla, mutta me olimme niin valtavan viisaita, näette, että tulimme esille vasta kun kaikki oli seposelvänä. Sen pituinen se. Lisätköön Anna mitä lienee lisättävää".

"Anna kertokoon toisen kerran ja vielä monestikin", sanoi Lotta. "Nyt täytyy vähän huolta pitää vierasten kestittämisestä, jotka olemme kutsuneet tänne viettämään tämän illan ilossa meidän kanssamme".

Ja hän kiiruhti kyökkiin, ja Anna avuksi.

Miehet jäivät puhelemaan ja tupakoimaan, ja puheaineista suinkaan ei ollut puutetta.

Kerran kun Taavi pistäytyi kyökkiin, veti Risto tuolinsa aivan likelle Timoa ja sanoi vähän matalammalla äänellä:

"On minullakin vähän lisättävää tuohon äskeiseen kertomukseeni. Tuo vaimo jonka siipien suojassa Anna matkusti Helsinkiin — arvaappas kuka se oli — Joosefiina, sinun entinen kylkiluu —"

"Aah!"

"Niin, minä tunsin hänet, mutta en ollut millänikään, niin — ja kuule, vielä, mitä noitten herrain puheista ymmärsin. Kurja on se koti, missä hän on emäntänä, ja minne aikoi viedä Annankin. Hän pitää —" lopun Risto kuiskasi Timon korvaan.

"Vai niin, vai niin! Suuri Jumalan armo että satuit sinä sille matkalle".

"Valtava armo! — hm! — — hm".

Taavi tuli sisään taas.

* * * * *

Harvoin sattuu elämässä niin iloisia hetkiä, kuin ne olivat, mitkä tänä iltana Hannulassa vietettiin. Ja ilo nousi korkeimmilleen, kun Risto kenenkään käskemättä mutta myös kenenkään pahaksumatta julkaisi Annan ja Taavin kihlauksen, lisäten että sopivampaa pariskuntaa ei hopussa löydetä. Tähän yhtyivät kaikki ja sanoivat sydämellisimpiä onnen-toivotuksia.

Rovasti oli niin hyvillä mielin ja lasketteli leikkipuheita. Schyvall oli tänä iltana muuttunut totisuudestaan ihan hilpeäksi, puheli ja veikosteli talonpoikien kanssa; ja rovasti väliin katseli häneen miettävästi, ajatellen kai että olisipa Helmi Valander ja tämä Schyvall sopiva pariskunta hekin. Nivalinkanen piti kauniin puheen: hän kertoi miten hän synkeissä mietteissä ajaa jorotteli tänne Tyynevedelle; mutta ensimmäinen, joka häntä vastaanotti oli nuori neiti, tämän illan kuningatar, ja taas kohta väistyivät hänen synkeät mietteensä, ja hän näki kaikki ruusunpunassa. Se oli hyvä enne — ja hyvin oli käynytkin, loistavan lopun tämä asia saanut. Kadehtijat pakenivat, hyvät haltijat nousivat sijaan, tuo ikävä rikoskaari painettiin kiinni — naimiskaari lyötiin auki, ja jos siinä hänen neuvoansa tarvittaisiin oli hän heidän nöyryin palvelijansa. — Yksin Sivelinkin iloitsi toisten ilosta, jos ei omastakaan puolestansa. Mutta iloisimmat kaikista, vaikka vähemmin kuuluvalla tavalla, oli kuitenkin nuori pariskuntamme Anna ja Taavi.

* * * * *

"Entäs vekselin-väärentäjät, mitenkä niiden kävi? Saatiinko Kokka kiinni?" näihin kysymyksiin kai lukija vielä tahtoisi vastausta.

Meidän aikakautenamme sukkeline yhdistysneuvoineen — höyryn ja sähkön aikakautena ani harvoin onnistuu pahantekijän pako. Mutta olipa tällä kertaa kuitenkin vähällä, ett'ei Kokka viidellä tuhannellaan päässyt Amerikkaan. Tämä toivossa kangastava Kaanaa, tämä uusi isänmaa vaati taas uuden nimen. Väärällä nimellä ja valeparralla varustettuna tuli siis seikkailijamme Hampuriin. Täälläkin oli poliisille jo tieto annettu hänestä, mutta tuo parta petti heitä. Niin tapahtui, että samana aamuna kun laiva oli lähtevä valtamerta kyntämään, kävelivät vielä Kokka ja poliisit melkein rinnakkain sillalla, edellinen kuin tulisilla hiilillä, toiset terävästi tarkastaen kaikkia laivalle aikovia ja kysien korvallistansa. Laiva oli sataman suulla ja sinne oli mentävä pienemmällä höyryaluksella. Jo tuli alus sillalle, ja köysi heitettiin. Kokka kiiruhti hätäisesti vastaanottamaan, mutta saikin köyden vasten naamaansa. Samassa nousi nauru katselijoissa: miehen parta oli väistynyt kohdaltaan. Esille astuva poliisi kiskoi sen pois kokonaan — ja siinähan nyt oli se mies, jota haettiin.

Siten joutui Kokka kiinni, ja sai kuin saikin ansaitun rangaistuksensa.

Hovilaista kyllä kovistettiin raastuvan-oikeudessa, mutta hän kielsi kaiken tiedon väärennyksestä ja väitti, ett'ei hän ollut nähnyt kuinka suuren summan Kokka pankista nosti, eikä kuullut mainittavan

muuta kuin rahasta ja lainasta ylipäättään. Tosi olikin, että hän silloin kun Kokka vastaanotti rahat seisoi toisen pöydän luona, puhellen toisen pankkiherran kanssa, ja tämä seikka, oli se sitten koukku taikka sattuma, oli hänen pelastuksensa. Vasten kieltoansa häntä ei voitu langettaa.

Mutta rangaistus tapasi häntä vielä, toisessa muodossa. Kaikki omaisuutensa ja talonsa meni vasaran alle velkojien tyydyttämiseksi. Hovilan talon ostivat Taavi ja Risto, taikka oikeammin: edellinen osti jälkimäisen rahoilla.

"Jos hyvin asut tätä taloa", sanoi Risto, "niin pian kyllä se saattaa sinut velattomaksi ja minäkään en puolestani pidä kiirettä rahoillani".

Mutta ei ainoasti talon ostossa Risto ollut avulias, hän poisti myös kaikki mahdolliset esteet Hovilaisten puolelta Taavin ja Annan avioliittoa vastaan, niin että päästiin jo ennen joulua häitä viettämään.

Hannulan talot siis taasen tulivat samalle perheelle, ja niistä Hovila eli Onnela, miksi se nyt muuttui, nousi vähässä ajassa aika hyvään kuntoon Taavin ja hänen nuoren emäntänsä toimeliaisuuden kautta.

Rutiköyhäksi jouduttuansa ja heikoksi sekä ruumiin että sielun puolesta tuosta halvauksen puuskasta, vastaanotti Olli Hovilainen, vaikka nuristen, vähäsen asunnon, minkä Kuuselainen, jota hän ennen oli ylenkatsonut, nyt jalomielisesti tarjosi hänelle. Kuuselainen ei juuri vaatinut häneltä vuokraa, sellainen välipuhe vaan oli tehty, että koska Hovilainen oli ahkera kalamies, tuli hänen pitää isäntäväki kalassa kesä-aikana. Kuuselassa ovat Olli ja Miina eläneet ja oleilleet nyt toista vuotta. Antti on tykkänään vieraantunut omaisistansa pois. Hän on ottanut nimen Hovén, ja on kohta pääsemässä kansakoulunopettajan niukkaan leipään. Lydia oli ensimmältä nääntyä ikävään ja vanhempien alinomaiseen närisemiseen. Mutta hänellä on nyt muitakin murheita. "Kuka minusta nyt enää huolii!" huokailee Lydia. Eipä tiedä vaikka tuliskin sulhanen vielä, joku Björnsonin aseveikko, ajatellen: koska ei mies ole puhdas, ei hänen tarvitse vaalia niin vallan puhdasta vaimoakaan.

Enemmän epätietoista on, pääsevätkö Altmanin tyttäret naimisiin vai jäävätkö yksinänsä pinnallisen oppinsa kanssa.

Mutta rovastin toivo toteutui tyttärensä nähden. Ei aikaakaan, niin lähetettiin sukulaisille ja ystäville kortteja, joissa sormuksien ja kukkavannikkain sisällä oli luettavana nimet: Helmi Vaelander ja Sakari Schyvall, ja pohjalla oli eroitettava sana kihloissa. Schyvall suoritti vitkastelematta papintutkinnot ja hänestä tuli tukeva apu rovastille. Ja senkin ilon sai kokea vanhus, että seurakunnan mielessä pysyivät ne opetukset, mitkä tässä kerrotut esimerkit olivat antaneet. Hyvä järjestys vallitsee sitte Tyynevedellä ja yksinkertainen, siivo elämä, "sillä ylpeys käy lankeemuksen edellä", arvelevat ukot, "sen sananparren toteutti meidän Hovilaisenkin mahtavuuden loppu".

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NAAPURIT: ALKUPERÄINEN KERTOMUS ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™

electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of

the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.